

A POLITICAI TUDOMÁNYOK

RENDSZERESEN ELŐADVA

KARVASY ÁGOSTON,

TÖRVÉNYTÁROS, HITES ÚGY VEH, ENNEKELŐTTE A NAGY-VÁRADI MOST
PEDIG A GYŐRI KIRÁLYI ACADEMIÁBAN A PÖLITICAI TUDOMÁNYOK, VÁLTÓ
ÉS KERESKEDÉSI JOG RENDES TANÍTÓJA, S TÖBB TEKÉNTETES NEMES
PRAEDIÁLIS SZÉKEKNEK TÁBLABÍRÁJA ÁLTAL.

ELSŐ KÖTET

MAGÁBAN FOGLALÓ

AZ ALKOTMÁNYI POLITICÁT, AZ ÁTALÁNOS IGAZ-
GATÁSI POLITICÁT, AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI
POLITICÁT, ÉS A POLICZIATUDOMÁNYT.

MÁSODIK KIADÁS

GYŐRÖTT,

ÖZVEGY STREIBIG KLÁRA BETŰIVEL.

1845.

S ha valamely tudomány méltó ds férfihoz illő, bizonyosan
annál dicsőbb nem lehet, s egyszersmind édesb, mint em-
bertársai java s boldogsága okainak nyomozása s kifejtése.

*Gróf Széchényi
a hitelben.*

Leginkább hazánkban, hol a nyilván élet a political esmereteket nélkülözhetlenné teszi, és hol a political vélemények újabb időben olly élénk súrlódásban tűnnek elő, egy honi nyelven irt political tudományok rendszeres kézi könyvének nem léte eddig igen érezhető hiány vala; ezen hiányt lehetőleg pótolni, és azáltal főleg hazánk ifj óságának a political pályára lépését könnyíteni, és további political kiképezése tehetőségére utat kijelelni, már több évek óta legforróbb kívánságom vala: annál fogva hosszabb idői vizsgálatot és szakadatlan fáradozást csüggedetlen létekel fordítottam arra, hogy e sok nehézséggel járó feladásnak kitelhetőképen megfeleljek, és az olvasó közönségnek méltányos igényeit is valamennyire kielégítsem.

Azon hogy e kézi könyv más alakzatban és felosztásban jelenkezik, mint a régiebb német politicus kézikönyvek p. o. az eddig iskoláinkban leginkább használt B. Sonnenfels elavult munkája, senki sem fog megütközni, kinek a political tudományok körében újabb korban történt roppant haladásról és előmenetelről tudomása vagyon.

Az egész munkát három kötetre terjesztem ki, a másodikban a statusgazdaságbéli tudomány, és a harmadikban a fináncztudomány fog foglaltatni. Az egyes tárgyaknak előadásában nem értekeztem ugyan mindennütt egyformán kimerítőleg, mi kézi könyvben, mellynek czélja az olvasót a tudományyal hováhamarább megismerkedtetni, és annak általános áttekintését neki megszerezni, a nélkül is lehetetlen; hanem a nagyobb

jelentőségű és fontosabb tárgyakra nagyobb figyelmet gerjeszteni iparkodám, és átaljában azon törekedem, hogy e tudománynak mostani állásával egyenlő lépést tartó rövid de rendszeres, világos és a gyakorlati életre alkalmazható munkát állítsak elő.

Ennél fogva mindegyik olvasótól szem előtt tartani óhajtom: hogy a jelen munka nem bölcs törvényhozóinknak és dústapasztalásu publicistáinknak, kik a politicalai tudományokba! mélyebb beavatottságukat kétségkívül terjedtebb és idegen nyelveken irt politicalai munkákból mint bővebb forrásból meríthetik, szánva, hanem csak oily ifjú emberek számára vagyon Írva, kiknél a politicalai műveltségnek még csak alapját kell vetni, s kiket rendszeres előkészület nélkül a hírlapok, vagy más időszaki irományok olvasása, akármilly hasznos és gyümölcsöző ez egyébiránt, csak felületességre vezethet.

Mennyire feleltem meg a kitűzött czélnek, a szakhoz értők véleményére bízom, kiktől egyersmind munkám felett méltányos ítéletet és átnézést kérek azon tökéletlenségek miatt, mellyek tán benne előfordulnak, s niellyekre nézve helyes útbaigazítást, ha az szakhozértőtől származik, mindig háládatosan elfogadok.

Egyébiránt fáradozásimat koszorúzva látandom, ha ezen késérletem a politicalai tudományoknak honunkban felvirágzását, józan elveknek terjesztését, és az értelmiségnek haladását elősegítendi.

A
POLITICAI
TUDOMÁNYOK

BEVEZETÉS

A

STATUS TUDOMÁNYOKBA.

§. 1. *A statusnak célja.*

A statusnak mint minden társaságnak bizonyos célja legyen ; e cél meghatározásában a politicusok és bölcselekdedők meg nem egyeznek; liéniellyek t. i. a közjólétet, mások a polgárok életének kényelmét, és azoknak mindennel bő'velkedését, ismét mások az emberi nemnek erkölcsi tökéletesbülését, és annak neveltetését állítják a status céljául; némellyek pedig azt egyedül a köz bátorság, és jogi állapot fenntartására szorítják.

Azonban jól megvizsgálván a dolgot, e különféle vélemények alig ha meg nem egyeztethetők ; mert testi és lelki hajlamainak és tehetségeinek teljes kifejtése, és ezeknek célirányos használása lévén az embernek rendeltetése, a statusnak sem lehet más feladása, mint az emberek egyilttlétét úgy elrendezni, hogy mindenik ki a statusba lépett, rendeltetését elérhesse, tehát mennél szabadabban az észjog szabta határok közt mozoghasson; ennél fogva mindenek előtt a statusnak feladása: bátorságot, mint a szabadságnak első feltételét, szerezni, a bátorság létrehozására pedig szükséges, hogy mindenik a maga akaratját a köz akaratnak, tehát a törvénynek alá vesse (unió voluntatum) és a törvénynek maga feletti uralkodását elismerje; tehát a közbátorság, rend és jogi állapot fenntartása méltán a status főcéljául állíthatatnak.

Mindazáltal a statusnak cselekvősége egyedül ezen célra nem szorítkozik ; minthogy a józan ész a polgári egyesülésnek okai közé azt is sorozza, hogy ezen egyesülés által a polgároknak alkalmas eszközök nyujtassanak mind azon célok elérésére, mellyek elérése csak egyesült erővel lehetséges; a status feladásaihoz tehát tartozik az is, hogy a közbátorságot és jogosságot már megállapítván, polgárainak az emberiség többi céljai eléréséhez megkívántató eszközö-

ket is megszerezze, hogy tehát az egyesek anyagi jólétének forrásait megnyissa, azoknak szellemi műveltségét és tökéletesbülését tehetségig előmozdítsa, ezeknek akadályait pedig elhárítsa; szóval: hogy a köz üdvet és jólétet mint másodrendű célát, melly még is a fő célnak t. i. a közbátorság és jogosság fenntartásának alárendezve vagyon, eszközölje ; és azért tévedés nélkül állíthatni: hogy a statusnak célja mind azon célok összesége, mellyeket az emberi nem a statuson kívül vagy épen, nem, vagy legalább nem olly tökéletesen mint a statusban érhetett volna el.

§. 2. *A statustudományok fogalma.*

A statustudomány (vagy is politica tágosabb értelemben) mind azon tudományokat foglalja magában, mellyek a status célja körül forognak, és illy értelemben véve négyfelé oszlik; azon része a politikai tudományoknak, melly a status célját nyomozza, és a statusban az uralkodó és a polgárok közti jogi viszonyokat csupán az ész törvényei szerint a status céljából fejtegeti, nyilvános észjognak (ins publicum rationis) hivatik.

Az a rész, melly vizsgálja: miként és micsoda eszközök által lehet a status célját elérni, hová tartozik azon jogok valóstítása is, mellyeket a nyilvános észjog fejteget, szoros értelemben politicának neveztetik.

Az a rész, melly tanítja: minő eszközök által iparkodtak az emberek különféle időkben közelgetni a status céljához, a statusok történetének mondatik.

Az a rész végtére, melly tanítja: miként iparkodnak az emberek különféle statusokban jelenleg a status célját elérni, statisticának neveztetik. *)

*) Némileg a politikai tudományokhoz tartozik a nemzetek joga is (ius gentium) és pedig mind az észszerinti, mind a gyakorlati: az első a nemzetek közli jogi viszonyokat az ész szerint fejtegeti, a gyakorlati foglalolja azon jogi és okossági elveknek, mellyeket a polgárisult nemzetek az egymással közlekedésben használnak, s mellyek többnyire szokás által hoztak be; tovább a diplomatia melly foglalolja azon esméreteknek, mellyek a sta-

§. 3. *A politica szoros értelemben és annak részei.*

A politica szoros értelemben véve kétféle: t. i. külső, és belső: a külső politica arról értekezik, miként lehessen a status célját elérni, a statusnak külső viszonyait szem előtt tartván, ezt némelyek békesség: és hadi politicára osztják fel. A belső politica pedig azt vizsgálja, melly eszközök szolgálnak a status céljának elérésére a statusnak belső viszonyait illetőleg, és ez tulajdonképen fejtegetésünk tárgya.

A status céljának elérhetéséhez jó alkotmány és jó igazgatás kívántatik, azért a belső politica czélszerűen alkotmányi és igazgatási politicára osztatik fel. — Az alkotmányi politica azt vizsgálja: miként lehet az alkotmány által a status célját elérni.

Az igazgatás az alkotmányon kívül fekvő eszközöket magában foglalja, mellyek a status céljának eléréséhez vezetnek.

A status célja a főlebb mondottaknál fogva leginkább abban vagyon helyhezvetve: 1-ör hogy a köz bátorság és jogosság megalapítassék, és 2-or hogy a polgárok jóléte és vagyonsága folyvást gyarapodjék;

Az elsöre nézve olly intézetek kívántainak, mellyek által sértés esetében igazság szolgáltatassák, és a sértőnek néha megbüntetése által a ne tán jövőben tőle félhető jogsértéseknek eleje vétessék, ezen intézetek igazságszolgáltatási intézeteknek neveztetnek; tovább olly intézetek, mellyek által a fenyegetődző sértések és balesetek elhárítatnak, és a polgárok míveltsége előmozdítatik, ezen intézetek policziai intézeteknek hivatnak.

A másodikra nézve statusgazdasági intézetek szükségesek.

Mind az igazságszolgáltatási, mind a policziai és statusgazdasági intézetek a statusnak költségeket okoznak, azért

tusok közti politicalai vagy diplomaticai alkudozások létrehozására szükségesek; nem külömben a magányos észjog is (ius naturae privatum) mivel ezen alapszik a nyilvános észjog, de mind ezek a politicalai tudományokhoz csak mellékletesen sorozhatók.

szükséges, hogy a végett a kormánynak jövedelmek jelöl-
tessenek ki, és ezek rendeltetésükre czélszerűen fordíttassa-
nak; erre nézve finantzintézetek kívántainak.

A bátorság tekintetéből (főleg külföldre nézve) hadi erő
tartása szükséges, melly szinte az igazgatásnak figyelmét
kívánja.

Az igazgatásnak tehát mind ezen tárgyakra ki kell ter-
jednie; ennél fogva az igazgatást kétféleképen lehet tekinte-
ni, t. i. vagy általánosan, vagy egyes ágaira nézve: ezen ágak
pedig a mondottaknál fogva a jogszolgáltatási, polieziai, sta-
tusgazdasági, finantz, és katonai igazgatás; annál fogva az
igazgatási politica eloszlik általános igazgatási politicára, és
külön igazgatási águ tudományokra; tudni illik: igazságszol-
gáltatási politicára (Politik der Gerechtigkeit), polieziai tudományra
(Politik der Wissenschaft), statusgazdasági tudományra, finantz-
tudományra, és katonai igazgatási tudományra.

Az általános igazgatási politica az igazgatás elveit áta-
lánosan adja elő.

Az igazságszolgáltatási politica azon általános elveket
foglalja magában, mellyek szerint az igazságszolgáltatási in-
tézetek elrendezendők, hogy azok által sértés esetében igaz-
ság kiszolgáltassák, és a sértőnek néha megbüntetése által
a ne tán jövőben tőle félhető jogsértések elháríttassanak.

A polieziai tudomány pedig foglalalja amaz elveknek,
mellyek szerint a fenyegetődő sértések és balesetek elhárít-
hatók, tehát mellyek szerint a belső bátorság minden lehet-
séges sértések ellen óltalmaztatik, a mennyire ez az igaz-
ságszolgáltatási intézetek által el nem éretik, és mellyek
szerint a polgároknak mindennemű műveltsége is előmozdí-
tatik. *)

A statusgazdasági tudomány foglalalja azon elveknek,
mellyek szerint a nemzeti javak erednek, szaporodnak, fel-
osztatnak és rendeltetésükre legczélszerűebben fordíttatnak.

*) A fenn érintett polieziai tudománynál értelmezésében igaz ugyan,
hogy csaknem lét igen különböző rész kapcsolalok össze, de
eddig mind az elméleti tudomány, mind a gyakorlat ezen ösz-
szeköttetést pártolta, és pedig nem ok nélkül; minthogy a pol-
gároknak műveltsége eszköz a bátorság, és köz rend fenntartására.

A financztudomány pedig magában foglalja azon elveket, mellyek szerint a status a maga fenntartására szükséges jövedelmeket (javakat) a nép javaiból jogilag és mind az egyesek mind az egész jólétének veszélyeztetése nélkül magának megszerezheti, és rendeltetésökre legczélszerűbben fordíthatja.

Végtére a katonai igazgatási politica foglalhatja azon elveket, mellyek szerint a katonai ügyek elrendezendőök, hogy a hazának védelme legbiztosabban sikerüljen, de ezen része a political tudományoknak fejtegetésünk tárgyát nem teszi.

§. 4. *A statustudományak rövid irodalmi története.*

A statustudomány, mind az eszmének valami megfelelő egész tekintve, csak az újabb időknek szellemi szüleménye; régi korban ezen tudomány, melly fő alapjául bölcs jogrendszert kíván, csak hiányos és töredékes alakban jelenkezhetett, sem a statusnak föczélja, sem a polgári egyesülésnek legbelsőbb természete felől a régieknek világos fogalmuk nem vala, és ha voltak is hajdan egyes bölcs törvényhozók, azoknak törvényei nem a statustudomány tudásának, hanem csak bizonyos szerencsés tapintatnak, okosságának, és emberségnek köszönheték létöket. A régi kor írói közül említésre méltók: Plato de legibus, Aristotelesnek politicus könyvei, mellyek még legtöbb figyelmet érdemelnek, és Cicero de republica kinek munkája gondolatdús, nemesirányu, de az egészre nézve nem kielégítő.

Középkorban a political tudományt is a többi tudományok szomorú sorsa érte, az emberi nem t. i. akkor mély sötétséggel lévén körül fátyolozva, a tudományok általában elhanyagoltattak, és még csak a 16-dik század vége felé, midőn főleg a könyvnyomás feltalálása óta a tudományok újdön életre hozattak, a statustudományra is kellemetesebb napok kezdtek virulni, különösen az észjogban és a statusjogban tett haladás, és a nemzeteknek jobb állomásra küzködő törekvése e tudománybani haladást is hathatósan előmozdította, de ezen idő után is a statustudomány mint elkülönített önállásu tudomány még sokáig nem jelenkezik, hanem többnyire más rokon tudományokkal össze vegyítetett, és egyébiránt is ezen időszak munkái csak elszigetelt jelenetek vol-

tak, mellyeknek sem az életre, sem pedig a tudományra nagy befolyásuk nem vala.

Ezen tudomány csak az újabb időben a rokon tudományoktól szigorúbb elkülönítése után vívta ki önállóságát, és a political életnek naponkénti nagyobb kifejlődésével, az eszmék tisztábbra hozásával, de leginkább a legfontosabb political események befolyása és a bölcselkedésnek világitása által a miveit világ minden részeiben virágzásba jött, és gyakorlatilag is meghonosult, mint ezt a legörvendetesebb előmenetek, és mély tudományossággal írott munkák eléggé tanúsítják.

Azon férfiak közül, kik ezen tudomány, vagy annak egyes részei tökéletesítésében fáradozván időkorukat diszesítették, említésre méltók e következők:

Az angolok közül: Bentham, Adam Smith, Malthus, Ricardo, Mill, Fergusson, Mac-Culloch.

A francziák közül: Montesquieu, ki „Esprit des lois“ híres munkájában igazi political szellemben különféle idők és nemzetek intézeteinek és törvényeinek az emberi nem erkölcsiségére és boldogítására befolyását vizsgálta; ezen munka maga idejében minden political munkákat felülmúlt, és még ma is, noha némelly állításai a bírálatot ki nem állják, tanulságdús munkának tartandó, — Rousseau és a francia encyclopedisták kik a statustudománynak philanthropicus irányt adtak, Mirabeau, Sismondi, Say, Quesnay, Turgot, Garnier, Dupont, Canard, Ganilj, Emanuel Sieyes, Destutt de Tracy, Benjamin Constant, Cormenin, Rossy, Tocqueville, Royer Collard, Lermnier, Jouffroy,

Az olaszok közül: Filangieri (La scienza della legislazione 9 kötet 1788) Beccaria (Dei delitti e delle pene) Bosellini.

A németek közül: Schlöczer, Achenvall, Justus Moser, B. Sonnenfels, Jakob, Lotz, G. Soden, Steinlein, Krug, Aretin, Zachariae, Mohi, Rau, Bülau, Storch, Harl, Schmalcz, Büsch, Ancillon, Pölicz, Rottek, Welker, Gager, nagy Fridrik (francziául) Schön, Liszt.

Mint igen tanulságdús political munka említést érdemel még Rottek és Welkertől a leghíresebb német politicussokkal egyesülten kiadott Staatslexicon.

5. 5. *A politicai tudományok kútfői.*

A politicai tudományoknak kútfői: 1-ör a gyakorlati ész; mert ezen tudományok feladása meghatározni: mellyek a status céljának elérésére legalkalmasabb eszközök, és ezen eszközök a status céljának valószínűsítésére miképen fogantatva teendők, ezeknek meghatározásához pedig szükséges, hogy ezen eszközöknek a status céljávali összeköttetése felől világos fogalmunk legyen, a mi a gyakorlati ész által szerezhető, ez tehát méltán a statustudománynak első és fő kútféjül állítatik.

2-or. A tapasztalás, mert hogy bizonyos törvények és intézeteknek micsoda fogantatok vala, a tapasztalásból merítjük; a tapasztalás adatokat nyújt, mellyekből nagy fontosságú következtetéseket húzhatunk, és azért a tapasztalás a statustudománynak második kútféjül, melly még is az elsőnek alárendezve vagyon, állíthatatik.

§. 6. *A politicai tudománynak segéd tudományi.*

A politicai tudománynak segéd tudományi azok, mellyek által annak tanulása könnyítetik: ilyenek pedig 1-ör a bölcselkedési tudomány, minthogy ez a helyes gondolkodás szabályait adja elő. 2-or. A cameralis tudományok, cameralis tudományoknak pedig azok neveztetnek, mellyek az embernek munkásságát az anyagi javak körül, a kormányznak minden közvetlen befolyásától eltekintve, fargyazzák: ilyenek a gazdaság tudománya széles értelemben (mellyhez tartoznak a földmívelés, erdőszet, és bányászattudományok) tovább a kézműtudomány, és a kereskedési tudomány. 3-or. Az úgy nevezett politicai földleírás, vagy is az egyes státusok physical és politicai viszonyaiknak rendszeres előadása. 4-er. A történettudomány, főleg a közönséges történet political szempontból véve, mert ezen tudomány századokról tapasztalást nyújt nekünk, a történet dolgok belső és szükséges összeköttetését, mellyben ezek egymáshoz mint ok és okozat viszonylatiak, elünkbe állítja, tovább adatokat nyújt, mellyekből megítélhetni: a nemzetek minő utakon emelkedtek fénypolczra, lehanyatlottak, vagy elenyésztek, azért jól mondja Cicero ..*Historia est testis temporum, lux veritatis, vita*

memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis.“ 3-ör. A jogi tudományok kiváltkép az észjog, mert a statustudomány az észjogon alapszik, mellynek törvényeit létesíteni törekszik; végtére 6-or. A természettan is, mert ez ismerteti velünk azon physicali erőket, mellyek által anyagi javakat természeteni lehet.

§. 7. *Vájjon a statustudománynak vagyon-e megismertető fő elve?*

Ha a statustudománynak megismertető fő elve alatt azon elv értetik, mellyből ezen tudománynak minden elvei és szabályai származtatnak, és mellyből e tudományban ajánlott intézetek igazsága és czélszerűsége megmutattatik: meg kell vullanunk, hogy a statustudomány illy értelemben vett fő elvnek hiányával van; mert a politicalai intézeteknek és szabályoknak czélszerűsége többnyire csak a tapasztalásból mentethetik; egyébiránt ezen szabályok és intézetek csak legfőbb, az az legutolsó czéljukra nézve ugyanazon főtörvény alatt vannak, melly abban áll: hogy minden politicalai szabály és intézet a status czéljának elérésére irányozva legyen; de közvetlen czéljukra nézve egymástól igen különböznek; ebből következik, hogy a statustudományban sem az úgynevezett népességi elvet (Sonnenfels szerint) hogy t. i. mind mi a népességet szaporítja, a közbátorságot jólétet s a t. előmozdítja, sem más főelvül elfogadni nem lehet.

§. 8. *A statustudomány haszna.*

A statustudománynak legnagyobb haszna annak mind tárgyából, mind czéljából szemebetűnő, mert a status czélja az emberiség czélja, az emberi nem boldogulása, mellyben minden egyes embernek boldogulása foglaltatik, mi lehet tehát hasznosabb és érdekesebb, mint azon eszközöknek, mellyek e cél eléréséhez vezetnek, világos ismeretevei bírnak? ezen eszközöknek ismerésére pedig bennünket a polilica tanít, melly az által az embert kötelességeinek teljesítésére buzdítja, benne hazafiul érzést és lelkesedést gerjeszt, s őtet a törvények iránti tiszteletre és azoknak megtartására hajlandóbbá teszi. Alkotmányos országokban

pedig c tudomány főleg nélkülözhetlenül szükséges, mert politikai felvilágosodás nélkül közvélemény, melly egyedül ad az alkotmánynak életerőt, ki nem fejlődhetik, csupán a politikában jártosság szerez a polgároknak politikai érettséget, melly őket képesekké teszi azon jogok és kötelességek iizhetésére, mellyek őket mint alkotmányos országnak cselekvő polgárait illetik, ezen érettség által képesek leendnek minden a politikai életben előforduló események, és közérdekű ügyek felett okos meggyőződésen alapult ítéletet Ιοϋηϋ az álhazafiságot az igazítól megkülömböztetni, és akárhonnan eredő hamis sugallásoknak vagy pártemberek ravasz csábításainak önálló Ítéletüknél fogva ellentállani.

Különösen pedig szükséges ezen tudomány 1-ör a törvényhozónak, mert a törvényeknek a közjával egyezniük kell, ahoz pedig kívántatik, hogy a törvényhozó azon tárgyaknak, mellyek körül a törvényhozás forog, világos ismeretével és józan elveivel bírjon, ezeknek pedig világos ismeretét, józan elveit, és a köz jóra irányzását, mi a törvényeknek czélja, a statustudomány tanítja, az iránt An cillon a porosz minister jól mondja: „A reformok szerencsés sikere jobbadán az uralkodónál és a polgároknál divatban lévő politikai nézetektől, és a statustudomány haladásától függ.“ — Ezen tudomány vezérlete által megítélhetni: vájjon valamelly nemzetnek alkotmánya, vagy törvényei a köz boldogsággal meg-egyező k-e vagy nem?

2- or. Szükséges e tudomány a status kormányzóinak, és a főrendü nyilvános hivatalosoknak, kik akármí jmódon a főhatalom gyakorlásában részesülnek, s kik politikai es' literetek nélkül nem csak magas rendeltetésüknek meg nem felelhetnek, hanem a statust, mellyet boldogítaniok kellett volna, végső ínségbe és romlásba dönthetik.

3- or. Szükséges a jogtudósoknak, bíráknak, és ügyészeknek, mert a törvények helyes magyarázására, és azoknak czélszerű alkalmazására s végrehajtására szükséges azoknak szellemét és irányzatát felfogni, mi politikai esmeretek nélkül lehetetlen.

A POLITICAI TUDOMÁNYOK

ELSŐ RÉSZ:

AZ ALKOTMÁNYI POLITICA.

§. 1. *Az alkotmányi politicának fogalma, ezen tudománynak a nyilvános észjoggal összeköttetése, és a status belső alakulásának nagy fontossága.*

Az alkotmányi politica vizsgálja: miképen lehet az alkotmány által a status célját elérni, ezen tudomány tehát a status alkotmányára nézve a fő elveket foglalja magában.

Minthogy az alkotmányi tanoknak jó felfogására előbb a különböző kormányalakokról (StaatöuerfaiTungen) és azoknak a status céljára befolyásáról világos fogalom szükséges, azért az alkotmányi politicában előbb a kormányalakokról, és aztán az alkotmányról értekezünk.

Ezen tudomány szoros összeköttetésben áll a nyilvános észjoggal, az az a természeti statusjoggal, mellyen alapszik, mert valamint a nyilvános észjog legközelebb a jognak uralkodását a statusban kívánja: úgy az alkotmányi politicának feladása nyomozni: miként lehessen ezen jogi eszmét, a mennyire ez a status alkotmányától függ, valósítani, és egyszersmind az által a polgárok jólétét előmozdítani.

A status belső életének czélszerű alakulása annak külső viszonyaira is roppant befolyással bír; csak a status belső alakulásának életerejéből, rendéből és egyformaságából magyarázhatni, miként a történet tanúsága szerint látszólag csekély jelentőségű statusok eldöntő pillanatokban olly erő fejlesztettek ki külfelé, melly mint váratlan tünemény bámulást okozott, s melly nem csak saját political sorsukra, de más nemzetekre nézve is eldöntő vala: ellenben némelly status belső egészségtelen, elsatnyult, és sorvadozó állapotának tulajdonítható, hogy mint életerejéből kifogyott megállíthatlanul összeroskadásnak indul, mire például szolgálhat Török ország.

ELSŐ FEJEZET.

A kormányalakokról.

§. 2. *Mi a kormányalak és hányféle.*

A kormányalak (forma regiminis) meghatározása azon személynek, mely által, és azon modornak mely szerint a fő hatalom a statusban gyakorlandó.

A kormányalaknak három fő fajtát lehet különböztetni: t. i. vagy egy physical személynél van a fő hatalom, vagy többeknél, vagy minden polgárnál; az első esetben monarchia; a másodikban aristocrazia; a harmadikban democratia létezik, és ezek a legegyszerűbb kormányalakok.

Mind a három elősorozott kormányalak lehet: 1-ör vagy tiszta vagy vegyes; vegyes az mely több egyszerű kormányalakoknak összetételéből ered. 2-or. Vagy korlátlan, vagy korlátozott; korlátlan az, mellyben a fő hatalmat bíró személy annak gyakorlásában nincsen megszorítva; korlátozott ellenben az, mellyben a fő hatalmat bíró személy annak gyakorlásában korlátozva vagyon.

§. 3. *A monarchiai kormányaink.*

A monarchiai kormányalak vagy korlátlan (absoluta) vagy korlátozott (limitata), az elsőben az uralkodó semmi alkotott törvények által a főhatalom gyakorlásában nincsen megszorítva; a korlátlan uralkodó egyedüli és fő törvényhozó a statusban, és az önnön magától alkotott törvényeknek egyedüli végrehajtója, ő tehát a törvényhozó és végrehajtó hatalmat magában egyesíti, és tetteiért csak az istennek és lelkiismeretének felelős. *)

*) A korlátlan monarchiát meg is meg kell különböztetni a despotiától, mert a korlátlan monarcha legalább kötelességét, a törvények szerint uralkodni, elismeri, és azt mint formaszerinti kormányzási elvét kihirdeti; holott a despota törvény és szabály nélkül egyedül szeszélyei szerint igazgatja az egészet.

Ellentétben a korlátlan monarchiával áll a korlátozott monarchia; mellyben az uralkodó bizonyos alkotott törvények által a főhatalom gyakorlására nézve korlátozva van.

Noha a történet tanúsága szerint a fő akaratnak a fő hatalommal egy physical személyben központosulása a statusnak mind belső mind külső életére nézve némelly egyes uralkodónál legiidvösebb hatása vala, és noha némelly kitűnő uralkodók alkotó lelki erők által országaikat hatalmas polczra emelték: még is a korlátlan monarchia más körülményekben veszélyes is lehet; mert az uralkodó fennséges állása mellett is emberi tévedéseknek, gyarlóságoknak, és szenvedelmeknek alá vetve marad, ki is ennél fogva a status az előre haladásában megállíthatja, és azt tespedésbe, sőt végső nyomorba süllyesztheti, s kinek kormánya határtalan önkényre fajulhat el; ide járul, hogy a korlátlan uralkodó legtisztább akaratja, és legnagyobb lelki tehetsége mellett is a törvényhozó és igazgató hatalom minden ágainak maga egyedül kellőleg meg nem felelhetvén, mind tanácskozásaira mind határozataira nézve másoktól sokat függ, kiknek egyedi nézeteik és elveik a status céljával nem mindig rokonok.

§. 4. *A választó es örökös monarchia.*

A monarchia vagy választó vagy örökös: az elsőben az uralkodónak halála után helyébe más a nemzet szabad választása által emeltetik thronra; az örökös monarchiában pedig az uralkodónak halála után az uralkodás annak törvényes örökösére száll; első tekintetre úgy látszik, mintha a választó monarchiának elsőséget kellene tulajdonítani az örökös felett, azon okból: mivel egy értelmes nemzet mindig a legjelesbiket és legérdemesebbet emelheti polgárai közül a thronra, kinek kormánya alatt valódi boldogulását, és üdvét elérheti, a nélkül hogy a status szerencsáját a születés vak sorsa által kockáztatná; mindazáltal a tapasztalás a választó monarchia mellett nem szól, mert hogy a választás jól sikerüljön, jó választási törvény szükséges, mellyben t. i. a cselekvő és szenvedő választási képességre, a választás módjára, és a kormányzünetnek (interregnum) miképeni elhári-

fására nézve világos rendelkezések foglaltatnának; de illy cél-szerű törvénynek létrehozása legnagyobb nehézségeknek va-gyon alávetve; azonkívül még a történet tanúsága szerint a választással más bajok is összekötvék: t. i. hogy annál többnyire pártszellem, rász szenvedelmek, megvesztegetések, és nem ritkán külföldi ármánykodások is nagy szerepet játsza-nak, hogy gyakran meghasonlások erednek, mellyek hosszú és véres polgári háborúkat szülnek, és hogy mind a mellett még is a választásnak sikere a vak szerencsétől függ.

Az örökös monarchiában az örökösödési rend törvények által világosan meghatározottassék: t. i. vájjon az örökösödés a rokonsági íz szerint (*successio gradualis*) vagy ágak sze-rint (*successio linealis*) történjék? vájjon az csak a férj fi nemre vagy mind kettőre kiterjesztetik-e? ne hogy a nem-zet thron feletti villongások áldozata legyen, tovább a kis-korúságnak meddigtarfása és azalatti helytartó igazgatás iránt szabatos rendeletek szükségesek: ezen törvények fennlétén az örökös monarchia a választó felett azon elsőségekkel bír, hogy a súrlódások mellyek a választó fejedelemségekben a thron megörültével csak nem elkerülhetlenek, elhárítanak, és hogy az örökös uralkodónak érdeke a status érdekével is rendszerint egybe olvad; mert annak nem csak kötelességé-ben, de érdekében is fekszik, utódira miveit, gazdag, bol-dog és hatalmas országot hagyni; tovább hogy az igazgatás is több állandóságot nyer, és azért a statusnak külföld irán-ti helyzete is szilárdabb leend.

§. 5. *A monarchiának elfajulásai.*

A monarchiái kormányaikat elfajulhat bitorlásra (*usur-patio*) és zsarnokságra (*despotia*); bitorló az, ki a kormányt igaztalanul az az sem választás, sem örökösségi jog, sem valódi szerződés, hanem egyedül önhatalma által ragadta magához; zsarnoknak pedig vagy kényurnak az hivatik, ki a főhatalmat a fennálló és tőle elismert, sőt esküje által me-gerősített törvényeknek ellenére csupa önkénye szerint gya-korolja, vagy kinek kormánya alatt a polgároknak sem em-beri sem polgári jogaik nincsenek biztosítva.

A monarchiai kormányalagnak egyik elfajzása az ügy-

nevezett patrimonialis ország is, melyben t. i. az uralkodó magát mint az egész statusnak tulajdonosát, a polgárokat pedig, és az országot mint család javait tekinti, melyekről korlátlanul rendelkezhetik és melyekben utódját is kinevezheti.

§. 6. *A monarchiái kormányalakban a thronörökös nevelése nagy fontosságú.*

A monarchiai kormányalakban a kijelölt thronörökös nevelése különös figyelmet érdemel; nem ritkán az udvaroknak életviszonyai és körülségei a leendő uralkodónak physical, szellemi, és erkölcsi erői kifejlődésére nem legjobb hatásúak; minthogy pedig ezen erők czélszerű kifejlése és az uralkodónak személyessége a status mind belső, mind külső életére nézve a történetek tanúsága szerint elhatározó befolyással bír: azért a thronörökösök nevelőiknek legszentebb tisztségük a nevelést úgy elintézni, hogy a nemzet előtt a jövőendő ne álljon gyászban, hanem hogy vidám reménnyel nézhessen a jövő uralkodónak elébe, és annak thronra lépését mint igen következménydús korszaknak kezdetét áldva üdvözölhesse.

§. 7. *Az aristocratiai kormányalak.*

Az aristocratiai kormány alak (eredeti értelmében a jobbaknak uralkodása) gyakorlati jelentése szerint két osztálynak a polgári társaságban egymástóli elkülönítésében áll, melly szerint az egyik az uralkodást és hatalmat igényli és űzi, a másik pedig az első iránt nagyobb vagy kisebb alárendeltségben jelenkezik: azok kiknél az uralkodás vagyon, aristocratáknak vagy előjogosoknak (Optimates, Aristae) nevezetnek, és kik akár többen, akár kevesebben vannak, még is az egész nemzetnek csak kisebb részét teszik; a fő hatalom tehát az aristocratiában az aristocratiai testületnél létezik, úgy hogy az egyes aristák, és maga is ezen testületnek elnöke alattvalók, kik az egész testülettől függenek.

Az aristocratiai testület többnyire nagyobb és kisebb tanácsra oszlik, melyeknek egyike a törvényeket és határozásokat hozza, a másik pedig azok végrehajtásával foglalkozik.

Az aristocratiát is lehet korlátlan, mellyben t. i. az aristocratiái testület a fő hatalmat a népnek legkisebb befolyása nélkül űzi; vagy korlátozott, mellyben az aristocratiái testület bizonyos határozásaiban a többi népnek megegyezéséhez kötve vagyon.

Tovább az aristocratiát választó vagy örökös; az elsőben az aristocraták választatnak, de közönségesen sem a cselekvő sem a szenvedő választási jog nincsen az egész népre kiterjedve, hanem ezen jog többnyire a törvény által vagy bizonyos családokra, vagy csak keveseknél létező feltételekre szorítatik meg; a másodikban pedig bizonyos családok vagy születésöknél vagy bizonyos fekvő birtokuknál fogva a főhatalom gyakorlásában vannak, ezen családokból származottak többnyire patriciusoknak neveztetnek, és a patriciusi származás s bizonyos életkornak elérése (tekintvén még néha az elsőszülöttségre és bizonyos birtokra) a kormány testületébe lépést határozzák el.

§. 8. *Az aristocratiának jó és árnyék oldalai.*

Az aristocratiának a monarchia ellenében azon jó oldalai vagyon: 1-ör hogy abban minden nem egy embernek tehetségétől és szellemétől függ, 2-ör hogy rendszerint több védelem vagyon a hatalomnak visszaélése ellen; mivel ez többek közt fel van osztva; a democratia ellenében pedig: hogy az aristocratiában rendszerint csak az értelmesebbek uralkodnak, és a kormánynak több belső szilárdsága és egysége vagyon.

De mind a mellett a korlátlan aristocratiában a hatalom visszaélése elleni védelem csak látszatos; mert ámbár a hatalom itt is többek közt fel van osztva; még is ezek a nép ellenében csak egy testet képeznek, mellynek uralkodása legnyomasztóbb lehet; és midőn az örökös monarchiában az uralkodónak érdeke a nép érdekével többnyire egybeolvad: az örökös aristocratiában az aristocraták érdeke a nép érdekével éles ellentétben jelenkezik; mert ezen családok hatalmokat, gazdagságukat, és befolyásukat csak a nép összességének rovására tágíthatják, és terjeszthetik ki; ide járul, hogy a nyilvános életnek alakzati egy kormányalakban sem

merevednek meg annyira, és a korszellemnek gyors előlépéseitől elmaradván úgy el nem zsibbadnak, mint az aristocratiában; s mennél inkább az illy aristocratiában a nép az aristocratákhoz ellenséges indulattal viseltetik: annál könnyebb lesz egy zsarnoknak az aristocratiái formák látszatos megtartása mellett minden hatalmat magához ragadni (Sulla, Caesar) és annál könnyebben külföldről jövő viharok esetében az elavult aristocratiái kormányalak és vele néha a status is felbomlik, mire például Velencze szolgálhat.

§. 9. *A democratia.*

A democratianak lényege abban áll: hogy a fő hatalom a nép összeségénél vagon, és azáltal üzetik; a democratiai kormányalak vagy legszorosabb értelmű, vagy tiszta, vagy képviseleti democratia: a legszorosabb értelmű democratia az volna, mellyben minden egyes polgár különbség nélkül a fő hatalom gyakorlásában, és a közügyek elintézésében részt venne, úgy mindazáltal: hogy szótöbbség határozná; de illy democratia jogilag is lehetetlen, mert a tébolyodottak, gyámkoruak, és az egész nőnem a köz tanácskozásokból mindig kirekesztendők; de még olly democratia sem valósítható, mellyben minden teljeskoru férjii a köztanácskozásokban részt venne; (kivéven ha a status egyedül egy városra vagy csekély kiterjedésű határra kevés népességgel szorítkozik) soha nem létezett nagy status mint tiszta democratia; ennél fogva a democratia is többnyire képviseleti, mellyben t. i. az egész népet illető fő hatalom bizonyos, a nép közüi határozott időre választott képviselők által gyakoroltatik, és az igazgatási folyamatos ügyeknek, mellyek t. i. halogatást nem szenvednek, vezetése felelőség alatt lévő bizonyos tisztviselőkre bízatik. A democratianban törvény által e következők meghatározandók: ki legyen tagja a képviselő gyülekezetnek, ki ennek elnöke, mind ezek ki által és mikép választandók, a határozások a kép viselési gyűlésben mi módon hozandók, és azoknak végrehajtása hogyan eszközzendő; mi tartozzék tehát a törvényhozó és mi a végrehajtó hatalom köréhez, tovább a status hivatalosai miképen és ki által neveztesse ki, és felelőségre mi módon vonassanak.

A democratiának jó oldalai azok: hogy a polgárok kebleiben nagyobb és feláldozó hazafiuságot gerjeszt, hogy abban a polgárok mértékfölötti terhek ellen leginkább biztosítvák, és természeti szabadságuk is leginkább fenntartatik; de mind a mellett a democratia főleg a tiszta sem mentes veszélyektől, t. i. hogy abban a tanácskozások igen lassú folyamatnak hogy a határozatoknak, mellyeknek titokbani tartását a közjó kívánta volna, idő előtt kifecségtetnek, hogy a pór nép, gyakran némelly egyes demagogue fordorkodásai által elcsábítva, a legerényesebb polgárokat kegyetlenül üldözi, nem ritkán a szegények a gazdagabbak ellen felbujtatnak, és a szenvedelmeknek, pártszellemnek és megvesztegetéseknek tár kapu nyitattik; mennél inkább a democratiában a pór nép az értelmesebbekből és erényesebbekből álló választottságnak kezéből a kormány gyeplőjét kiragadja, és így a durva anyagi erő uralkodóbbá lesz a szellemi fölött: annál nagyobb mértékben aljasodik és magával meghasonlik a democratia, minek következtében vagy illy status a cselekvéseiben: rendszer és állandóság hiánya miatt könnyen külföldi ellenség martalékja leend, Vagy pedig a pór nép hatalmaskodása miatt mindnyájan, kiknek még vesztenei valójok van, monarchiának vagy aristocratiának behozatására, minta pórdölyf ellen egyedüli védszerre ösztönöztetni fognak.

A democratiát a történet tanúsága szerint e következők tartják fenn: 1-ör erényes egyszerű erkölcsök, 2-or a polgároknak folytonos egymásra: szemeskedése, 3-or olly törvények, mellyek a vagyonnak aránytalan felosztását gátolják.

A democratia elfajulhat ochlocratiára, melly a pór népnek zenebonás és önkényes uralkodásából áll, vagy oligarchiára, midőn kevés demagogus mindenféle political cselszövények által a népnek legnagyobb részét maga pártjára vonván, azt lassanként maga akaratjától függővé teszi; tovább zsarnokságra, és végtére anarchiára, midőn maga a polgári kötelék is megbomolván, a fő hatalomnak, és a köz bátorság egészen megszüntével a status is omladozásnak indul.

§. 10. *A vegyes vagy is összetett kormányalakok.*

Vegyes vagy összetett kormányalak az, melly több egyszerű kormányalakokból van összeszerkesztve, a vegyest

kormányalak tehát mindig valamely egyszerű kormányalak korlátozását teszi fel; a mint pedig az egyszerű kormányalakok különféleképpen korlátoztathatók, úgy különféle vegyes kormányalak létezhetik; ilyen vegyes kormányalaknak megnevezésében mind azon egyszerű kormányalakok érintessenek, mellyekből össze szerkesztetett, úgy mindazáltal, hogy az, melly benne előuralkodik, legelői tétessék p. o. monarchiái aristocratiai kormányalak, vagy deinocratiai aristocratiai s a t. ha pedig egy sem uralkodik elő benne, akkor az ezen szóval „egyenlő⁴⁴” kijelentetik p. o. monarchiái és deocratiai egyenlő kormányalak.

§. 11. *A szabálytalan kormány alakot.*

A szabálytalan kormányalakokhoz tartoznak:

1-ör. A szövetséges status (*Sundeshstaat*) melly akkor létezik, ha több önálló egymástól független, és belső alakzatra nézve igen különböző statusok egymással úgy szövetkeznek, hogy részint az egész statust illető közös belső ügyek vezetésére, részint a külföld elleni közös bátorság fenntartására és az azzal kötendő alkudozásokra nézve egy közös fő hatalomnak alávetve legyenek, fennmaradván mindazáltal minden egyes statusnak belső saját viszonyaira nézve függetlensége, és önállósága. Midőn tehát illy statusban minden egyes tartomány belsőleg maga magát kormányozza, a közös kormány hatásköre többnyire a hadindításra, békekötésre, a közadó kivetésére, a status hivatalosainak kinevezésére, tovább a posták országutak, vagy más intézetek felállíthatására, és a követeknek elfogadhatására, vagy küldhetésére terjeszkedik, ilyen szövetséges status p. o. Ejszak-amerika, Helveczia.

2-ör. A statusok szövetsége (*Staatensbund*) melly akkor létezik, midőn több, egyébiránt egymástól egészen független és önállásu statusok a belső bátorság és rend fenntartása, és a külföld elleni védelem végett szövetségre lépnek, a nélkül hogy magokat szorosán véve egy közös főhatalomnak alá vetnék, ilyen p. o. a német statusok szövetsége. Mind a szövetséges status, mind a statusok szövetsége tehát egy egészet képezni látszanak, de a külömbégek közöttök abban áll:

hogy az elsőben a statusok egységi elve kitűnő bb, mert abban nagyobb hatású közhatalom vagy; a másodikban pedig a statusok elkülönítési elve előuralkodóbb, mert ennek csak látszólag vagy köz fő hatalma, és, az egyes statusoknak természeti szabadsága és függetlensége inkább fenntartatik; az első ben tehát a központi főhatalom a szabály, az egyes statusoknak pedig teljes hatalmassága a kivétel; a másodikban pedig az ellenkező nek van helye, — Egyébiránt mind a szövetséges status mind a statusok szövetsége sokféle módosításokban jelenkezhetnek.

§. 12. *Mellyik a legjobb kormányalak.*

A legjobb kormányalak az volna, melly által a statusnak célja legbiztosabban éretnék el, és az egyesek szabadsága leginkább fenntartatnék. A történet és politica több százados tapasztalás által e kérdésben e következő általános eredményeket állítja föi:

1- ör. Hogy nem létezik egy föltétlenül tökéletes és szükséges kormányalak, melly minden nemzetre és minden időre alkalmas volna, mert a körülmények, miilyenek nevezetesen: az éghajlat, élelmek, életmód, munkának s tulajdonnak felosztása, néptörzsök jelleme, tovább a vallás, tudományok, művészetek és kereskedésnek állása különböző statusokban különbözők lévén, különböző intézeteket, s tehát különböző kormányalakokat is kívánnak; és azért itt nem absolut, hanem csak viszonylagos (relatív) kormányalaki jóságról lehet szó; átaljában az ész azt kívánja; hogy minden kormányalak azon feltételeket foglalja magában, melyek által a közállomány egyik célja t. i. a jognak uralkodása tartósan alapítatik és biztosítatik.

2- or. Hogy a nemzeteknek a felvilágosodásban, és miveltségben haladása, és a belső életnek új alakulása által sok statusban a korlátlan monarchiái kormányalak korlátozottá vált, úgymint Francia, Svéd, Norvégia, és legújabb időben Spanyol és Portugal országokban, miből a politicus azt következteti: hogy mennél míveltebb valamelly nemzet, annál nagyobb mértékben részesülhet a fő hatalomban, főleg a törvényhozás gyakorlásában.

3-or. Hogy mindig veszedelmes marad minden hatalmat osztatlanul ugyan azon egyénre átruházni, különbség nélkül, akár legyen ez monarcha, aristocratiai testület, vagy az egész nép; és azért a kormányainkban a fő hatalom részeinek czélszerű felosztása legnagyobb fontosságú.

MÁSODIK FEJEZET.

A fő hatalom felosztásáról, és az alkotmányról.

§. 13. *Minő részekből áll a fő hatalom.*

A fő hatalmat lehet venni alakilag (formaliter) az az bizonyos tárgyra, mellyre vonatkozik, tekintet nélkül;) és anyagilag (materialiter) az az tekintvén olly tárgyra, melly körül mint anyag körül forog. *)

Alakilag véve a fő hatalom két részből áll: t. i. 1-ör a törvényhozó (potestas legislativa) és 2-or a kormányi vagy igazgatási hatalomból (potestas administrativa); a törvényhozó hatalom az, melly a törvényeket alkotja. A törvényektől különböztetni kell az egyes rendelkezéseket (ordonnances); mert a törvények általános szabályok, mellyek Iszerint az azokra vonható esetekben a cselekvényeket intézni kell, a törvények tehát a cselekvényekre csak in abstracto, nem pedig valamelly bizonyos esetre in concrete irányozvák; a rendelés ellenben mindig egy bizonyos, magát in concrete előadó (ámbar néha a köz érdekét illető) esetre hoz szabályt; a rendelkezések az igazgatási hatalomhoz tartoznak, és szinte szükségesek a közállományban, mert ezer és ezer eset adja elő magát, mellyekre nézve törvény nem létezik, és olly hamar nem is hozathatik; a törvényben mindent, mit a statusnak kiterjedt célja minden, sokszor előre nem látható körülmények alatt kíván, határozni lehetetlenség; hogy tehát ilyenkor a köz jó hátramaradást ne szenvedjen, szükséges, hogy egy másik hatalom illy esetben

*) A fő hatalom anyagilag véve annyi részekből áll, a hány tárgy van, melly körül a fő hatalom, mint anyag körül, foroghat, ezen tárgyak szerint tehát következő részei vannak a fő hatalomnak: t. i. a bírói, policziai, statusgazdasági, financiai, és katonai hatalom.

a czélszerű rendelkezéseket, mellyek mindazáltal az alkotmány-nyal, és a fennálló törvényekkel össze nem ütközhetnek, és csak ideiglen köteleznek, megtehesse; azért a törvényhozó hatalman kívül létezik az igazgatási hatalom, melly t. i. a törvények végrehajtásán kívül még mindent véghez viszen, mit a közállomány célja kíván; minél fogva a törvényhozó hatalommal egy vonalon álló hatalom némelly politicusok által fonákul hivatik a törvény végrehajtó hatalomnak, mert a kérdésben álló hatalom nem csak a törvényeket hajtja végre, hanem gyakran, a hányszor t. i. arra alkalom vagy szükség vagyon, saját rendelkezéseket concret esetekben bocsát ki; a végrehajtó hatalom tehát, szoros értelemben véve, csak mindaz igazgatási hatalomnak ága jelenkezhetik. *)

Montesquieu a fő hatalmat három részre osztja: t. i. a törvényhozó, végrehajtó, és a bírói hatalomra: ' de ezen felosztás alaptalan, mert a bírói hatalom természeténél fogva, az igazgatáshoz tartozik: igaz ugyan hogy a bírói ítéletnek minden befolyástól függetlennek kell lennie; de mindazáltal annak végrehajtása az igazgatási hatalom akaratja által eszközöltetik; annál fogva a bírói hatalom mint a fő hatalomnak kifolyása (nem kiilömben mint a policziai vagy finansziái hatalom), nem pedig mint annak része tekintendő; nem létezik tehát az úgy nevezett political trias: bátor több angol, francia, és német írók (kik közt a híres Kant is) azt felállítják.

§. 14. *Vájjon a fő hatalom részeinek felosztása azoknak egymástól elkülönítését foglalja-e magában.*

A fő hatalom részeinek felosztása, melly mint fölebb

A királyi hatalom más mint csupa végrehajtói, mert p. o. e következő jogokat nem lehet mint a végrehajtó hatalom kifolyásait tekinteni: a jogot hivatalokat, méltóságokat és címeket osztogatni, az országgyűlést összehíni, szétoszlatni, a kegyelmezési, hadindítási jogot, ius placet., a kezdeményi jogot a törvényhozásnál s a t.: annál fogva az angolok a végrehajtó hatalom mellett még az úgynevezett prerogative royale-kezt felvették, melyeket azután Clermont Tonnerre, és Benyamin Constant pouvoir royalnak kereszteltek.

mondatott, a kormányalakban legnagyobb fontosságú, azoknak tökéletes egymástól elkülönítését, úgy hogy mindenik rész birtokában külön személyesség és pedig kizárólag legyen, nem foglalja magában; az illy szoros elkülönítés a közállományra nézve üdvös hatással nem bírna. A mi egymástól elválík, az a központtól és a fő czéltól is magát elkülöníti, az egymástól elszakadt részek gyakran külön irányt vevén; mint homlokegyenesti ellenkezésben lévő erők mutatkoznak; ha az igazgatási hatalom a törvényhozásban részt nem venne, akkor a törvényhozó hatalomnak túlsúlya mellett csak tetszhatalomra szállítatnék le, a törvények általa rosszul és akarat ellen hajtatnának végre, és a gyakorlati tapasztalásinak a törvényhozó hatalommal közölhetése is akadályoztatnék. Egy status sem állhat fenn soká, mellyben a fő hatalom részei így mintegy üreg által egymástól elkülönítvék; illy elkülönítésnek következései belső meghasonlás, bizodalmatlanság, pártdűh, és végtére, ha az elkülönítés orvosolhatatlan, polgári háború lennének.

Ellenben legüdvösebb a közállományra nézve ha a fő hatalomnak részei több személyességek közt, mellyek magokat épen azáltal kölcsönösen korlátozzák, egészleni elkülönítés nélkül felosztvák, és összekötvék is egybeolvadás nélkül; a hatalom részeinek egészleni elkülönítése a szabadságra nézve épen olly veszedelmes lenne, mint azoknak egészleni egybeolvadása; mindenik hatalomban tehát több személyesség részesüljen; de ezen több személyességek monarchiái, aristocratiai, és democratiai elemekből legyenek összetéve, hogy így valószínű legyen: miszerint ezen személyességek a nemzet köz akaratjával öszhangzólag munkálódjanak.

§. 15. *Elvek a fő hatalom részeinek felosztása iránt*

A kormány akkor nyugszik legerősebb alapon, ha akaratja a nemzet közakaratjával öszhangzásban vagyon; azért szükséges hogy a nemzetnek akaratja kinyilatkoztatására orgánuma legyen, ezen orgánumot pedig a nemzet képviselői teszik, kik a fő hatalmat a kormánnyal a végett osztják meg, hogy azáltal a szabadság, jogosság, és a nemzet boldogsá-

ga elegendőképp biztosítassanak. — Azon kérdésre minő arányban kelljen a stathatalomnak közös vitelére jogosított két személyességnek t. i. a kormánynak és a nemzet képviselőinek minden egyes hatalomnak gyakorlásában részt venniök, e következőket állítjuk:

Mi a törvényhozó hatalmat illeti, legezészerűebbnak látszik, ha az úgynevezett kezdeményi jog (initiativa) az az a jog valamely törvényjavaslatot indítványba hozni, mind a kettőnek, az az: a kormánynak és a nemzet képviselőinek tulajdonítatik; hibás tehát azon alkotmány rendszere, melly ezen jogot csak a kormánynak tulajdonítja, mert történhetik, hogy a kormány ezen jogot használatlanul hagyja, és kevés hiányos, a régi időből származó törvények szerint folytatja uralkodását; azért szükséges, hogy a nemzet képviselői is a korszellem és a nemzet szükségének megfelelő törvényeket hozhassanak indítványba; tovább szükséges hogy a kormány által tett indítványt a nemzet képviselői tanácskozás után szabadon elfogadhassák, vagy visszavethessék; de szinte szükséges, hogy a kormánynak is joga legyen a nemzet képviselőitől tett indítványt helybenhagyása által erősíteni, és törvényté emelni, vagy pedig azt vétője által visszavetni, ez utóbbi szinte szükséges jog a kormányra nézve: mert történhetik, hogy néha a nemzet képviselői pillanatnyilag vagy szerencsétlen elámítás, előítéletek, vagy rövidlátás miatt tévedésben lévén, fonák és a valódi összakarattal ellenes irányt vesznek, és azért illy esetben üdves, hogy a kormány, mellynek leginkább átlátni kell, mi legyen bizonyos körülményekben lehetséges, illy veszélyt elháríthasson, és azáltal a jövő nemzedék érdekét is fenn tarthassa. *)

*) Némelly alkotmány szerint a kormány ugyan azon törvényjavallatra nézve csak egynéhányszor élhet vétőval így p. o. Norvégiában, mert ott ha egy határozat három országgyűlésen változhatatlanul elfogadtatott, az még a király sanctioja nélkül is törvényté válik; a király természetileg megegyezését nem lagadandja, ha megtagadása hatátnélküli; ilyen törvény, melly három országgyűlésen változhatatlanul keresztül ment, az volt, melly 1821-ben a nemesség megszüntetése iránt hozott. Francia or-

Az igazgatási hatalomban is részesülhet a nemzet jól organizált helyhatósági (municipalis) rendszer által, melyben t. i. a nemzet helyhatóságok (az az municípiumok) szerint maga magát, de még is a kormánynak felügyelése és befolyása alatt igazgatja; különösen a bírói hatalomban részt vehet a nemzet eskütszékek (jury) által, tovább az országgyűlésen is az igazgatási hatalombani részvétét gyakorolhatja az úgynevezett kérelmi és sérelini jog által.

A hatalmak felosztásáról itten felállított elvek nem csak a monarchiára, hanem akármelyik más kormányalakra is alkalmazhatók; de mi főleg a monarchiát tartjuk szemünk előtt, mely épen ezen hatalmak felosztása által válik alkotmányossá.

§. 16. *Mi az tákolmány, hányféle módon keletkezik, és mi annak fő feladása.*

Az alkotmány olly szerződés, mely a status belső életének minden lényeges feltételeiről az uralkodó és a nemzet közt köttetik, és mely által az uralkodónak, és a nemzetnek kölcsönös jogai és kötelességei meghatározatnak, alkotmánynyal bíró ország alkotmányos országnak hivatik, mely ellentétben van az absolut országgal, hol t. i. az uralkodó és a nemzet közt semmi alapszerződés nem létezik; azon törvények pedig, melyek által az alkotmány meghatározatnak, sarkalatos törvényeknek (leges fundamentales) neveztetnek, melyek foglalatja a statusnak alkotott nyilvánjogát (ins publicum positivum) teszi; minden alkotmány tehát a sarkalatos törvényeken alapszik, melyek vagy írott vagy nem-írott, az az szokásbéli törvények lehetnek.

Ali az alkotmány keletkezését illeti, az vagy önkénylég az elébb korlátlan uralkodótól adatik, az illy alkotmányok octroyirozott alkotmányoknak neveztetnek: ilyen volt mellyet 18-ik Lajos 1814-dik évben Francia országnak, és mellyet Sándor orosz czár Lengyel országnak 1815-ben adott,

szagban az 1814-diki charta szerint a kezdeményi jog csak egye, dili a királynak tulajdonított, de az 1830-diki chartában ezen jog mind a két kamarának is adatik.

vagy 2-or az uralkodótól a nemzet képviselői elébe terjesztetik, és ezektől annak egyes határozati tárgyalatása után elfogadtatok; vagy 3-or az uralkodótól és a nemzet képviselőitől közösen tanácskozás alá vétetik, és mindkettőtől elfogadtatok; vagy 4-er kizárólag a nemzet képviselői által kidolgoztatván, az uralkodónak elfogadás végett elé terjesztetik.

A mondottakból kitetszik, hogy akármimódon keletkezik valamelly statusnak alkotmánya, az mindig az uralkodó és a nemzet közti szerződésen alapszik, melly szerződésnek feltételeit megszegni sem az egyik, sem a másik félnek nem szabad.

Mivel az alkotmány szerződésen alapszik, következik hogy minden alkotmány a körülmények megváltoztával szinte megváltoztathatók, úgy mindazáltal, hogy ez mindig az arra feljogosított hatalomtól történjék; ezen dologra nézve két szélsőség elkerülendő: t. i. a veszteglési vagy is tespedési rendszer, melly a már fennálló alkotmánynak minden bár még olly szükséges, és a korszellemtől kívánt reformját makacson visszaveti; és a forradalmi rendszer, melly tekintet nélkül a statusnak történeti alapjára minden régi intézeteket csupán újdonsági vágyból egyszerre felforgatni akar.

Minden alkotmánynak fő feladása a fő hatalmak több személyességek közti czélszerű felosztása, és az eszközök meghatározása, mellyek által ezen személyességek az alkotmányilag nekik jutott jogokban magukat biztosíthassák, és mellyek által mind az egyik mind a másik félnek túlhatalmasága gátoltassék.

§. 17. *Az alkotmány czélszerűsegehez mi kívántatik átaljában.*

Hogy az alkotmány mind az uralkodó mind a nemzet kívánatinak megfeleljen, és ne csak holt betűkből álljon, hanem a gyakorlati életbe lépjen, és abban meggyökerezhesék szükséges.

1-ör. Hogy a nemzet műveltségi fokával, jellemével, és sajtóságival öszhangzásban legyen; általánosán azt állíthatni: hogy az alkotmányos életnek fogamzása a nemzetnek műveltsége és politicalai érettsége által föltételeztetik; a míveletlen, tudatlan nemzet az alkotmány szükségességét nem érzi, az alkotmányos élet iránt fogékonysággal nem bír; nála tehát

ez ki nem fejlődhetik, és valóságba nem léphet; mindig igaz marad, hogy az alkotmányos életnek tulajdonképi súlypontja az ifjúságnak cél és korszerű nevelése, azért az a nemzet, melly a népművelésnek fontosságát és annak az alkotmányos életteli összeköttetését felfogni és illendően méltani nem tudja, még alkotmányra nem érett.

2-or. Hogy az alkotmány a nemzet történeti alapjából fejlődjék ki: valamely nemzet történeti alapja alatt pedig annak múlt élete, korábbi viszonyai, és belső életének elébbeni alakulása értetnek; azért nagy hiba követetnékel, ha az alkotmánynak rijabb alakítása által minden eddig fennálló intézet csupán utánzásvágyból rögtön felforgattatnék, és a nemzetnek múlt életére tekintet nélkül a statusból mintegy tabula rasa csináltatván, a belső élet egészen újdun létszeresítetnék, s így a nemzet történeti alapjától egyszerre elszakítatnék; hol ez kísértetett, szükségképen a legnagyobb zavarok és jogsértések, főleg a tulajdonra nézve, következtek; azért minden alkotmánynak átalakítása alkalmával szorgosan megfontoltassék: mi az élöbbén? intézetekből már elavult s tehát kiküszöbölendő, mi pedig azokból még erőteljes és korszerű, s tehát tovább is megtartandó.

§. 18. *Hányféle az alkotmány általánosán reve.*

Az alkotmány általánosán véve kétféle: t. i. az országrendi alkotmány (*Landständische Verfassung*) és a képviseleti alkotmány szoros értelemben (*Repräsentativverfassung*); az elsőben a képviselőknek választása bizonyos karok és rendek szerint történik, úgy hogy mindenik kar képviselőket csak a maga karából választ: ilyen p. o. a magyarországi alkotmány; a másodikban pedig a nemzetképviselőknek meghatározott száma minden külön karra tekintet nélkül válasz tártik, és pedig vagy úgy, hogy az ország bizonyos számú választó testületekre fel vagyon osztva, mint p. o. Franciaországban, melly 459 választó testületre (*colleges électoraux*) fel van osztva, mellyeknek mindenike követet küld a kamrába, vagy hogy a népességnek bizonyos száma követet küld mint p. o. Északamerikában hol minden 48000 ember egy követet küld a congressus alsó házába.

Az országrendi alkotmányban az ország rendei többnyire háromfelé oszlanak, t. i. papi rendre, nemességre, és városokra: ezen rendek hűbéri rendeknek (*Feudalsstände*) is neveztetnek, mivel a hűbéri rendszerrel melly egész a francia forradalmig legtöbb európai alkotmányoknak alapja vala, történetileg összekötvék; ezen rendszerben t. i. e három osztály a földtulajdonnak kizáró birtokában lévén, a többi nép csak jobbágyi állásban jelenkezik, és sem földtulajdonnal, sem politikai étellel nem bir. Az országrendek önnön osztályuknak érdekét közvetlenül, a többi nép érdekét pedig csak közvetve képviselik; a szoros értelmű nemzeti képviselők pedig mint az egész nemzetnek meghatalmazottjai jelenkeznek, és a néppel azonosok. Az országrendi alkotmányban az egyes országrendek érdekei igen könnyen összeütközésbe jöhetnek egymással, és a különféle országrendek közt mintegy örökös választó fal létezik, melly a nemzetképviselés egységével ellenkezik, és a nemzetlebb szellem terjedését akadályozza, azért ma már közönségesen el vagyon ismerve az, hogy fő leg egy az értelmiségben előrehaladt nemzetnél a szoros értelembeni képviseleti alkotmány az országrendi alkotmány felett elsőbbséggel bir, mert abban nem egyes testületek hanem az összes nemzet képviseltetik; tagadhatatlan azonban hogy az országrendi alkotmánytól az átmenetei az elsőre nagy nehézségekkel van összekötve, azért némclly országban eddig csak az országrendi alkotmány módosított.

§. 19. *Módosítások az országrendi alkotmányban.*

Az országrendi alkotmányokat illetőleg azoknak újabb korban, a statuspolgárok minden osztályainak a műveltségben haladtával és a vagyonosságnak is minden osztályra naponta nagyobb kiterjedtével, már sok alakjai elavultak: azért több illy országrendi alkotmányban újabb időben a korszellem kívánta módosítások történtek. így némclly újabb alkotmány szerint a csupa nemesi képviselők helyébe a nagyobb földbirtok képviselése lépett, a földbirtok szerzési képesség pedig természetesen minden polgárra kiterjesztetett, a városi követek is, kik ennekelőtte csak a város tisztviselői közül választattak, és kik ennél fogva csak ezen tisztviselők, nem pe-

dig az összes polgárság érdekét képviselték, sőt szűkkeblőségökben nem ritkán a közjóval és épen a városok virágzásával ellenes irányt vettek, mostanában a polgári karnak minden miveit egyedei közül választatni engedtetnek; több olly országrendi alkotmányban a parasztsztyály is maga köréből képviselésre jutott, ez politicalag czélszerű, mert ezen statuspolgári jogegyenlőség által a többi karokkal a parasztsztyályban is az önállóságának és politicala sulyjának érzése felébresztetik, ezen önállóság érzete pedig szükséges ahoz, hogy az egyed is a közállomány köz viszonyaiban fensőbb érdeket találjon, és magát nem mint mostoha fiút az atyja házában, hanem mint a nagy status társaságának jogegyenlős egyedét tekintse.

De ezen jogegyenlőség behozatása nem történhetik valamelly országban rögtön és minden fokozat nélkül, főként olly országokban, hol a parasztsztyály még a középkorból rajta fekvő nyomasztó hűbéri terhek alól még fel nem Jszabadult, elébb szükséges tehát, hogy a paraszt személyileg szabaddá és telkének megváltás által tulajdonossává tétessék, tovább a nevelési rendszer új alakítása által a parasztsztyály nagyobb értelmiségre, és a haladási eszmékre elkészítessék, hogy a közállomány céljáról és a statuséletnek legfensőbb érdekeiről világos és összefüggő fogalma legyen, s így, mielőtt az alkotmány koszorújába befonatnék, a statuspolgári jogok élvezhetésére és azoknak jótékony használására képessé tétessék.

Ha valamelly régi országrendi alkotmányban illyféle czélszerű módosítások történnek, az alkotmány a korszellem kívánatához illesztetik, és hiányai megszüntetnek, s így azon nehézségek egyszersmind, mellyek a szoros értelemheni képviselési alkotmány behozatásával, főleg a képviselők választása körül összekötvék, elhárítatnak.

§. 20. *A statuspolgári fő érdekek képviseletéről.*

Némelly politicusok azt állítják, hogy legczélszerűebb ha az országnak képviselési rendszerében a míveltség fő ágaira, vagyis az emberek fő foglalkozás nemeire tekintet vétetik, hogy így a fő érdekek a statusban egymásközt egyen-

súlyban tartassanak, tehát közülük egyik se szerezhessen magának túlnyomóságot a másik felett; azért e szerint négy osztályt különböztetnek: 1-ör a nagyobb földbirtokot, 2-or a kisebb földbirtokot (parasztok), 3-or a városi ipart, hová tartozik a kereskedés, gyártás, mesterségek, 4-er az értelmiséget, ez utolsóhoz a papi rendet és a neveléssel foglalkozókat is számítják, az ő véleményük szerint tehát a képviselő knek összes száma ezen négy osztály szerint egyformán lesz felosztandó, az ilyen alkotmány az országrendi alkotmányhoz közelget, ésmint annak egy neme tekintendő.*)

De a mi véleményünk szerint azon kérdéseket: hány és melly osztályok különösen, és minő arányban egymáshoz képviseltessenek, és vájjon a nagyobb vagy kisebb földbirtok közt különbség tétessék-e, vagy az igen nagy földbirtokosoknak személyes szavazási jog adassék-e? általánosan megfejtetni nehéz; ezen kérdéseknek megfejtése igen a körülményektől, főleg az egyes osztályok kiterjedésétől és különböző műveltségi fókától függ; általánosan csak azt állíthatni, hogy a képviselés olyan legyen, hogy a politicalag

*) Norvégiában csak két osztály van t. i. városi, és mezei birtoki, és ott a sarkalatos törvények aránylag a városoknak nagyobb befolyást engednek mint a mezei birtoknak, mert azon evet állítják fel; hogy a városi képviselők száma az egész ország képviseleti területének egy harmadát tegyék, noha a városok népességé az egész nemzetnek alig egy tizedét teszi, ezen törvénynek oka az mivel a városokban ott nagyobb műveltség, és szabadabb political felemelkedés vagon; nagyobb és kisebb földbirtokosok közt a norvégiai képviselésben nincsen különbség, mert Norvégiában igen kevés nagyobb földbirtokos létezik. — Az angol parlamentben annak reformja, az az 1832-ik év előtt igen fonák képviselés volt, midőn t. i. némelly kis mezei helységeknek (Dióttentourg) mellyek időjártával mind emberek, mind házak számára aljasodtak, a parlamentben képviselőik valának, ellenben a nagy és népes gyári városok mint Manchester, Birmingham s a t. képviselve nem voltak; a reform szerint a képviselés arányban van a népességgel, most tehát a parlamentben követek jelenkeznek a shiresekből (az az megyékből) a városokból, némelly mezővárosokból, a kél tudományos egyetem-ből, és egynéhány tengeri kikötőből.

érett polgárok összakarátja nyilatkozhassék és határozhas-
son, s hogy egy részről a pór nép, más részről kevés olygar-
chák vagy egyes kasták uralkodása lehetetlenné tétessék.

§. 21. *A követválasztási jog törvény által korlátozandó.*

Mind az országrendi, mind a szoros értelmű képviseli alkotmányban a cselekvő és szenvedő követválasztási jognak törvény általi meghatározása legnagyobb fontosságú: ezen törvénynek feladása: eszközölni, hogy a választásoknak jó sikere lehetőségig biztosítható, hogy t. i. a választottak a nemzetnek igazi akaratját kinyilatkoztassák; a tapasztalás azt tanítja, hogy a választási jognak felette nagy kiterjedése megvesztegetésekre, pártoskodásokra, és gyakran féltelenségekre nyit utat, azért mind a cselekvő mind a szenvedő választási jog a törvény által e következő feltételekhez köthessék:

1-ör. A politicalai érettség: a míveletlen és politicalag éretlen pórtömeg tehát a választásból kizárandó; mivel ezen tömeget nem meggyőződés, nem belső érzemény, hanem csak többnyire megvesztegetés vezérli; a politicalai jogoknak kiterjedése pedig a míveltséggel egyenlő lépést tartson.

2o-ik. Bizonyos vagyonnak birtoka: azok tehát, kik kevés, vagy épen semmi vagyont nem bírnak, hasonlólag a választásból kizárandók lesznek: ezen második feltétel mindazáltal legalább a cselekvő választási képességre nézve kivételt szenvedhet azoknál, kiknél az értelmiség (mellyel bizonyos osztályoknál méltán feltehetni) a vágyon hiányát pótolja, mert szükséges, hogy nem csak az anyagi, hanem a szellemi érdekek is méltánylásba vétessenek, és képviseltesenek: egyébiránt nem helybenhagyható mi némelly újabb alkotmányba felvétellett: hogy t. i. a választási képesség felette nagy birtok által feltételeztessék, vagy szenvedő választó képességgel csak olyanok bírjanak, kik a legnagyobb adózók sorába tartoznak, mert ez pénzaristocriatiát szülne, s a valódi nemzeti képviselés helyébe csak a gazdagok képviselését állapítaná meg. *)

*) Franciaországban az újabb törvények szerint a szenvedő választási képcsséghez legalább 30, a cselekvőhöz pedig legalább

3- or. Bizonyos kor: a szenvedő választási joggal élhetésre még nagyobb kor határozottassék, mint a cselekvőre.

4- er. Feddhetetlen élet.

5- ör. Nemzetiség, az az hogy a választó, vagy választási joggal bíró, honfi társ legyen, mert külföldiben nem bizhatni hogy a haza javát ismerje, és illőleg szívéen hordozza.

6- or. Minden szolgai lekötelezéstől mentesség.

Ha a nemzet politicalag igen kevésé erett, a szenvedő

évi kor szükséges; tovább a szenvedő választási jog élvezetésére annyi birtok legalább kívántatik, mellytől évenkint 500 frank, és a cselekvő választási jogra, mellytől évenkint 200 frank adóul fiztetetik. Egy választó testület nem állhat kevesebb tagból mint 150-ból és ha a testületben nem találkozik annyi, ki 200 frankot adóul fizetne, a választóknak száma kiegészítettik azokból kik 200 frank után legnagyobb adót fizetnek. — Éjszakamerikában, hogy valaki az egyesült statusok senatorává választathassak, kívántatik 30 évü kor, és hogy legalább 9 évig Amerikának polgára legyen, egyébiránt a senator nem közvetlenül a néptől mint az alsó kamarának tagjai, hanem az egyes statusoknak törvényhozó testétől választatik, úgy hogy minden status két senatort küld. — Angol országban pedig, hogy valaki az alsóházba választathassék, szükséges hogy megyei követ legalább 600, és városi 300 font sterlingi évenkinti jövedelmet, és pedig saját földbirtokból, kimutathasson, ezen érelkimutatástól csak a tudományos egyetemi követek mentesek; a cselekvő választási jognak gyakorlására pedig 10 font sterling évenkinti jövedelem kimutatása szükséges. Egyébiránt ezen országban mindig tekintet vétetett arra, hogy csak a míveltebb osztályokból személyek foglaljanak helyet az alsóházban; onné származott azon elv: hogy mindenik, ki parlamenttag akar lenni, gentleman legyen; olly annak pedig csak az tekintetik, ki bizonyos önállósággal bír, és hivatásánál fogva másoktól közvetlenülem függ, így p. o. az, ki nyílt kalmárboltot tart, apróáru, mesterember, vendégfogadó, vagy kávé, vagy ollyan ki másnak szolgálatában áll, gentlemannek nem tartalik és tehát parlamentképességgel nem bír; ellenben gentlemannek tartatik, és tehát parlamentképességgel bír gyárnak, vagy mezei birtoknak tulajdonosa, nagykereskedő, és minden tanult ember.

dő választási jog még jobban lesz korlátozandó: ezen korlátozások a fontos választási jogot az erényesebb és értelmesebb polgárok kezébe juttatják.

§: 22. *Egyéb elvek a képviselők választása iránt.*

A mi a képviselők választását illeti, az vagy municipiumok, azaz állandó választó testek, vagy szétmenő népesség által történik, ha állandó választó testek által, akkor az ország lehetőségig egyenlő választó kerületekre osztassák föl, melly egyenlőségben a népesség, és az adó alatt lévő tárgyak szem előtt tartandók; hol pedig a városi és mezei birtoki képviselés közt különböztetés vagon, ott szinte városi és mezei kerületeknek felállítása célirányos leendő, minden nagyobb város maga egy választó testületet tegyen, több kisebb, és egymáshoz közel lévő városok pedig egy városi választó kerületet képezzenek.

A választandó képviselők számát illetőleg, közép út tartassák; azoknak nagy sokasága a tanácskozások folyamatját késleltetné: ellenben igen csekély száma nézeteiben és határozataiban könnyen egy oldalú lehet. Legjobb tehát, ha erre nézve a status népessége vétetik tekintetbe. A választott követ is ne holtig, hanem bizonyos időre választassák, úgy mindazáltal hogy újdön választathassák.

Néha a választás célszerűleg közvetve történik, t. i. először a polgárok összeségétől választók (*Wahlmänner*) neveztetnek ki, és ezektől választatnak a képviselők. *)

A kormány a választási ügyet az alkotmány szellemében intézze, és szemmel tartsa: mindazáltal maga soha ne avatkozzék, kivévén az alkotmányi alakoknak megsértése esetében.

A választottak egyenként véve a kerületet, vagy köz-

*) Közvetett választás történik a Badeni és Hassiai főhercegségekben, és Norvégiában, az ilyen választás helyben hagyható, ha a választók száma, elég nagy, és a választási rendszer a választási szabadságról és a megvesztegetés vagy {élénkítés eltávolításáról elég biztosítást nyújt; titkos szavazás erre legjobb óvszer.

séget, mellytől választattak képviselik, együtt véve pedig mint az egész nemzet képviselői jelenkeznek.

Síi ezen kérdéseket illeti: vájjon a nemzet képviselőinek évenként, vagy csak bizonyos idő lefolyta után keljen-e összegyűlniük, *) s minő körülmények alatt kelljen rendkívüli gyülekezetét összehívni, vagy állandó országos választmányt alkotni, hány évre választandók a követek, **) és azoknak egészteni, vagy részbeni újítása minő, időszak után történjék? ezeket általánosan megfejtteni nehéz: hanem ezek az egyes statusok különféle körülményei szerint különféleképp lesznek meghatározandók.

§. 23. *A képviselők viszonya küldöikhöz*

Némelly országban a követségre törekedők political hitvallásuk letétele, és bizonyos political irányzás Ígéréte által magukat a választóknak bizodalmaiba ajánlják, mint p. o. Francia és Angol országokban, és illy országban a követnek hallgatólag: t. i. az ő political hitvallásának elfogadása által adatik utasítás. Némelly országban pedig a választók a követnek meghatározott utasítást adnak, mellyhez magát tartani köteleességében áll, ezen utasítás tartalmára nézve elég terjedt legyen, hogy a követnek (azon pontokat kivéve, mellyekre nézve a küldöktől szabatosan meghatározott akaratnyilvánítások adattak) véleményére valamenyire szabad tért engedjen; egyébiránt is a képviselőnek az utasítástól kis eltérés is engedtessek, azon esetben, ha a körülmények változtával jó lélekismérettel hiheti: hogy az ő küldői is, ha ezen körülményeket előre látták volna, neki más utasítást adtak volna; ez főleg akkor lesz megengedendő, ha új utasítás bevárása az idő rövidsége miatt lehetetlen.

*) Hogy ha igen sokáig nem tartatik országgyűlés, a köz életben pangás támad.

***) Francia országban a követek öt évre választatnak és azután egészteni újításnak vagyon helye, a kamaráknak rendszerint minden évben össze kell ülniük. Angol országban a követek hét évre választatnak. — Badeni nagyhercegségben 8 évre és minden második évben a kamarának egy negyed része újítatik.

Mindazáltal a követnek mindig kötelessége marad, küldőinek és utasításának szelleméhez legalább a mennyire lehet, magát alkalmaznia; egyébiránt a követ jellemzilárdsággal bírjon, és kötelességének szentségét és jelentőségét illendően felfogni képes legyen, mert annak kezébe a nemzet legfontosabb érdekei vannak letéve, és a népnek bizodalma az, mi azokat neki átadta.

§. 24. *Az egyes és kellős kamarai rendszerről.*

A legfontosabb politicai kérdések közé tartozik: vajjon az országgyűlés egy vagy két kamarából legyen-e ösz-szeszerkesztve?

Statusjogi szempontból az egykamarai rendszer első-séget érdemleni látszik, mivel a valódi nemzetképviselés csak mint egység gondolható, és mert ezen rendszer a nemzet képviselőinek politicai egyenlősége fogalmával jobban meg-egyeztethető, mint két kamarai rendszer, mellyben az első kamara a második ellenében többnyire mint előjogos jelenkezik.

Politicai szempontból véve az egykamarai rendszer mel-lett az látszik harczolni, hogy a határozatok gyorsabban ho-zatnak, és a korszellem kívánta reformok a felsőbb kamará-ban melly néha a történeti jogot makacsul védi, akadályokra nem talál.

Mind a mellett, ha a kisebb statusokat, mellyekben két kamara fölösleges volna, kivesszük, mind a történet, mind a politica két kamarának felállítását ajánlja.

A történet azért, mivel az angol, éjszak amerikai és francia alkotmányokban a két kamarának czélszerűségét ele-gendően tanúsítja.

A politica azért, mivel ha a törvényjavaslat kétszer és különböző testület által vitatás alá jön, több oldalról vizsgáltak, és érettebben fontoltatik meg, s így a határozatok-bani hamarkodás melly néha felhevült szenvedelmek szüle-ménye, jobban akadályoztatik, és ha ne talán túlságos de-mocratiai szellem az alsó kamarában hatalmaskodnék, an-nak a felső kamara által, mellynek tagjai fensőbb állásuk, további stathivataloskodásuk, és néha nagyobb koruknál fogva mély előrelátást, és dús tapasztalást szerezhettek ma-

guknak, jótékony ellensúly állítatik elébe, és az egyes kamarában könnyen támadó pártszellein terjedésének gátlásával a különféle érdekek egyensúlyban tartatnak. Egyébiránt a kettőskamarai rendszernek haszna leginkább a felső kamarának mikénti szerkesztésétől függ.

A felső kamarának (melly némelly országban pairkamarának vagy felsőháznak is neveztetik) szerkesztése különféle országokban különféle módon történhetik; annak egyedei t. i. vagy örökösödési jog által lépnek abba, vagy az uralkodótól lioltiglan neveztetnek ki, mint a francia. pairek, némellyek pedig hivataluknál fogva foglalnak széket a felső kamarában, néha pedig az egész felső kamara az alsó kamarától választatik mint Norvégiában. *)

- *) Norvégiában az úgynevezett storting azaz a képviselőknek öszszcs gyülekezete a maga egyedei közül egy negyedet kiválaszt, mely a lagthingot, az az felső kamarát, a többi három negyed rész pedig az odelstbingel az az alsó kamarát kpezzi. — Angol országban most a felsőházban széket foglal: 25 herczeg, 16 marquis, 110 gróf, 18 viscount, 180 báró, 16 scoliai és 28 irlandiai loud; tovább a királyi vérből származott herczegek és püspökök a pairi méltóság, és az azzal összekötött nagy földbirtok csak az elsoszilóltrc száll örökösödés által, az utóbbszülöttek a polgári foglalkozásokhoz p. o. a műiparhoz, kereskedéshez folyamodnak, mert az angol aristocratia soha sem iparkodott a legjövödelmesebb statushivatalokat az utóbbszületett fiaik számára magához ragadni, (nem különben mint adóllóli mentességet soha nem igényelt) hanem sokat a maga köréből a polgári állapotr folyvást visszaléptet, kik azután mint követek az alsóházban jelenkezhetnek, és így a fő és alsóház között organicus kötelék képeztetik, és az által az angol aristocratia nem lesz olly gyűlöletes mint p. o. a hajdani francia aristocratia volt; — Francia országban a paireknek örökössége 1831-dik évben eltöröltetett, most tehát a pairek csak a király által neveztetnek ki. — Baden nagy herczegségnek is két kamarája vagyon, az elsöben az uralkodó házból származó herczegeken kivül az országrendi családok (ft*lltbeáfyetTlídje \$Samílii'll) főji, a catholicus püspök, egy evangelicus praelatus, és a főherczegtől kinevezendő egyedeik, kiknek száma nyolczat át nem hághat, és a földbirtokos nemességnek 8 követei részesülnek; a második kamara 63 városi és kerületi követekből áll; a föld-

Hogy a pair méltóság örökös legyen, nem épen szükséges; hibás volna a kamaráknak szerkesztése ha a két különféle érdek a két kamara által egészen egymástól elkülönítenék p. o. ha az első kamarában egyedül csak a földbirtok, a másodikban pedig az ipar és kereskedés képviseltetnének, úgy hogy ennek tagjai közt egy nagyobb földbirtokos sem volna, az elsőben pedig egy gyártó vagy nagykereskedő sem találkozónék.

A felső kamara tagjainak összes száma soha se legyen olly nagy, mint az alsóé.

3li a két kamarának egymáshoz, és az uralkodóhoz il- lását illeti, mind a két kamarának a törvény hozásbani rész- véte az alkotmányban világosan meghatározassék: ez iránt legcélszerűbbnek látszik, ha az alsó kamarától származott törvényindítványok előbb, mintsem az uralkodó elébe tér- jesztetnének, a felső kamarának tárgy altatása alá bocsátat- nak, melly azokat vagy visszaveti, vagy elfogadja, vagy módosítja; szinte a felsőháztól tett törvényjavaslatok az al- sóság elébe hozassanak előbb, mintsem azok felett az ural- kodó eldöntő határozatot hozna, ha pedig az indítvány az uralkodótól származnék, az mind a két kamarától tárgyalta- tás alá veendő lesz; azon esetre pedig, ha a két kamara va- lamelley fontos tárgynál megegyezni nem tudna, mind a két kamarának egyesülése (egy vegyes ülésben) a legcélszerű- ebb egyeztetési mód lehet.

A legfontosabb tárgyának előleges kidolgozására, és az eszmék közlésére mind a két kamaránál választmányok az országgyűlés folyta alatt rendeltessenek.

Mind a két kamarában a tanácskozások nyilván tartas- sanak, minden tisztességes polgárnak szabad bemenetele le- gyen a karzatokra, és az egész nemzet az országgyűlési te- remben tartott tanácskozásokról, és eseményekről sajtó ál-

birtokos nemességnek mind a cselekvő mind a szenvedő válas- tási jogra nézve a második kamarából kizárataja által ez tiszta demokratiai elemű lesz; ha a felső kamarának többsége az alsó kamarának véleményéhez nem járul; mind a két kamarának sza- vazati számlálatnak, és így az összeszámlált szavazatok többsé- ge szerint történik a határozat.

tál tudósítassék; mert csak illy nyilvánosság által tartatik fõn a nemzet és a kamara közti szükséges élénk kölcsönhatás, és hozthatik összhangzatba a képviselők iránya a nemzet irányával.

Mindenik kamarában a rendet fenntartja az elnök, ki az alsó kamarában többnyire a képviselők által választatik, az uralkodó által pedig erősítetik.

25. *Az uralkodónak alkotmányilag biztosítandó jogáiról.*

Mi az uralkodónak alkotmányilag biztosítandó jogait illeti, az európai alkotmányokban többnyire e következő jogok fordulnak elő:

1- ör. A fő felügyelési jog a statusigazgatásnak minden ágaira nézve.

2- or. A jog az egész statust más statusokhoz viszonyában képviselni, hová tartozik a jog követeket küldeni, vagy elfogadni, más nemzetekkel alkudozásokra és szövetségekre lépni, hadat indítani, és békét kötni. *)

3- or. A jog a hadsereggel parancsolni; de némelly alkotmányban a katonaságnak belső használására nézve megszorításnak vagon helye.

4- er. A jog minden status egyházi vagy katonai hivatalosokat kinevezni; de némelly alkotmány szerint bizonyos hivatalokra nézve ezen jog korlátozva vagon.

5- ör. A jog nemességet, s mindennemű czimeket, rendeket és egyéb jutalmakat osztogatni.

6- or. A kegyehnevesi jog, pénzverési jog, az egyházi ügyek iránti jog, (Jus circa sacra) és az úgy nevezett ius piacetii regii.

7- er. Az ő személye szent és sérthetetlen.

*) Angol országban az uralkodótól kötött alkudozások és szövetségek az egész nemzetre nézve kötelező erővel bírnak, de ministerei aziránt, mi az ilyen alkudozásokban kártékony lehetne, a nemzetnek felelősek; szinte a királynak joga van hadat indítani, vagy békét kötni, de mind a két esetben joga van a parlamentnek a ministerektől, kiknek tanácsát alkalmasint követte, számot kérni.

8-or. A jog az alkotmánynyal össze nem ütköző rende-
léseket, és végrehajtási parancsokat kibocsátani.

A nemzeti képviselőkre nézve pedig vagy az uralko-
dónak 1-ör kezdeményi joga a törvényhozásban, 2-or az or-
szággyűlést összehija, azt eloszlatja, vagy elhalasztja, de
ez esetben tartozik bizonyos idő alatt megint országgyűlést
összehíni, 3-or a törvényt szentesíti.

§. 26. *A nemzet képviselőinek jogai, mellyek többnyire az
európai alkotmányokban előfordulnak.*

A nemzet képviselőit illetőleg az európai alkotmányok-
ban többnyire e következő jogok fordulnak elő:

1- ör. A jog, miszerint megegyezésük nélkül semmiféle
se direct se indirect adó ki ne vettethessék; tovább a jog fel-
ügyelni, hogy a köz jövedelmek a törvényhatározta czélokra
fordítassanak; ide tartozik a jog az adónak az egyes kerü-
letek, vagy városok közti felosztásába befolyhatni, és az ügy-
nevezett statusbudgetnek megállapítása, mellyről a financz-
tudományban leend szó.

2- or. A kérelmi jog (reclamatio), az az a jog a ké-
relmeket, mellyek vagy egyes, vagy több egyesült polgárok-
tól, vagy testületektől az országgyűlésre beadattak és mely-
lyek vagy bizonyos sérelmek iránti orvoslást szorgalmaznak,
vagy más a köz jót illető indítványokat magokban foglalnak,
a thron elébe hozni.

3- or. A törvényhozásbani részvét a főlebb kitett elvek
szerint.

4- er. A sérelemelőterjesztési jog a bírói és igazgatási
hatalomnál tapasztalt visszaélésekre nézve és a status főhi-
vatalosait felelőségre vonhatási jog, e jogból magyarázható
némelly alkotmányokban előforduló rendelés, miszerint min-
den felsőbb parancsolat valamely minister, vagy status fő
hivatalosa által aláírva legyen, hogy tudassák, kit kell fe-
lelőségre vonni.

5- ör. Az uralkodótól a külfölddel kötött, és a status éle-
te ügyeit (p. o. a kereskedést, hajókázást) érdeklő szerző-
dések közlését kívánhatási jog.

6- or. A tanácskozásait nyilvánosítási jog.

7- er. A személyes sérthetlenségi jog.

8- or. A katona-megadási jog, nem különben, mint a status adósságaira befolyás.

Mi a hadindítási jogot illeti, erre nézve az angol alkotmány legcélszerűbben látszik rendelkezni, hogy t. i. ezen jog az uralkodó legyen: ellenben a hadviselésre szükséges pénzöszvény ajánlása egyedül a parlamenttől függjön, így eszközöltetik, hogy a kormány csak olly háborút kezdhet, melly a köz véleményben viszhangra talál.

§. 27. *Az alkotmánynak többi határozatairól.*

Az uralkodónak, és a nemzetképviselőknek jogaikon kívül az alkotmány még más határozatokat is foglaljon magában, mellyek a status belső életét különféle módon alakítják; illy -határozatok az európai alkotmányokban többnyire e következők szoktak lenni.

1- ör. Az uralkodó dynastiának örökösödési rende annak kihalásáig.

2- or. A thronörökös nevelése iránti rendelkezések, a kornak meghatározása, mellyben a thronörökös nagykorúságát eléri, továbbá rendelkezések az uralkodónak kiskorúsága vagy elmebetegsége, vagy az özvegynek viselő ssége esetére nézve.

3- or. Az uralkodónak a családja többi tagjaihozi viszonya.

4- er. A thronöröklő nek kötelessége thronra lépte előtt vagy után az alkotmánynak hív megtartását esküje által ígérni, melly Ígéret mint az alkotmánynak egyik garantiája tekintetik.

5- ör. Többnyire a polgároknak mindenféle jogaik biztosítanak; Hlyének a személyes szabadsági jog, a tulajdonnak sérthetlensége, a törvény előtti egyenlőség, a kivándorlási jog, a hivatalviselhetési egyforma képesség, az egyaránti adózási kötelesség, a lelkiismereti szabadság. *) A szabad egyesü-

*) A lelkiismereti szabadság abban áll, hogy senki más vallásra ne kényszeríthessék, és mindeniknek szabad legyen egy vallásról a másokra áttérni (föltévén hogy a vallás tanja a status

lesi jog (*Associationrecht*) ezen egyesületek szellemi és anyagi szükségek fedezése tekintetéből történnek, nem ritkán illy egyesületek kérelmeket adnak be az országgyűlésre, tovább a sajtó iránti rendelkezések.

6- or. Azon feltételek meghatározása, mellyek a honfűtási jog megszerzéséhez kívántainak.

7- er. A törvényhozás módja, hová tartozik a kamarák szerkesztése, és a követválasztási rendszer.

8- or. A bírói hatalom elrendezése, és némelly alkotmányban az eskűtszékek iránti határozások.

9- er. Az egész országnak kerületekre és járásokra célzerű felosztása, és községi rendnek megalapítása.

10- er. Szükséges elvek a hazának védelmére nézve.

11- er. Az egyháznak a statushozi, és a különféle egyházak egymáshozi viszonya.

12- er. Szabályok az alkotmánynak időről időre történendő átvizsgálása iránt.

Az egyszerre elkészített alkotmány oklevélben foglalatik, és közhírré tétetik, *) az illy alkotmány behozatása egyszersmind hozzá alkalmazott polgári és büntető törvénykönyvek és azok szellemével megegyező törvénykezési könyv életbe léptetését kívánja.

czéljával nem ellenkezik) és hogy vallása miatt a status utalnia senkitől me tagadtassék meg.

*) Nem szükséges épen, hogy valamelly országnak alkotmánya mindig egy oklevélben (chartában) foglaltassék, mert némelly alkotmány történetileg (historiice) lassanként fejlődik ki, és különféle időben hozatott törvényeken alapszik, illyen p. o. az angol és magyar alkotmány.

A POLITICAI TUDOMÁNYOK MÁSODIK RÉSZE

AZ ÁTALÁNOS IGAZGATÁSI POLITICA.

§. 1. *Az általános igazgatási politicának fogalma, és foglalata.*

Az általános igazgatási politica a status igazgatásának elveit általánosan adja elő, a status igazgatásához tartoznak a kormányzések, különféle hivatalok, és mind azon eszközök, mik által a kormány az alkotmány szellemében a status célját elérni iparkodik, és mellyek által hatalmát gyakorolja. Az igazgatás egyforma alkotmánya országokban is kiülönözhetik, amint t. i. az igazgatásnak egyes ágai, milylenek: az igazságkiszolgáltatás, rendőség, financia s a t. különféle módon gyakoroltatnak.

Az általános igazgatási politicának feladása tehát nyomonzni a különbséget, nielly a központi és tartományi igazgatás közt vagyon, tovább a testületi és hivatalnoki igazgatás szellemét vizsgálni, a megyei és községi rendről értekezni, és az igazgatás ágainak az egyes ministeriumok közötti felosztására figyelmét fordítani.

Az igazgatás fő ágai e következők: 1-ör az igazság kiszolgáltatása, 2-or a rendőség, 3-or a status gazdasága, 4-er a financia és 5-ör a katonai ügyek.

§. 2. *Hányféle az igazgatás a status territóriumára nézve.*

Az igazgatás a status földterületét szem előtt tartván, kétféle lehet; t. i. vagy tartományi (*Provinzialverwaltung*) vagy központi (*Zentralverwaltung*) az első abban áll, hogy a status minden egyes tartományának külön szabályok szerinti igazgatása, és belső alakulása vagyon; nem ritkán az egyes tartományok külön alkotmánynyal és törvényekkel is bírnak, úgy hogy mindenik egyes tartomány magában véve némileg egy elkülönített egészet látszik képezni, melly a sta-

tus többi részzeitől lényegileg különbözik: ezen rendszerben az egész statusigazgatásnak összefüggése csak a fő kormányzók által, mellynél minden egyes tartománynak szószólói vagy előadói vannak, tartatik fenn. Ezen rendszer onnét eredt, hogy nétnelly status időjártával gyarapodott, és több előbb önálló országból szerkesztetek össze, mellyek a külön igazgatást, és törvényeiket azután is megtartották. *)

Λ központi rendszernek lényege pedig abban áll, hogy az egész statusban s tehát annak minden részeiben az igazgatás egyforma szabályok szerint történik, s így mindenütt egyforma intézetek és hatóságok vannak. Ezen rendszerben az igazgatásnak különféle hivatalosai rendszerint közvetlenül a kormánytól függenek, mellytől kineveztetnek, és mellynek nevében közvetlenül mindent véghez visznek.

§. 3. *Vájjon a tartományi vagy központi rendszer érdemel-e elsőséget.*

A központi rendszer mellett az látszik harczolni, hogy a status egységi elvének jobban megfelelni, hogy a kormány részéről nagyobb erélyt (energiát), és az igazgatási hatóságoknak lényeges egyszerűsítését lehetségessé teszi; holott a tartományi rendszerben az alkotmány szoros nemzeti kapcsolat helyett könnyen felbontható szövetségnek jellemét veszi fel; ide járul hogy a központi rendszer az erőteljes egyetemes s valódi nemzeti képviselés szellemével jobban meg-egyeztethető, mint a tartományi rendszer; árnyékoldala mindazáltal a központi rendszernek az, hogy főleg ott, hol erőteljes nemzeti képviselés hiányzik a burocratiát, az az a tisztviselőknak önkényét hatalmasan előmozdítja.

A történet azt tanítja, hogy mind a két rendszernek különféle statusokban, és különböző körülmények alatt jó és káros következményei valónak; egyébiránt noha a főlebb előhozott okoknál fogva a központi rendszer csak ugyan első-

*) A tartományi rendszer régiebb mint a központi, így Franciaországban az első forradalom előtt 14 tartomány volt, s mind-egyiknek külön igazgatása vala tekintettel az előbbi viszonyaira; így volt Spanyol országban is.

séget érdemelni látszik, és tehát a kormánynak, hol kivihe-
tő, mérsékelt központosításra törekvése igazolható: még is
az egyes tartományoknak sajátosságai, külön szelleme, né-
ha nemzetisége, és történeti jogai is tekintetbe veendő; mert ha az egyes tartománynak akkoron, midőn a statushoz
kapcsolatott, külön alkotmánya, és külön igazgatása bizto-
sítattak, akkor ezeknek eltörlesztésére a kérdésben lévő tar-
tományban lakó nemzetnek megegyezése kívántatik, és a nél-
kül központosítás nem történhetik, kivévén tán midőn az
egyetemes nemzeti képviselés nem csak az egyes tartományt,
hanem az egész statust illető reformot hoz be, mert az egész
nemzetnek akarátja az egyes tartomány ellenmondásánál ész-
szeríibbnek tartandó.

A hol pedig a központosulás lehetséges, még is a túl-
vitt központosulástól, melly burocratiára vezetne, óvakod-
ni kell; ez ellen pedig jótékony gát tételik a szabad községi,
és helyhatósági rendszer által, mellyekről alantabb szó le-
end: ezek által a központi igazgatás ki nem záratik, hanem
csak az eszközöltetik, hogy nem minden ügyeknek elintéző-
se szorosán véve központiilag történjék (mi a központi hata-
lomnak távolsága miatt a nélkül is czélszerűen nem történ-
hetnék) és így a központosulásnak túlsúlya akadályoztatik.

§. 4. *A hivatalnoki és testületi igazgatási rendszer.*

Az igazgatási személyzetre nézve hivatalnoki (bureaucra-
tiai) és testületi (collegial) igazgatási rendszert lehet külön-
böztetni: az első rendszerben az igazgatás csak egy felelős
tisztségviselő által történik, kinek ugyan segédjei vannak, de
kik nem elhatározó, hanem legfőlebb néha tanácsló szava-
zattal bírnak. — A testületi rendszerben ellenben az igazga-
tás testületek (Collegiumok) által történik, mellyeknek egye-
dei a határozatokban egyforma joggal bírnak, úgy hogy az
elnök is csak hasonlók közt első, ki az ügyek folyamatját
vezeti, és néha a pillanatnyilag szükséges rendelkezéseket meg-
teszi, a testületi rendszerrel többnyire az is összekötve van,
hogy az ügyek feletti tanácskozásban és azoknak elintézésében
nem csak a hivatalbéliiek, hanem az illető igazgatási megyé-
ben vagy községben lévő polgárok (és pedig vagy közvetle-

nül, vagy közvetve választmány által) részt vesznek, mint p. o. Magyar országban a megyei gyűlésekben az egész nemesség részt vészen, Angol országban is évnegyedenként minden megyében a békebírák néhány esküittekkel összegyűlnek, és a megyének átalános ügyeit tárgyalják; Ezen részvevő polgárok által az egész igazgatási munkásság ellenőrködtetik, és az igazgató tisztek áthágásaikért felelőségre vonatnak. — A hivatalnoki rendszerben ellenben a polgárok az igazgatásban semmi részt nem vesznek, és mindenik tisztviselő csak főlebbvalójának felelős; ezen rendszer a központosulási rendszerrel gyakran együtt jár. *)

A testületi rendszernek azon elsősegei vannak, hogy az egyedi egyoldalúságot, hamarkodást, és önkényt jobban kizárja, hogy abban minden tárgy többoldalulag, és érettebben inegfontoltatik, míg határozottá válnék, és hogy mindig kölcsönös ellenőrködés vagyon jelen, melly által a törvények uralkodása hihetőleg jobban fenntartatik: ellenben ezen rendszer ellen harczol, hogy általa az ügyek elintézése késleltetik, hogy abban sok szellem-ölő irkálás, huzavonó zsibbasztó alakok, az ügynevezett schlendrián, és néha a kölcsönös elnézésből szüleralett indolentia divatoznak.

A hivatalnoki rendszer ellenben azon jelességgel bír, hogy általa mind az ügyek elintézése, mind a fensőbb parancsolatok végrehajtása gyorsabban több erélylyel és egyforma-

*) Francia országban a bureaucratiai központi igazgatás divatoz; a francia territórium t. i. SS departamentre osztatik fel, és ezek megint arrondissementekre oszlanak, mindenik departamentnek van praefectusa, mindenik arrondissementnek alpraefectusa, mindenik községnek van maire (elnök) a praefectusokat, alpraefectusokat, úgymint a nagyobb községekben a mairet, a király nevezi ki, és ezek viszik az igazgatást, a praefectus mint a kormánynak meghatalmazottja egy kereke azon nagy központosulási gépnek, melly csak nem a legcsekélyebb ügyek elintézését Párisba vonja, és a ministerek kezeiben központosítja, azért jól mondatik, hogy a political életre nézve Francia országban csak egy pont van, melly mindent elnyel. — A napkeleti országokban a sultán és nagy vezértől kezdve egész az utolsó tisztviselőig a határozatok csak egyes tisztviselőtől származnak.

sággal eszközöltetik, es hogy az egyes hivatalosok tetteik miatt a kormány által könnyebben felelőségre vonathatnak, mint a testületi rendszerben.

Mind a két rendszernek jó és rossz oldalait összehasonlítván következés gyanánt állíthatni: hogy a testületi rendszer a szabadság szellemével jobban megegyeztethető, a jogi statusnak jobban megfelel, s tehát rendszerint elsőséget annál is inkább érdemel, minthogy az avval járó nehézségek célszerű szabályozás által elháríthatók; mindazáltal vannak olly ügyek, mellyekben a hivatalnoki eljárás ha más okbul nem, csak gyorsasága miatt is jobban használható, és mellyekben (az ügyek természeténél fogva) ezen rendszer veszedelemtől mentes: ilyen ügyek főleg az alsó hivataloknál p. o. a rendőrség egyes ágainál, tovább a katonai ügyekben, és a financiai ügyek végrehajtásában fordulnak elő.

§. 5. *Általános elvek az igazgatásra nézve.*

Az igazgatásra nézve e következő általános elveket lehet felállítani:

1- ör. Az igazgatás mennél egyszerűebb legyen.

2- or. Az igazgatásnak különféle ágai az igazgató személynékre nézve egymástól elkülönítessenek, p. o. a rendőrség az igazságszolgáltatástól, szinte a financia is a rendőrségtől és igazságszolgáltatástól s a t. hogy így a visszaélések, mellyek több hatalmaknak egy személybeni egyesítéséből származhatnának, eltávolíttassanak.

3- or. Hogy az igazgatás a status minden részeiben összhangzásba hozassák, annak taglalása szükséges, erre nézve háromféle fokozatú igazgatást szükséges különböztetni, t. i. a községit, a megyeit, és a központit; a községi igazgatás a megyei, ez pedig a központinak vagyon alárendezve.

§. 6. *A községi szerkezetnek (Gemeinde - Ordnung) fontossága.*

alkotmányos életnek foganatosítása, és az igazgatásnak avval összhangzásba hozatala leginkább jó községi szerkezettől függ: jó községi szerkezet az alkotmánynak nélkülözhetlen védőfal, ez az mi az alkotmánynak életerőt ad,

és a közvélemény kifejlését lehetőségessé teszi, jó községi rend anyja a köz szellemnek, melly eleinte csak a községi dolgok iránti részvétben mutatkozik, de itt szilárdulván, a hazai ügyekre is kiterjeszkedést nyer, továbbá legjobb iskolája az igazi hazafíúságnak, melly a szűkkeblű önzést elfojtván a polgároknak és a tespedésbe süllyedésüket elhárítván őket erényes és értelmes polgárokká képezi, s bennük nemes ünérzésből eredő szabadság szeretetét s ezzel együtt járó a törvényhez és joghoz ragaszkodást hathatósan előmozdítja.

Λ község céljai átaljában a status ózdijaival rokonok, csak hogy többnyire a közelebbi együttlakásból eredő községi ügyekre inkább szorítvák; a községi ügyeknek vezetése természetileg magát a községet illeti, de a községben sem bir minden lakó egyforma jogokkal; hanem a község polgárai (©meiiibcbürger) az úgynevezett védatyafiaktól (S§uljbür*ger) különböztetendők, csak az elsők vesznek részt minden községi beneficium használatában, és a községi ügyeknek vezetésében.

§. 7. A községi szerkezet módja.

A mi a községi szerkezet módját illeti: itt is mint az alkotmánynál azon elvet kell szem előtt tartani, miszerint a község úgy elrendezendő, hogy az igazi közakaratra uralkodása lehetőségig biztosítassék, és az egyeseknek hatalommal visszaélése és önkénye gátoltassék, minek valóítására következő szabályok vezethetnek.

1- ör. Λ községi igazgatás élén álljon egy a polgárságtól szabadon választott elnök (polgármester) ki mint főnök az ügyek igazgatását vezeti, és a határozatok végrehajtását eszközli.

2- or. Az elnökkel együtt a község ügyeit igazgassa a község tanácsa (magistratus) melly a város népességéhez és az ügyek mennyiségéhez arányban lévő bizonyos számú tagokból álljon és ezeket is az egész polgárság szabadon választassa; azon középkori, ennek előtte sok országban divatozó szokás, miszerint ezen tanács mintegy önálló testület maga magát kiegészíti, és az így hivatalukba béavatott tanácsbéli tagok abban holtig maradnak, a tanácsí titkolódzás

hozzájárultával veszélyteljes, és a polgárok szabadságára, es azoknak szellemi kifejlődésére nézve legkárosabb hatása: illy örökre választott tanács igen könnyen az önálló fenség álmaiban magát elringatja, és a benne uralkodó factio csak a maga clienseit vagy hasonló szellemű embereket iparkodik a tanácsba betolni, az újdon bevett tagok háladatosság, vagy különös viszonyok által lebilincsezték, vagy eleinte legalább tapasztalatlanságuk miatt a többiektől függők, csak nem szükségképen a felvevőkhöz magukat assimilálják, és így a tanácsban zártkörű főnöki hatalom támad, melly a polgári szellemmel ellenséges állásban lévén, a polgárok helybenhagyását is kevésbé hordja szívén: minek következtében könnyen történhetik, hogy a köz érdekek iránti buzgóság és lelkesedés helyett csak lassúság, elhanyaglás, és tespedés tünjenek elő mindenütt: A tanács tehát az elnökkel együtt a polgárságtól szabadon választassák, és bizonyos rövid két vagy három éven túl nem terjedő időszakokban mindig részenként (p. o. egyszerre egy harmadrészben vagy felében, hogy még is több állandósága legyen) újítassék; mindazáltal úgy, hogy a kilépett tag megint választathassák. — A tanácsnál egyébiránt az igazságkiszolgáltatás, a rendőrség, és a községi javak kezelése egymástól elválaszthatnak, és mindenikre nézve a tanácsbéliek közül külön főnök rendeltetik.

3-or. A tanácsnak ellenörködtetésére kis városokban az egész polgárság összegyűlhet, de nagyobb városokban az egész polgárságnak egy terembeni összejövele nem csekély nehézségekkel jár; azért szükséges: hogy az egész polgárságtól választmány (választott polgárság) neveztessek ki, melly a többieket képviselvén az igazgatásban közvetlenül ugyan részt nem vesz, hanem csak ellenörködik, hogy a tanács által olly határozatok ne hozassanak, mellyek a polgárok érdekével és előuralkodó akaratjával összeütközésben vannak; azért a tanács minden fontosabb ügyeket, és azokban hozandó határozatok javaslatát a választmány elébe terjeszse*), mellyeket ez elfogadása által érvényesekké tehet,

*) Illy, a választó ttsággal közlendő ügyek főleg a község javai iránti rendelkezések, tovább az adunak felosztása, új alapítások, a község iskolái, és más tárgyak iránt hozandó statútumok.

vagy vissza vethet; szinte a kormányszéki rendeletek is a választmánynak köz hírré teendők lesznek; a választmány a község nagyságához képest 40, 60, 80, 109 vagy még több polgárokból álljon, és ez is időszakonként az egész polgárságtól újíttassék, a választás mindenkor a polgárság minden osztályai közül történjék, úgy mindazáltal hogy a kilépett tag újólág választathassák.

4-er. Az ülések rendszerint nyilván tartassanak.

§. 8. *A megyei igazgatás.*

A szabad községi rendhez hasonlatos a szabad megyei szerkezet, melly szerint t. i. a megyében lakó polgárok időszakonként összegyűlvén, a megyei ügyek igazgatásával foglalkoznak; ezen gyülekezetben kik bírjanak közvetlenül vagy közvetve képviselő által szavazati joggal, átaljában megfejtetni nehéz, e kérdésnek helyes megoldhatására az egyes ország körülményei veendők tekintetbe; átaljában elvül lehet elfogadni: hogy a megyei gyűlésekben a tudatlan pór-tömeg kizáratásával az értelmiség foglaljon helyet. A megyei gyűlés az egész megyét illető ügyeket vagy közvetlenül igazgatja, mint p. o. Magyar és némileg Angol országban, és az illy rendszer helyhatósági megyei rendszernek neveztetik, vagy pedig a kormánytól a megyének igazgatására rendelt tisztviselők mellett csak ellenőrködvén, tanácsolván, és jóváhagyván a megyei ügyek igazgatásába befolyását közvetve gyakorolja.

A megyei helyhatósági rendszer alkotmányos országokban igen nagy fontosságú, mert a községigazgatástól egész a statusigazgatásig igen tágos térség vagyion, elérhetetlen marad ez utolsó a közember felfogási erejének, ha csak valamelly fokozat által oda nem jut, ezen középfok pedig a hely hatósági megyei igazgatás, melly mint több községek-ből álló képviselet a községek és a központi statushatalom közt mint egy középső képviseleti helyet foglal; ezen középfokról több községeknek kölcsön egymásra hatása, és a közintézeteknek, és törvényeknek befolyása nagyobb téren ismerhető lesz; általa az embereknek political belátása növekedik, és a hazai ügyeknek áttekintésére élesítetik; a

megyei helyhatósági igazgatás több községeknek egy közös célra törekvését könnyebbíti, a nemzeti szellemet emeli, közérzelmet, és a közügyek iránti buzgó részvétet gerjeszt, mellyek nélkül az alkotmányban az élet hiányzik, és a képviselés a szükséges gyámpontot nélkülözi, polgári erényeket idéz elő; tovább legalkalmasabb iskolája a jó képviselésnek, mert a szónokság itt gyakorlatot és anyagot talál, s a nép tanulja embereit ismerni; végtére általa a mindent elnyelő központosulás és tisztviselői önkény ellen jótékony gát tétetik.

§. 9. *A központi igazgatás.*

A központi igazgatásra nézve több a különféle igazgatási ágak szerint különböző kormányiszékek szükségesek, mellyek tisztjei a kormány által neveztetnek ki, és az illető ministeriumoknak, mellyben azon ágú igazgatás központosul, közvetlenül alávetve vannak; ezen kormányiszékek a megyei és községi igazgatást szemmel tartják, hogy t. i. ezeknek a hivatalos foglalkozásaikbani eljárása a törvényekkel és a köz jóval összhangzásba hozassák; azért e kormányiszékek által a megyei és községi igazgatásoknak szükség esetében az ügyek vitelében követendő irány kijellettetik, és több olly ügyek, mellyeknek elintézése czélszerűebben központilag történik (ilyenek p. o. a folyók szabályozása, utak, csatornák készítése) közvetlenül elintéztetnek.

§. 10. *A ministeriumok.*

A status igazgatásának lényeges legfensőbb hatósági:

1-ör a ministeriumok, 2-or a statustanács.

üli a ministeriumokat illeti, az igazgatás minden egyes ágára nézve külön minister rendeltetik, ki közvetlenül az uralkodó alatt áll, és avval közlekedik; a ministerek mint az igazgatási hatalomnak fő ágensei tekintendők, mellyekben t. i. a különféle ágú igazgatás központosul, ezen ministerek néha ministertanácsban (minister conseil) egy első ügynevezett premier minister vagy statuscancellárnak elnöksége alatt összehgyülnek, midőn t. i. olly tárgy elintézendő, melly több igazgatási ágakba vág, és tehát több oldalrol megfontolást

kíván, vagy oly határozatok hozandók, mellyek a köz igazgatást, nem pedig csak egyes ágakat, illetik, vagy hol az egyik ágban hozott rendeletek foganatosítására más ágban is megfelelő rendeletek kívántainak.

Minthogy a politicának alaptanja szerint a status élete belső és külső: az szerint csak két ministerium volna, t. i. a belső és a külső ügyek ministere; de ha mindjárt nagy statusban egyes embernek erői a külső ügyek vitelére kitelhetőleg megfelelhetnek is: még is a belső ügyekre nézve ezeknek végtelen tömege azt lehetetlenné teszi; annál fogva nagyobb statusokban a belső ügyekre több minister kívántatik, kiknek száma és hatásköre a status kiterjedésétől és az igazgatás tárgyaitól függ, mindazáltal többnyire e következők szükségesei:

1-ör. A belső ügyek ministere szoros értelemben: ehez tartoznak minden az alkotmányra vonatkozó tárgyak, tehát annak egész körében, és minden részeiben fenntartása, minden az uralkodó és a nemzet képviselői közti közlemények vezetése, s az uralkodó fejedelmi jogainak őrzése, tovább a földmívelésre, bányászatra, műiparra, és kereskedelemre felügyelés.

2-or. Az igazság ministere (*Justiz Minister*): ez az öszszes jogkiszolgáltatásra nézve legfensőbb hatóság a statusban, ez minden törvényszékekre, a törvényeknek miképeni alkalmaztatására, és a törvénykezési eljárásra ügyel, bírákat nevez, s a törvényszékek közt támadó összeütközéseket kiegyenlíti,

3- or. A policzia ministere (*Polizey Minister*): ez alatt állanak minden rendőrségi hatóságok, és tisztviselők, kik által a köz rend, és bátorság fenntartatik.

4- er. A cultus ministere: ezt illeti az egyházi és oskolai ügyek főigazgatása, és mindenre felügyelés, mi a nemzetnek szellemi életéhez tartozik, p. o. a tudományos, művészeti intézetekre.

5- ör. A fincnczminister: ehez tartozik a statusjövendelmek főkezelése, és minden tisztviselőkre figyelmezés, kik statusjövendelmekkel foglalkoznak, az úgynevezett budgetnek tervezése, és alkotmányos országokban az eziránt tanácsko-

zás a nemzet képviselőivel; és a budgetnek megállapítása után gyakran az adónak felosztása és beszédese.

6- or. A hadügyi minister (*Kriegsminister*); ez alatt a katonai ügyek állanak.

7- er Ha a statusnak nagyobb tengerészete és gyarmatai vannak, külön tengerészeti és gyarmati minister (*Marine und Kolonie Minister*) szükséges leend, ki alatt a tengerészeti és gyarmati ügyek állanak.

8- or. A külső ügyek ministere; ki nagyobb statusokban legnagyobb jelentőségű; ez a külfölddel viszi az ügyeket, és arra figyel, hogy a statusnak más statusokkal összekötötése és kölcsönhatása által belső ereje, és külső politikai súlya fenntartassék, és lehetőségig emeltessék; azért ezen ministeriumnak minden a külföldi kormányoknál alkalmazott követek és ágensek alávetvék, ezen ministerium hatásköre mély történeti tudományt, nem különben a külországoknak statusjogi, politikai, és statistical viszonyaik esmeretét nélkülözhe tienné teszi.

§. 11. *A statustanács.*

A ministeriumtól különböztetni kell a statustanácsot: ennek ugyan a ministerek is rendszerint tagjai, de ezeken kívül még több tagokból is áll; egyébiránt a statustanács önálló testület is lehet a nélkül, hogy a ministerek annak tagjai volnának; a statustanács vagy elhatározó vagy csak tanácsló hatóság; elhatározó néha a közigazgatást illető fontosabb tárgyakkal, hogy t. i. az igazgatásban egység, annak egyes ágai közt pedig belső összhangzás eszközöltessék, s minden köztök ne tán támadható összeütközés eltávolitassék, illy esetben (ha a ministerek is hozzá tartoznak) a statustanács a ministertanácsnak helyét pótolja; néha, főleg ha a ministereknek benne nincsen ülésök, a statustanács a ministerektől elkövetett hibákra nézve őszinte és független véleményt ad, gyakran pedig az egyes ministeriumoknak az általok követendő irányt kijeleli; a statustanácsot továbbá illeti a nemzetképviselők elébe adandó törvények javaslatának kidolgozása, nem különben mint a ministerektől, és a nemzetképviselőitől javallott törvények meghányása, és vizsgálat alá vétele.

§. 12. *A törvények iránti tisztelet.*

Az igazgatás nem kevésbé könnyítetik, ha a statusban jó törvények léteznek, és ha a polgárok azok iránt tisztelettel viseltetnek; ehez pedig következők szükségesek:

1- ör. Hogy minden alkotott törvény az ész törvényén alapuljon; mert a törvények iránti tisztelet igen függ a polgároknak azon belső meggyőződésétől, miszerint a törvényeket nem pusztán önkény szülte, hanem hogy azok az erkölcsi észből, és azáltal az istentől vették származásukat, a törvényhozás csak a pozitív alakot adván nekik.

2- or. Hogy a törvényeknek széghetedensége fenntartásék, s tehát a törvények alól kivételek ne engedessenek; ez ugyan sokat függ a személyek jellemétől, kik azoknak fenntartására rendeltetvék, de a törvényeknek foglalhatja is, ha t. i. az észszerűséggel, joggal, erkölcsiséggel, és humanitással szövetkezik, és a polgárnak természeti szabadságát kelletinél jobban meg nem szorítja, azoknak megtartására, s így széghetetlenségére, lényeges befolyással bír; nélkülözhetetlenül pedig kívántatik ehez; hogy a törvények a honi nyelven kihirdetessenek.

3- or. A törvényhozó testületnek tulajdonsága által is, főleg ha a törvények az egész nemzettől szabadon választott képviselők hozzájárultával alkottattak, az azok iránti tisztelet emeltetik.

4- er. A törvények világosak legyenek. Nem is képzelhető, mennyi rosszat szülhet a törvények homályos volta; ha a törvény különféleképen magyaráztatik, a polgárok jóléte, személy és vagyon bátorsága kockáztatva vagyon. A törvények szerkesztésére tehát különös gond fordítandó, azoknak stylusa rövid, világos, tekervénytelen, és az értelmével egyenlő (adaequatus) legyen, az az olly szavakba foglaltassanak a törvények, mellyek a törvényhozónak akaratját szabatosan kijelentik.

5- ör. A törvények a nemzetnek szellemi látköréhez s műveltség fokához legyenek mérve; különben csak papiroson állanak, de az életre nem hatnak, ne is felette sok, hanem inkább a tehetségig kevés, de sokat magukban foglaló törvények alkottassanak, mert a sok és mindenütt részletekbe

bocsátkozó törvények, azonkívül hogy emlékezetben is nehezen tartatnak, gyakran ellenmondásokat, és következetlenségeket foglalnak magokban.

6- or. A törvények nem épen merevültségig változhatatlanok, de még is némileg állandóak legyenek; ha a törvény igen gyakran megváltoztatik, az irántai tisztelet nagy mértékben csökken, mert a nagy változékonyság vagy elvek és belátás hiányára, vagy önkényre mutat.

7- er. De leghathatósabbán előmozdítja a törvények iránti tiszteletet a közjólétnek és boldogságnak érzete, melly a törvényből a polgárok minden osztályira kiömlendezik; mert azáltal a polgárok keblében nem csak a törvényekről jó vélemény, hanem tökéletes meggyőződés támad, hogy a törvények jók, mellyeknek üdvös paizsa alatt a közállomány czélját eléri.

A POLITICÁNAK

HARMADIK RÉSZÉ.

AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI POLITICA.

§. 1. *Az igazságszolgáltatási politicának fogalma és tartalma.*

Az igazságszolgáltatási politica foglalatja azon elveknek, mellyek szerint az igazságszolgáltatási intézetek elrendezendő k, hogy azok által sértés esetében az igazság kiszolgáltatassák, a megsértetnek elégtétel szereztessék, és a sértőnek néha megbüntetése által ne tán tőle jövendőben félhető jogsértéseknek eleje vétessék; Ezen tudománynak tehát feladása az igazságszolgáltatási intézeteknek az az bíróságoknak és a törvénykezési eljárásnak olly czélszerű elrendezését megállapítani; hogy azáltal az igazságnak leggyorsabb kiszolgáltatása eszközöltessék, és büntetés esetében a büntetés csak egyedül a bűnöst érje, és a törvénykezés által szükségtelenül ne súlyosbítassék, azért ezen tudomány a büntetésnek az igazságszolgáltatással összeköttetése miatt a büntető rendszerre nézve is alapelveket magában foglal, és az egyes büntetéseknek a népnek életére hatását, és a status czéljához viszonyát vizsgálja.

§. 2. *A bíróság és policzia (rendőrség) közti különbség.*

A bíróság olly intézet, melly a polgárok közt támadó perlekedéseket elintézi, a megsértett jogokat helyreállítja, a történt sértéseket felhagyott elégtétel által orvosolja, és a ne tán jövendőre félhető jogsértéseknek büntetés-által elejét veszi. A bíróság tehát különbözik a policziától, mert ez olly intézet, melly akár bal eseményektől, akár mások rossz akaratjától fenyegetődző sértéseket eltávoztál, a mennyire ez a bíróság által nem eszközöltetik.

A bírósághoz e következő tárgyak tartoznak:

1-ör. Minden vita alatti kérdések eldöntése, mindazáltal a csekélyebb fontosságú perlekedéseknek; ilyenek p. o.

házi uraság, és a cselédek közti vita-tárgyak eligazítása a gyakorlat szerint a rendőrség által is történik.

2-or. A büntételek fölötti ítélés, és a büntetés meghatározása; a policzia nem büntételek, hanem csekélyebb áthágások, és az úgynevezett rendőrségi kicsapongások (*Polizei Vergehen*) felől ítélt; egyébiránt a rendőrségnek kötelessége a bíróságot gyámolítani, és némileg neki, főleg a büntető bíróságnak, a gonosztevő kipuhatolásában és elfogatásában szolgálni. Mindazáltal a bíróság és a rendőrség hatáskörére nézve szoros határvonalat így általánosan; húzni csak nem lehetetlen: ez feladása az alkotott törvénynek, melly meghatározza, mi a rendőrségi kicsapongásokhoz, mi pedig a büntételekhez tartozik, mind az elsők mind az utóbbiak különös törvénykönyvben foglaltassanak.

§. 3. *Elvek a bíróságra nézve ólaidban.*

A bíróságra nézve e következő elveket állíthatjuk fel.

1-ör. Az igazságszolgáltatás más igazgatási ágaktól tökéletesen elkülönítessék; tehát a bíróság rendőrséghez, statusgazdasághoz, vagy financiához tartozó ügyekkel ne terheltessék; azon cselekvényekre nézve, mellyek csak a perlekedés eltávolítására irányozvák, és az úgynevezett önkényes törvényhatóságot (*freywillige Gerichtsbarkeit, adelige Richteramt*) teszik, gyakorlatban különbséget tenni tanácsos: olly ügyek t. i. mellyeknek elintézésére jogi műveltség kívántatik p. o. valamelly örökség tárgyalatása, osztálytétel s a t. a bíróságra; ollyanok pedig, mellyekhez jogi tudomány nem szükséges p. o. a gyámatyai rendelés, a telekkönyvek vezetése, az adósság végetti betáblázás az illető kerületi vagy községi politicalai igazgatásra bizandók lesznek.

2-or. A bírói hivatal független legyen, ezen függetlenséget mindazáltal nem úgy kell érteni, mintha a bíró a törvénytől nem függne, vagy tetteiért felelős épen nem volna; mert a bíró a törvény alatt van, és cselekedeteiért úgy mint akármelly más igazgatási ágú tisztviselő felelőségre vonható, tehát a bírónak függetlenségét csak úgy kell érteni, hogy az ő állása ollyan legyen, miszerint akárminémű perekben az igazságot bátran kimondhassa a nélkül hogy vagy a kormány

részéről (p. o. politicai vétségből eredő, vagy a fiscussali perekben hozott igazságos ítélete miatt) vagy a magányos polgárok részéről, hivatalvesztéstől, vagy más rosztol félnie kellene.

§. 4. *Hányféle a bírói törvényhatóság.*

A bírói törvényhatóság vagy polgári (Civil Justice) vagy büntető (Criminal Justice), ezek közt e következő különbség létezik;

1- ör. A polgári törvényhatóság magányjogi pört, meily többnyire az enyim és tiéd körül forog, dönt el; a büntető törvényhatóság pedig a bűntételek fölött ítél.

2- or. A polgári törvényhatóság a felek által felhozott állítások, és bizonyítványok (juxta allegata et probata) nem pedig saját meggyőződése szerint köteles ítélni; a kérdésben lévő tett itt csak úgy tekintetik, a mint törvényileg létezik, az az: a mint a bíró elébe adatik, és az a fél, meily a törvény értelmében elegendő bizonyítványokat elő nem állít, jógáról lemondani látszik: de a büntető törvényhatóság a feleknek állításival és bizonyításival meg nem elégedhetik; hanem a kérdésben lévő tettnek valódiságát kipuhatolni köteles, még a vádlottnak saját vallása a tettel voltaképeni megegyezése nélkül sem bizonyít, mert itt *a* polgárnak legszen-tebbjogai forognak kérdésben, mellyekről lemondani nem lehet.

3- or. A polgári törvényhatóságnál a felek közti megegyezés által a pör megszűnik, de a büntető törvényhatóságnál megegyezésnek helye nincsen.

4- er. A Büntető pörökben az egyik pörlekedő a vádlott, de a másik maga a status; olyan büntető pörök, mellyek csupán csak a magánosok érdekében vitetnek, természetük-nél fogva inkább a polgári, mint a büntető törvényhatóság-hoz tartoznak.

E L S Ő FEJEZET

A polgári bíróságról.

§. 5. *Mik szükségesek, hogy a polgári bíróság célja elérjék.*

Hogy a polgári bíróság célja elérjék, e következők szükségesek:

1- ör. Hogy tökéletes rendszeres polgári törvénykönyv, és azon kívül a külön nemű jogi tárgyra nézve külön törvénykönyvek p. o. a váltó, kereskedési, bányászti törvénykönyvek létezzenek. mellyek szerint a különféle tárgyú perek eldöntethetnek.

2- or. A törvénykönyveken kívül még a törvénykezési eljárásra (procedúra judiciaria) nézve külön rendszabály szükséges; a törvénykezési eljárás gyors és rövid legyen, minden tehát, mi a pört hasztalanul hosszabbítja, a törvénykezésből kiküszöbölendő; mindazáltal a hamarkodástól is, melly az igazságnak ellensége, óvakodni kell, a pörlekedőknek tehát annyi idő engedendő lesz, hogy állításait eléggé bém bizonyíthassák; de ezen határidő se a feleknek se a bírónak önkényétől ne függjön, hanem a törvény által meghatározandó. Hogy pedig a pörök, mellyek többnyire sok költséggel összekötvék, nem ritkán pedig léleknyugtalanlanságot és egészségvesztést okoznak, kevesítessenek, sikeres befolyással bírhatnak az ügynevezett békebírák, milylenek Angol, Francia, Porosz és Dán országokban léteznek; ezen többnyire a nép által választott bírák elébe minden pörös tárgy terjesztendő, előbb hogy sem a rendes törvényhatóság előtt rendes pör kezdethek, és ezen békebírák a feleket megegyeztetni, és a pört így barátságos módon megszüntetni iparkodandnak.

3- or. A törvényszékek jól legyenek elrendezve, e tekintetből szükséges, hogy több rendbéli fokozatú törvényszékek állítassanak fel, t. i. az első bíróságu törvényszékek (judicia primae instantiae) hol t. i. a pör indítatik, és a főlebbviteli törvényszékek (judicia appellatoria) hová t. i. az első bíróságnál eldöntetett pör vitetik; e több fokozatú bíróság azért szükséges, mivel egy bíróság vagy rossz szándékból, vagy tévedésből könnyen törvénytelenül Ítélt; Minden első bíróságu törvényszéknek bizonyos kerület kijelendő, mellynek határai közt bíráskodhassék, de főlebbviteli törvényszék minden kerületben nem kívántatik, mert több első bíróságu törvényszékekre egy főlebbviteli törvényszék is elegendő.

A főlebbvitel (Appellatio) az alsó bíróságtól a főlebbvitel bírósághoz hivatkozás azon oknál fogva, mintha az al-

só bíró vagy tévedésből, vagy rossz szándékból törvénytelenül ítélt volna; A főlebbvitelnek ezen értelmezéséből kitetszik: hogy a föltörvényszéknél új állítások fel nem hozhatnak, mert mivel a legkisebb felhozott új körülmény sokszor az egész esetnek más alakot adhat, azért ha a főlebbvitel útján új tett dolog vagy bizonyítványok hozatnának fel, akkor a főlebbviteli törvényszék elébe gyakran egészen más eset terjesztetnék, mellyben ez mint első bíróság Ítélné. Fő* lebbviteli törvényszék igen sok ne legyen, de még is legalább kettő kívántatik, mert ha az első főlebbviteli törvényszék más ítéletet hoz, mint az első bírósága törvényszék, a dolog még kétségesebb; azért most az első főlebbviteli törvényszéknél pörét vesztette félnek is egy harmadik törvényszékre további főlebbvitel engedendő lesz, melly vagy az első, vagy a második törvényszék Ítéletéhez járulván, az esetet végképen eldönti.

4- er. A bírák legnagyobb óvatossággal választandók, és jó fizetéssel ellátandók, hogy a megvesztegetés hihetősége elhárítható; visszaélések esetében pedig szigorú büntetés alá vonandók lesznek. Hogy pedig azoknak ítéletei a törvényekkel összhangzásban legyenek, az igazságminister felügyelimi, ki mindazáltal ettől menekülhet felállított megsemmisítési szék (Revisionshof) által, melly a világos törvénnyel összeütköző, vagy azt szembeütőleg helytelenül magyarázó, és fonákul alkalmazó ítéleteket megsemmisíti, és az illető törvényszéket új törvényszerű eljárásra utasítja a nélkül, hogy maga a kérdésben lévő esetben ítéletet hozna, és a perlekedők közti jogokat, és kötelességeket megállapítaná.

§. 6. Folytatás.

5- ör. Az igazságszolgáltatásra nagy befolyással, bír az ügyvédi karnak célirányos elrendezése, az ügyvédek főként nagyobb fontosságú pörökben fölötté szükségesek, ne hogy a pörlekedő felek jogtudatlanságuknak áldozati legyenek (annál is inkább, mivel a polgári bíróság a tetteges vagy jogi bizonyítványokat fel nem keresheti, mert azáltal párttá válnék) de hogy az ügyvédi kar rendeltetésének megfelelőhessen, jól szerkesztett jogi iskolákon kívül, mellyekben ezen.

és a bírói pályára törekedő ifjak kiképeztessenek, még az ügyvédi karba beavatása, és az ügyvédekkel bánásmódra nézve e következők szükségesek: Az ügyvédi pályára mindenik léphessen, de csak úgy ha szigorú vizsgálat által tudományát elegendően bebizonyította, és egyébiránt jó jellemmel bír. Az ügyvédek a bírói kegytől szolgálilag ne függenek, a status tehát az ügyvédek a bíraktól szolgálilag függetlenség alól szabadítsa fel, és azoknak valamely bírói tett elleni sérelmét nem büntett gyanánt tekintse, hanem a bírának önkényét az ügyvédekre nézve czélszerű törvények által korlátozza, különben az ügyvédi kar magas rendeltetésének t. i. hogy az illető felek jogait védje, és a bírói székek előtt oltalmazza, meg nem felelhet: tovább bírói hivatalok egyedül és magasabb statusúak is néha ügyességük és erkölcsiségük által kitűnő ügyvédeknek kiosztandók lesznek; illyformán az ügyvédekben becsületérzés, melly őket a csaláságtól visszatartja, gerjesztetik, és a bírák az ügyvédi . fondorkodásokat jobban megesmerendik. *)

Tovább az ügyvédi kar emelésére nagy befolyással bírhatnak az ügyvédi egyesületek is, miilyenek már Angol országban régóta fennállónak, ezeknek czéljai e következők lehetnek: 1-ör. Az összes jogszolgáltatásnak szemeltartása, és az észrevett visszaélések elleni sérelem-indítás; tovább a törvénykezésben uralkodó egyes hiányok, és azoknak elhárítási modorja fölött közös tudományos tanácskozás. 2-ör. Az egész karnak nem különben mint az egyesek jogainak fenntartása és oltalmazása, a mennyire t. i. az egyeseknek sértése által az egész kar közvetve sértetik. 3-ör. Kölcsönös felvigyázat és együttműködés, hogy a karnak méltósága fenntartassék, innen következik egy kötelességét sértő tagnak intése, útbaigazítása, és szükség esetében vád alá tétele. 4-er. Az egyesület tagjainak vagy azok családjainak szükölködés esetében ápolgatása, végtére ezen egyesületek

*) Angol és Francia országokban az Ügyvédi kar igen nagy tisztelésekben van, azért sokszor az első családokból származó ifjak ezen pályára lépnek, hogy az által magoknak a parlamentbe és az első stáshivatalokra utat nyithassanak.

által a kartársi barátság, társalkodási szellem, és értelmi-ség előmozdítatnak.

7. Folytatás.

6- or. A törvényszéki díjak nagyok ne legyenek, mert különben a szegényebbek igazaiknak keresésében akadályoztatnának, a törvényszéki díjak fennállása az igazsággal nem ellenkezik, mert igazságos, hogy az, ki pörében a statusnak különös pártfogásában részesül, különösen is azért adózzék; de minthogy a törvényszékek nem csak a pörlekedőknek, hanem más polgároknak hasznára is vannak, a mennyire t. i. ezektől a jogsértéseket elhárítják; kitészik hogy a törvényszékek fenntartására szükséges költségek vietele a polgárok összeségét illeti, és a pörlekedőktől e végett csak csekély díj követelhető.

7- er. A vakmerően pörlekedők, kik a törvényszékeket minden legkisebb ok nélkül fásasztják, az az: kik vagy mint vádlók, vagy mint vádlottak alaptalan és igazságtalan pört makacsul visznek, büntetésre vonandók, és a másik félnek okozott pörbéli költségek megtérítésében elmarasztalandók lesznek, mindazáltal még sem volna igazságos olly törvény melly azt rendelné: hogy mindig a pertvesztette fél térítse meg a másik félnek okozott pörbéli költségeket; ajó-lelkü pörlekedő ezt soha sem érdemli meg, mert lehet, hogy a nyertes fél, bátor az ő részén áll az igazság, a pörnek alkalmat adott azáltal, hogy jogainak bizonyítványit pörön kívül előmutatni nem akarta, vagy hogy egyéberánt a másik félben alapos kétséget támasztott.

§. 8. Folytatás.

Mi azon kérdést illeti: vájjon az írásbeli vagy szóbeli pörlekedés módja érdemel-e elsőséget? minden kétség felett vagy on hogy a szóbeli eljárás által a pör kevesebb költséggel jár, hamarabb döntetik el, és az ügyvédeknek szónoksága is jobban előmozdítatik; de ellenben azt sem tagadhatni: hogy a szóbeli eljárásban a felek az állításaik bém bizonyítását gyakorta kimerítőleg elő nem hozhatják; gyakran a feleknek, vagy azok ügyvédeknek nincsen annyi lélekjelenségök, vagy sebes feltalálásuk, hogy az ellenféltől elő-

hozott fondor állításokat legott megczáfolhassák, azért legczélszerűebb a szóbeli eljárást csak a csekélyebb tárgya pörökre szorítani, a nagyobb fontosságú pörökben pedig csak kivétel gyanánt megengedni, ha t. i. a pörlekedő felek abban megegyeznek, vagy magokat arra különösen lekötelték.

Mi a pörtárgyaltatás nyilvánosságát illeti, ez nem annyira a polgári, mint a büntető pörökben szükséges, mindazáltal amazokban is jó befolyású lehet; mert a közvélemény a bíróságot az önkénytől, és hanyagságtól visszaretentheti, a pörlekedő feleknek pedig érdekében lehet, hogy a pörnek tárgyalatásán jelen legyenek, hogy t. i. meggyőződjenek, miszerint mind, a mi jogaiknak ótmára általok felhozott, az előadó bírótól, ki az illető actákat felolvassa, a többi bírának is előadatott légyen; egyébiránt ezen meggyőződés megszerezethetik a nélkül is hogy a fél a pör egész tárgyalatásán jelen lenne, ha t. i. az ítélethozás előtt az előadó által csak a kérdésben forgó tett a bíróságnak adatik elő a felek jelenlétében, (melly alkalommal mind a két fél még észrevételeket tehet) és ha az ítéletnek okai a feleknek tudokra adatnak, mert ezekből mindjárt megítélhetik; vajjon bizonyítványaik tekintetbe vétettek-e?

A főlebb előhozattakból kitetszik, hogy a nyilvánosság leginkább csak a pörlekedők érdekében fekszik; de szinte úgy érdekük is néha a pörnek titokbani tárgyalatását kívánhatja, mi nekik nyilatkozásuk következtében mindig megengedendő, nem különben olly poroknál, mellyeknek nyilván tárgyalatásánál tán a szemérem megsértetnék, a titokbani tárgyalatás a bírák által lesz rendelendő; egyéb esetekben is a nyilvánosság csak az ítélethozásig tart, ez mindig titokban fog hozatni.

MÁSODIK FEJEZET.

A büntetésekről.

§. 9. A büntetés fogalma, és különféle elméletek a büntetés czélja iránt.

A jó büntető jogkiszolgáltatáshoz mindenek előtt jó és rendszeres büntetőtörvénykönyv szükséges, mellyben az

egyes büntettekre büntetések világosan határozva legyenek; azért a büntetés jól ekképen értelmeztetik meg: hogy olly érzéki rossz, melly a törvényben a jogsértések ellen fenyegettetik, és a törvény áthágóikon végrehajtatik.

A büntetés céljára nézve különféle elméletek uralkodnak, legnevezetesebbek azok közül: a javítási, az elijesztési, és az előzési elmélet.

A javítási elmélet (*Beßerungstheorie*) szerint a büntetés egyedüli céljául a bűnösnek jobbulása állítatik: e szerint tehát a büntetés olyan legyen; hogy a bűnösben minden büntetetre: hajlandóságot kiirtván annak javulását legbizonyossabban eszközölje, és tehát csak ezen javulás bekövetkeztéig tartson.

Mindaz által a mi nézetünk szerint a jobbulás nem lehet a büntetésnek egyedüli célja, mert ha ez egyedüli céljául felvétetnék, a büntetési jog megszűnne, mihelyt a bűnös megjobbulása eléretett, a szoros jogosság pedig és a jogi állapotnak a statusbani fenntartása jogi viszonzatot (*retributionem juridicam*) kivannak, hogy t. i. a sértés a sértőre mintegy visszaessék, és a bűnösnek a sértéshez mért törvényszabta büntetés kiállása által mind az egyénnek jogain, mind a törvényeken ejtett sérelem kiegyenlítésék, és így a jogosság uralkodása újólag biztosítassék; tovább annak megítélése is; vájjon a bűnös a már kiállott büntetés ideje alatt valódilag megjobbult-e, és tehát vájjon a még hátra lévő büntetés ideje néki elengedendő-e? nagy nehézségekkel van összekötte (főleg mivel a leggonoszabb is javulást színlelhet) és a bírák önkényének tágos mezőt nyit.

De noha a javulás a büntetés egyedüli céljául nem állíthatatik, mind a mellett a büntető intézetek olyanok legyenek, hogy az azokban őrizett bűnös nem még romlottabbá s tehát kiléptekor a statusnak még veszedelmesebbé, mint előbb vala, váljék.

Az elijesztési elmélet szerint (mellynek alkotója Feuerbach) a status pszichologiai kényszerítés által a büntetteknek elkövetését gátolja: ezen pszichologiai kényszerítés abban áll; hogy minden polgár meggyőződve legyen; miszerint a büntetetre következő rossz nagyobb, mint az arra ingerlő vélt jó, ezen meggyőződés pedig csak azáltal eszközöltetik, ha ezen rossznak a büntetelli összeköttetése a törvényben fényé-

gettelik; a büntetésnek tehát célja ezen elmélet szerint, hogy mindenik, kiben talán a büntetetre hajlandóság volna, attól a büntetésrei gondolat által elijesztessék.

De véleményünk szerint az elijesztés sem lehet egyedüli célja a büntetésnek, mert az ijesztés annál hathatósabb lévén, mennél súlyosabb büntetések fenyegettettek, ezen elmélet szerint a legkegyetlenebb büntetéseket is lehetne igazolni; s minthogy tovább az emberek pszichológiai tekintetben igen különbözők (mert egyet igen lágy büntetések a büntettől elijesztenek, mást pedig a legsúlyosabb büntetések is alig képesek visszatartani) mindig kérdés támad: milyennek kell lenni az elijesztő büntetésnek? egyébiránt is a büntetés alkalmazásának folytonos szükségessége is elegendőn bizonyítja, hogy az elijesztési cél tökéletesen soha élném érhető. Továbbá ezen elmélet szerint a büntetésben csupán a bűnre, nem pedig a bűnösnek belső szabadságára és belső indító okára van tekintet, mi által a tulajdoni beszámítás, és a büntetésnek a bűn gyakran igen különböző alányi fokai szerinti meghatározása gátolatik, és azért ezen elmélet legtöbb esetben a legszigorúabb büntetésekhez folyamodni magát kényszerítve látja.

A megelőzési elméletnek (deterrence) melynek alapítója Grollmann, lényege abban áll, hogy a bűnös ki bűne által alapos aggodalmat gerjeszt, hogy jövőben is büntetést követni akar, a büntetés által az árthatás lehetőségétől megfosztassék, és ne ténjövendőbeli rossz tettei megelőztessenek, ezen elmélet szerint tehát a büntetésnek fő célja a bűnösnek ne ténjövendőbeli rossz tetteinek elhárítása. De a mi nézetünk szerint ezen elmélet sem nyugszik szilárd alapon; mert ha a büntetés egyedül előzésre volna alapítandó, akkor olly esetekben, midőn különös körülményeknél fogva nem hihető, hogy a gonosztevő tettét ismétlje, s midőn feltehetni, hogy az arra ingerlő okok reá nézve megszűntek, annak megbüntetése szükségtelen volna, így p. o. ha valaki igen nagy szegénységben lopna, s rabolna, de utóbb meggazdagodnék attól nem félhetni, hogy elébbi veszélyes keresetét folytassa; és így ezen elmélet szerint sok jogsértés büntetlenül maradna; ellenben némelly egyének ténjövendőbeli szigorúan büntettetnének meg, ha cselekvényeikben bizonyos büntetnek elkövetésére különös hajlandóságot mutatnának.

Ezekből tehát következik: hogy ezen elméletek közül magányosan véve egy sem kielégítő; a statusnak midőn büntet, mindig a köz jó előmozdítását, az az a szoros jogosságnak, a közbátorságnak, és az emberiségnek érdekét szem előtt tartani, annál fogva minden előszámlált büntetés-célokra tehetségig törekednie kell, a mennyire t. i. ez a büntetésnek mennyisége, és minősége által elérhető.

§. 10. *A büntetés mennyiségének mértéke — mensura quantitatis poenarum.*

A büntetés mennyisége mindig a büntettnak nagysága szerint határozandó, mert a szoros jogosságtól kívánt jogi viszonzat (SSergeitung) a büntettnak és általa mutatott jogmegvetésnek nagyságához arányban lévő büntetésben áll; a büntetésnek túlságos szigorúsága sok részből kárhozatos, és a büntetés céljával ellenkező; a büntetés kegyetlensége a példától várandó üdvös hatást semmivé teszi, mert a polgárok keblében e bűnös iránti szánakozást, a törvényektől pedig irtódzást gerjeszt, és a kegyetlen büntetésnek gyakran szemlélése a nép jellemét keményíti és elvadítja.

A büntett nagysága pedig nem csak a büntett tárgytól, hanem a bűnösnek akarata elhatározásától is függ; és azért a büntetés mértéke meghatározásában tekinteni kell a büntettet:

1-ör. Tárgyasán (objective) mennél nagyobb értékű, és mennél megtéríthetlenebb a sértett jog, mennél több jogok, vagy pedig a közállomány bátorságára intézett rendelkezés, vagy mennél több személyek a büntett által megsértetvék, és mennél nagyobb veszedelem származik belőle, annál súlyosabb büntetés határozassék rája; ebből következik: hogy olly büntettekre; mellyek az étet bátorsága elten irányozvák, súlyosabb büntetések szabandók mint olyanokra, mellyek csak a vagyon bátorságát sértik; de ugyan azon büntett tárgyi-lag véve jobban vagy kevésbbé veszedelmes tehet, és tehát különféle fokozatban büntetendő, így p. o. a lopás, ha az ellopott holmik mennyisége és minémúsége tekintetbe véte-tik. — Tovább a büntettnak tárgyát tekintve a véghez vitt büntételt (delictum consumatum) mindig szigorúabban kell büntetni, mint a büntetti törekvést, delictum attentatum.

2-or. Alányosan (subjective) t. i. a bűnt elkövető alanyt illetőleg; itt azon elv alkalmaztathatik: mennél veszedelmesebb a bűnös, annál nagyobb büntetést kíván az ő büntette; a veszedelemnek pedig a bűnös részéről nagyságát a bűnös akaratja elhatározásából, és a büntetetre ingerlő okból kell ineríteni; ebből következik, hogy az álnokságból (dolus) származott büntettek súlyosabban büntetendők lesznek, mint a p úszta vétkességéből (culpa) eredők, és pedig annál súlyosabban, mennél nagyobb az álnokság, *) és mennél tehát nagyobb s világosabb fogalma vala a bűnösnek tette gonoszságáról, és törvényteleniségéről, szinte a vétkességéből eredő büntetteknel a vétkességnek különböző t. i. nagyobb, kis ebb, és legkisebb (culpa lata, levis et levissima) fokai szerint a büntetésben különbség tétessék; így tovább az eltökéltséggel és hideg vérrrel véghez vitt büntettek nagyobb büntetést érdemelnek, mint a hirtelen felhevülésből vagy nagy felingereltetésből számlázottak; tovább nagyobb büntetésre méltók oly büntettek, melyeknek véghezvitelére több morális vagy physical akadályokat kellett eltávolítani, **) és melyek által több kötelesség sértetett meg a bűnöstől; mert itten a rossz akaratnak ereje a tettől visszatartoztató indító

*) Az álnokság abban áll, hogy a gonosztett a gonosztevő szándékában volt, és neki tettének gonoszságáról és törvényteleniségéről világos fogalma vala, az álnokság egyenes, és nem egyenes (dolus indirectus), egyenes álnokságnak akkor van helye, ha a gonosztevőnek szándékában volt a gonosztettet egész nagyságában úgy véghezvinni, a mint véghezvitte, itt a rendszerinti törvényes büntetésnek van helye; a nem egyenes álnokság pedig abban áll, hogy a gonosztevőnek szándékában nem épen a történt gonosztett feküdt, hanem más gonosztettnek véghezvitele, melyből még is más rossz következeit, és illy esetben rendkívüli büntetésnek van helye; A vétkesség pedig oly hanyagságban vagy vigyázatlanságban áll, melyből valami rossz következett.

**) A könnyűség valamely büntetett véghezvinni, csábinger arra, és azért mind az erkölcsi, mind a jogi beszámítást kisebbíti; de ha a törvényhozó az etijeszlési czélt is elérni akarja, szigorúabb büntetéssel túlnyomó okokat állítson a büntellrei ingernek elébe

okokon győződelmeskedvén, a tettnek veszedelmét nagyobb mértékben tünteti elő.

Tovább nagyobb büntetésre méltók a már ismételt bűntettek mint a legelőször elkövetettek, mert azoknál a jog eleni indító okoknak nagyobb tartóssága szembeűnő.

Szinte a főnöknek (auctor) tette is súlyosabb fenytítés érdemel, mint a bűntársaknak, ezek közt pedig a fő közvetlen és tényleges társak szigoruabban büntetendők, mint a melles közvetett és nemleges társak.

Tovább tekinteni kell: vájjon a bűntettre ingerlő indító okbul több vagy kevesebb bűntettek szoktak-e következni? azért nagyobb büntetést érdemelnek azon bűntettek, mellyek p. o. irigységből, bosszúból, vagy gyűlölségből (mert itt a jogelleni indító oknak nagyobb köre vagyon) mint azok, mellyek fonák becsületképzésből, vagy szánakozásból erednek.

Az előadattakból már a súlyosbító és enyhító körülményeknek, mellyekre az egyes bűntettek büntetésének meghatározásában tekinteni kell, fogalmát érteni lehet: a súlyosbító körülmények t. i. olyanok, mellyek a nélkül hogy a bűntett lényegét megváltoztatnák, annak büntethetőségét öregbítik. Enyhító körülmények pedig olyanok, mellyek a bűntett lényegének változtatása nélkül annak büntethetőségét kevesítik; minthogy pedig a bűntettel összekötött körülmények igen különbözők lehetnek; azért a törvényhozó az általánosan valamelly bűntettre fenyegetett büntetést szabad térrel (Spieiraunt) lássa el, az az a büntetésnek maximumát és minimumát határozza meg, hogy a bíró a kérdésben forgó esetnek körülményei szerint a valódi büntetést meghatározhassa.

Mind a súlyosbító, mind az enyhító körülmények vagy tárgyilagosaak (objectiva) vagy alányisak (subjectiva) a tárgyilagosaak azok, mellyek csupán csak a tette vonatkoznaak, és annak nagyobb vagy kisebb veszélyessége fokát okozzák, az alányisak pedig azok, mellyek a cselekvő alány akarátja részéről a nagyobb vagy kisebb veszélyességre mutatnaak.

Tovább a súlyosbító és enyhító körülmények vagy közönségesek (generallá) vagy különösek (specialia) lehetnek; az elsőek azok mellyek vagy általjában minden bűntettre, vagy legalább minden ugyan azon nem alatt foglalt bűntettekre alkalmaztathatokaak; a különösek pedig csak egyedül bizonyos

büntettnek sajátjai így p. o. a bűnösnek elmegegyesége olly körülmény, inelly minden büntettet kevésbé büntethetővé tesz, tehát közönséges: de p. o. a felhevülést már nem lehet minden büntettre p. o. a lopásra alkalmazni; tehát ez csak különös enyhítő körülmény.

§. 11. *A forbátbüntetésről — poena talionis.*

A büntetésben a jogi viszonzatot különböztetni kell a forbátbüntetéstől; ez t. i. olly büntetés, melly által a bűnösön épen azon rossz hajtatik végre, mellyet ő másnak okozott, azon elv szerint „fogat fogért, szemet szemért“; ezen büntetés melly a bosszúhoz legközelebb áll, a műveltség legalsóbb fokán álló nemzeteknél divatozik; e büntetésnek végrehajtását gyakran physikai, morális, vagy jogi akadályok lehetlenné teszik: physikai akadályok akkor, ha a bűnösnek nincsen olly tárgya, mellyben mást megsértett, p. o. ha a gyújtogatónak nincsen háza, (de ha volna is, azt statusgazdaságbéli tekintetből nem lehetne felgyújtani) így hasonlókép a gyermektelenen, ki másnak gyermekét megölte, vagy leányát szeplősítette, nem lehet a forbátbüntetést végrehajtani; de azon sem lehet, kinek gyermekei vannak, morális és jogi lehetetlenség forogván itt fenn; más esetekben pedig midőn a bűnös azon jóból, mellytől másnak okozott kár következtében megfosztandó lenne, fölötte sokat vagy igen keveset bir, a büntett és a büntetés közti arány megsemmisítenék, mert néha a büntetés igen súlyos, néha pedig igen lágy volna, és tehát a jogi viszonzat eszméjének meg nem felelne p. o. ha félszemű ember másnak szemét kiütötte, és most az ő szeme kiütendő lenne, neki nagyobb rossz okoztatnék, mint ő okozott; ellenben a gazdag ki a szegénytől valamit lopott, aránylag igen lágyan büntettetnék, ha csak a lopott tárgy árát kellene fizetnie; végtére gyakran a büntettek ezáltal nem akadályoztatnának, hanem inkább szaporítanának, azért ezen büntetésnek csak ritka esetekben hol t. i. semmi ellenokok és akadályok fenn nem forognak, lehet helye.

§. 12. *A büntetés minősége.*

A büntetés minőségét illetőleg állítjuk: hogy olly bűn-

teőseket kell válogatni, mellyek a büntetés céljainak leginkább megfelelnek, erre pedig szükséges a büntetteknek nem különben mint a bűnösnek természetét a büntetéssel összehasonlítani, és azért a büntetés minősége határozásában következő szabályok tartandók:

1- ör. Minden büntettre olly büntetés határozassék, melly a büntett különös természetének leginkább megfelel, ezen tekintetből olly büntetés látszik legcélszerűebbnek, melly a gonosztetre csábító vélt jóval természetére nézve ellenkező rosszat foglal magában, mert az ember természeténél fogva a vágyott jóval ellenkező rossztól leginkább irtózik, így p. o. a fősvények pénzük vesztétől, a henyék a nehéz munkától leginkább tartanak.

Mindazáltal ezen állítás, hogy a büntetés a gonosztetre ingerlő indító okkal ellenkező rosszat foglaljon magában, nem általánosan alkalmazható, mert vannak olly büntettek, mellyek különféle személyeknél különféle indító okokból származhatnak; Hlyen p. o. a gyilkosság, itt tehát az a kérdés támad, mellyik indító ok elleni rosszat foglaljon magában a büntetés? gyakran pedig olly rossz, melly a büntettnek indító okával egyenesen ellenkeznék, nem találhatik p. o. olly büntetteknel, mellyek vakbuzgóságból, vagy bosszúvágyból származnak, vagy az isten ellen elkövetetnek, illy esetekben tehát a törvényhozó olly rosszat, mellytől mindnyájan félnek, határozzon büntetésül.

2- or. Olly büntetést kell szabni, melly a bűnös természetének legjobban megfelel, az az melly által a büntetés célja a bűnösre nézve is leginkább eléretik: ezen szabály alkalmazásában a törvényhozó a nemzetnek, mellyért a törvények hozatnak, jellemére, erkölcsseire, gondolkozás módjára, az ország éghajlatjára tekintsen, mert mind ezektől függ a fogalom, mellyet az emberek magoknak a büntetésről képeznek, s tehát mind ezeknek az akarat elhatározására befolyásuk vagyon; így a durva és vad nemzeteknél ugyan azon büntettekre szigorúbb büntetések szabandók, mint a szelíd és polgárisait nemzeteknél; miből következik: hogy a büntető törvénykönyvnek is különböző országokban különbözőnek kell lennie.

§. 13. *A büntetésnek gyors és bizonyos végrehajtása.*

Hogy a büntetés célja annál biztosabban eléréssék, a büntetés végrehajtásának gyorsnak kell lennie, a végrehajtásnak gyorsasága mind a köztársaságra, mind a bűnösre nézve kívánatos: a köztársaságra nézve azért, hogy t. i. a büntett még friss emlékezetében legyen az embereknek, és így a két eszme büntett és büntetés összekötése erősödjék, és tartósabbá váljék: ellenben mennél hosszabb a büntett és büntetés közt lefolyt idő, annál kevesebb elrettentési erővel bír ez utóbbi, s annál nagyobb szánakozás gerjesztetik a bűnös iránt: a bűnösre nézve pedig azon tekintetből jó a büntetésnek gyors végrehajtása, mert általa a büntetés bizonyos tartóssága, ennek vége előbb előhozatik, ha pedig halálbüntetés várja a bűnöst, ez a képzelő *erő* borzalmaitól előbb megmentetik.

Szinte hogy a törvényben szabott büntetésnek sikeressége legyen, annak bizonyossága is szükséges, hogy a bűnösnek talált egyén a büntetést el nem kerülendi; a kisebb büntetések is ha bizonyosak nagyobb fogatnak leendnek, mint a súlyosabbak, ha ezek végrehajtása bizonytalan.

§. 14. *A büntetés neme hányféle.*

Büntetés neme annyi van, hány jó létezik, mellytől a bűnösök megfosztathatnak, ennél fogva a büntetések lehetnek:

1- ör. Halálbüntetések.

2- ör. Szabadsági büntetések, és ezek vagy egyedül a szabadságot szorítják meg, vagy a szabadság megszorítása mellett még más kinnal is összekötvék, p. o. a fenyítékházi büntetés, nyilvános nehéz munkák.

3- ör. Testi büntetések, mellyek kétfélék: t. i. csonkítok, vagy egyedül fájdalmat okozók, p. o. a korbácsolás, botozás, vesszőzés.

4- ör. Becsületbüntetések, mellyek részint a fenyítő büntetéseknek következményei, részint magában álló büntetések is lehetnek, és nagyobb vagy kisebb becsületvesztést okoznak.

5- ör. Vagyonbüntetések, és ezek vagy minden jószágok elkobzásából, vagy pedig csak pénzbeli büntetésekből állanak.

§. 15. *A halálbüntetés ellen felhozott okok.*

A halálbüntetésnek jogszerűségéről kimerítőbben a nyilván észjogban, mint a politicában lehet szó; itt leginkább csak annak czélszerűsége és szükségessége jön kérdés alá.

Λ halálbüntetés nagy ellenvitatókat talált, kik közül némelyek (mint p. o. Beccaria) túlérzélgésekben annyira mennének, hogy a statust még a halálos büntetés jogától is megakarnák fosztani; némelyek pedig csak annak czélszerűségét hozzák kétségbe.

A főtámokok, mellyekkel a halálos büntetés ellen harcolnak, következőkre szorítkoznak:

1- ör. Az önfenntartási jog elidegeníthetlen lévén, senki maga életéről nem rendelkezhetett, tehát másnak s annál fogva a statusnak sem adhatta át a maga élete fölötti jogot.

2- or. A halálos büntetés a bűnösnek jobbulását is gátolja, mellyre még is a büntetésben mint célra törekedni kell.

3- or. A halálos büntetés szükségtelen, mert a javithatlan bűnöst biztos helyen őrizni, és igya társulatot minden ne tán egyébként tőle kiviendő jogsértések ellen biztosítani lehet.

4- er. Hogy a halálbüntetés a tapasztalás szerint nem eleendőn ijeszti el az embereket, sokan a halálnak nyugodt és csendes lélekkel elébe tekintenek, némelyek ábrándozó lelkesedésből, némelyek hiúságból, melly az embert csak nem a síron túlig el nem hagyja, sőt vannak esetek, mellyekben a forrón óhajtott halál az embert bűnre ingerli, mint történik kétségbe esett embereknél, kiknek életük (mellytől meg is önmagokat megfosztani nem akarják) terhükre vagyon; a nézők legnagyobb részére is a halálbüntetés nem egyéb mint véres látvány, és emberáldozat, melly csak bosszankodásra és szánakozásra nyújt alkalmat, ezen két szenvedelem a nézőt jobban foglalkodtatja mintsem hogy ötét vissza rettentse, noha ezt a törvény elérni óhajtja: ellenben a boltig tartó rabság sokkal rettentőbb éskínzóbb büntetés, tehát sikeresebben használtatik, és a büntetés céljával jobban megegyeztethető, mint a halálbüntetés, melly csak a múlt századoknak vadság bélyegét hordja magával, és a valódi emberség eszméjével és mostani kor szelídebb szellemével homlokegyenest ellenkezik.

5-ör. Hogy a halálbüntetésnek szemlélése az embereknek jellemét elvadítja, és őket kegyetlenekké teszi.

§. 16. *Ezen ellenokoknak megcsúfolása.*

A halálbüntetés ellen felhozott okok a bírálatot ki nem állják, mert a mi az elsőt illeti: nem is szükséges hogy az egyes polgár külön szerződés által a halálbüntetésnek magát alá vesse; mert a polgárok összesége a büntető törvény által akaratját nyilvánította, melly mihelyt senkinek jogát meg' nem sérti, a közállományi cél elérése körében magától tehát minden utóbbi szerződés nélkül jogossági és tehát köteleztetési erővel bír, mert az összes akaratnak minden polgár külön szerződés nélkül alá vetve vagyon.

Mi a 2-ik ellenokot illeti: a bűnösnek javulása nem épen egyedüli célja a büntetésnek, igaz ugyan: hogy arra is a büntetésben törekedni kell, de csak úgy ha elérhetésére remény vagyon (melly megrögzött gonosztévőknél gyakran hiányzik); és ha a gonosztévőnek életbeni tartása a büntetés többi céljaival nem ellenkezik.

A 3-ik ellenok sok súlyt látszik helyezni abban hogy a bűnösnek a jogsértési lehetőség jövőre lehetetlenné tétessék, de ez sem egyedüli célja a büntetésnek, hanem másoknak a gonosztettöli elijesztése is szem előtt tartandó; egyébiránt is a bűnösnek őriztetése által még nincsen minden ne talán tőle eredhető veszedelem elhárítva, mert a tapasztalás szerint akármiként szigorúan őriztetett bűnösök is nem ritkán elszökésre alkalmat találának, és az illy szökevények szinte természetükké vált haramiáskodásuknak újólág sok ártatlan ember élete áldozatul esett, illyes eseteket pedig minden lehetséges módon eltávoztatni a status kötelességében áll.

Mi 4-er a halálbüntetésnek nem elegendő elijesztési erejére nézve állítatik: ezen állításban csak az egyes embereknek különös jelleme, nem pedig az embereknek közönséges természete, és gondolkozása tartatik szem előtt, mert az emberek természetét mélyebben vizsgáló tapasztalandja, hogy a halálrai gondolat az egyébként legbátrabb embert is rémülésbe hozza, és a holtig tartó fogság korán sem olly elrémítő, mint a halál, mert az élőnek a legnagyobb sanya-

rúsága mellett fennmarad egy reménysugár, mely neki vizsgálásul szolgálván büntetését is tűrhetőbbé teszi.

Az 5-ik ellenok csak akkor látszik valamit bizonyítani, ha a kivégzések igen gyakoriak.

§. 17. *Védokok a halálbüntetés melleit.*

Ellenben a halálbüntetés mellett e következő védokok hozathatnak föl:

1- ör. Vannak olly elvadult tigris természetű emberek, kiket épen nem lehet javítani, tehát a status kénytelenítetik illyeneket mint rohadt tagokat a polgári testtől elválasztani, és kivégzések által a köz rendet fenntartani.

2- or. Vannak olly büntettek, mellyek fölötte nagy hasznot ígérnek, úgy hogy a bűnöst azoktól csak a hohérpallostoli (mint legnagyobb rossztol) félelem által lehet visszatartani.

3- or. Minden más büntetésben a megszabadulásnak reménye fennmarad; de a halálbüntetésnél a bűnössel minden remény sírba száll: tehát a halálbüntetés a gonosztettektől leghatható sab ban vissza ijeszt; ide járul

4- er. Hogy a jogossággal igen megegyez, hogy a ki másnak életjogát el nem ismerte, és mást szánszándékkal megölt, az a maga életjogát is elveszítse. A mi véleményünk a halálbüntetésre nézve az, hogy feloldása azon kérdésnek: vájjon a halálbüntetés helyeselhető-e vagy nem? igen függ az egyes nemzetek míveltségi állapotjától, a fogalomtól, melylyet a nép magának más büntetésekről képez, és ezeknek hatásáról, de ha valahol szükségesnek is tartafik a halálbüntetés nem olly gyakran kell a halálbüntetést, mint ennek-elötte történt, használni, mert annak igen gyakortai használása iránta közönyösséget szülne, és a népjellemet elvadítaná, egyébiránt is a büntetésnek céljai legtöbbször más lágyabb módok által elérhetők; meddig pedig ezek elegendők, addig keményebbekhez nyúlni nem szabad; miből következik, hogyr a halálbüntetés csak ritka súlyos és fölötte veszedelmes büntettekre szabandó, minő esetekben pedig különösen alkalmazása történjék igen függ a nemzet szellemétől. ennek míveltsége fókától, és más körülményektől.

A súlyosbított halálbüntetések (*exasperatae poenae mortis*) vagy olyanok lehetnek, hogy a bűnös hosszabb ideig és nagyobb fájdalommal kínoztatik, mint az élettől megfosztáshoz kívántatik p. o. a kereken törési halál, vagy hogy a halálnak más rossz előre bocsátatik p. o. a kézelvágás.

Ezen súlyosbított halálbüntetéseket politikai elvekből nem lehet helybenhagyni, mivel a büntetés célja eléréséhez nem kívántainak, mert ha a halál maga legnagyobb rossznak (artatik, ahoz még más rosszat kötni fölösleges; de szükségtelen is, ha a halálbüntetés ritkán vétetik alkalmazásba; egyébiránt olly súlyosbított halálbüntetésnek szemlélete a népjellemre nézve is káros hatással bir.

§. 18. *A testi büntetések.*

A festi fenyítékek különböző egyénre különböző benyomást okoznak: durva, szolgálai jellemű, és minden böcsületézés nélkül szűkölködő emberekre nézve a testi büntetés nem egyéb mint testi fájdalom, és pedig sokszor ez is könnyen tűrhető; de miveit embernek, kiből a böcsületézés számúzve nincsen, és kinek az emberi s polgári méltóságról világos fogalma vagyon, a testi büntetés a halálnál is irtózatoss; midőn tehát egyrészt az elsőkre nézve a testi büntetés nem bir elégséges hatással (mert némelly emberek azt fel sem veszik, sőt csúfot űznek belőle) másrészt a miveltekre nézve jogtalan és mértékentúli keménységet foglal magában; tovább a testi büntetés a szemérem és böcsületézés legnyilvánosabb gyilkosa, és tehát a javításnak legnagyobb akadály; ezen büntetés által az emberi méltóság alapján sértetik meg, és az ember oktalan állat fokára süllyesztetik, a népjellem pedig szembetűnőleg alyasodik, mert durvaság, önmagának elvetése, tettetés, félékenység és gyávaság szoktak ezen büntetésnek szomorú következései lenni. Mindazáltal ha a nemzeteknek különféle indulatát, és míveltségi fokát tekintjük, megkell vallanunk, hogy lehetnek körülmények, mellyek a testi büntetésnek az alsóbb osztályoknál még egy ideig bizonyos esetekbeni megtartását tanácsolják, főleg hol a tehetségig gyors büntetés kívántatik, vagy midőn a bűnösnek a börtöni vagy pénzbeli büntetés sok-

kai nagyobb rosszat okozna; de a műveltségben haladtabb nemzet nem fog ezen fenyegetéket büntető törvénykönyvében könnyen helyet adni; hol pedig még bárdolatlanság és durvaság a népben, vagy annak egyes osztályaiban előuralkodnak, a veretés legalább lassanként eltörlesztendő, és addig is annak nyilván végrehajtása megszüntetendő lesz; mert meddig az ember veretik, maga magát böcsülni és tehát a nyerseségből és szolgálai érzésből kivánszorogni nem fog.

A csonkító testi büntetések iszonyatos, és bosszúra gerjesztő kegyetlenséget foglalnak magukban, s politikai tekintetben sem hagyandók helyben, mert a bűnöst örök gyalázzal bélyegzik, és annak jobbulását gátolják, sőt sokszor ötöt további élelem keresésére is tehetetlenné teszik, azért a csonkítások a műveltebb európai nemzetek törvénykönyveikből kiküszöböltettek.

§. 19. *A börtönbüntetés.*

A börtönbüntetés minden büntetettre csak nem legalkalmatosabb, részint mert a vétség többnyire a zabolátlan szabadságvágyból, vagy a szabadsággyalázásból ered, tehát a szabadságfosztással, mellytől az emberek közönségesen félnek, fenyegetik meg legsikeresebben; részint mert ezen büntetést különféle büntettek, és áthágások nagyságához képest különféle fokozatban alkalmazni, sőt még ugyan azon büntetésben a súlyosbító, vagy enyhítő körülmények szerint a szabott határok közt hosszabítani, vagy rövidíteni, és súlyosbítás gyanánt még más mellékes rosszakat hozzá kötni lehet; egyébiránt is ezen büntetés annyira nem támadja meg az embernek böcsületét mint más büntetés.

Minden börtön úgy legyen építve, hogy a rabok abban elkerülhetlenül el ne betegesedjenek, egyébiránt a bűnösökkel bánásmódban az emberiségre ugyan tekintet legyen; mindazáltal a fölötte nagy kegyesség is belőle eltávolítások, mert minden szigorúságtól ment tömlöcz az embereket a büntettekől elegendőn el nem ijesztené.

§. 20. *A javító fogházakról.*

Még csak újabb időben ismertetett el közönségesen azon elve, hogy a fogházaknak czélszerű elrendezése a bűnös er-

kölcsi javulására és közvetve a társulatnak bátorságosítására fölötte nagy befolyással bír; a tapasztalás t. i. azt tanítja, hogy midőn több rab együvé záratik, az erkölcsi romlás terjedésének legtágasb mező nyitvatik, és a még csak kezdő bűnös, ki tán legelőször elsikamlott, de kinek szive még romlott nem vala, a gonoszságban megrögzött romlás mestereitől, kikhez képest még mind tudatlan tanítvány jelenkezik, a vétek pályán kiképeztetik, csalfaságokra, bírákat elámíthatási módokra és a gonoszság minden fortélyaira tanítatik: és így az, kinek keble még a jóra fogékony lett volna, a tömlöczből már mint kitanult gonosztévő és erkölcsileg örökké elveszett ember kerül ki; midőn tehát több gonosztévő együvé záratik, a helyett hogy a jobbulás elérnék, csak a vétekben és ármánybani tanításra nyitvatik oskola; azért a törvényhozók lijabb időben olly fogházi rendszerek felől kezdtek gondoskodni, mellyek által az erkölcsi ragály terjedése gátoltassék, és a bűnösnek javulása elérressék, ezen rendszerek közül legnagyobb figyelmet érdemelnek a philadelphiai, és az auburni rendszer.

A philadelphiai rendszer (máskép magány rendszer) abban áll: hogy a rabok egészen elkülönítve egymástól külön kamarákban elzáratnak, mindenik rab a fogházba érkeztekor egy pár napig minden munka nélkül magára hagyatik, miszerint így ideje legyen lelkiösméretével számolni, és belsőleg teljesen megtörődjék, ezen napok elmúlta után munka osztatván neki, folyvást a magányban kell dolgoznia, a nélkül, hogy a házbéliek közül az örökön, papon, és mesteren kívül ki őtet munkára tanítja valakit kamarájában látana, a makacskodó csak sötét kamarába zárás és étele kevesítése által büntettetik meg.

Az auburni rendszer pedig (melly máskép hallgató rendszernek is neveztetik) abban áll: hogy a rabok éjjel elvananak különítve (mindenik t. i. saját kamarájába záratik) de nappal együtt a köz műhelyben teljes halgatásban és lesütött szemekkel dolgoznak, ha valamellyik közülük a halgatást megszegi, a porkolábtól azonnal megkorbácsoltathatik.

Mind a két rendszer abban megegyez, hogy a rabok munkája vállalkozóknak adatik ki bérbe; mellyből a rabok kitartatnak, abból pedig mi fölülmarad, kiszabadulván egy

részt kapnak; ki mesterséget nem tud, arra tanítatik, szinte vallási és erkölcsi oktatást is mindegyik rab nyer, az élelem mind a két rendszerben elégséges, nem finom, de tápláló.

A magány rendszer ellen felhőzöttek:

1- ör. Hogy költségesebb, mert a kamaráknak, mint hogy a rabok szakadatlanul azokban vannak, és ott dolgoznak, részint az egészség, részint az ott tartandó szerszámok miatt tágasbáknak kell lenniük, és mert ezen magános munkásoktól véghezvitt munka nem olyan jövedelmes mint a társaságban véghezviteleit.

2- or. A magány rendszernél a munkárai tanítás, és vallási oktatás nehezítve van az által, hogy a tanítónak sorban kell a kamarákat eljárni, és az oktatást egyenként adni.

3- or. Hogy az örökös magánylét az eleven képzelődésű embert könnyen órjülté teszi, vagy az elmét eltompítja, némellyeknél pedig azt okozza, hogy a halotti magányból a világba hirtelen átmenetelőkben magokat feltalálni nem tudják, hanem szenvedelmektől elragadtatván rögtön nyert szabadságukkal annál zabolátlanabban visszaélnék, mennél keményebb és hosszabb elzárásban tartattak; holott a hallgató rendszernél ellenben az ember a világtól nem szakítatik el annyira.

Mind a mellett még is a magány rendszer főleg némelly módosítások hozzájárultával elsőseget érdemel, mert

1- ör. Itt a jobbulás könnyebben elérhető, az örökös magánylét az embert elmélkedésre viszi, a rab kénytelen gondolkodni azon cselekvénye felől, mely őtet e szomorú helyzetefésbe vitte, minek következtében rövid idő múlva magába száll, tettét megbánja, és azután igen igazságosnak látja, hogy az általa megsértetett köztársaság őtet száműzte, és keble a jóra naponként fogékonyabbá válik, a] rosszban pedig oktatást nem nyerhet, mert vastag falak és vas ajtók által a többi raboktól elkülönítve van.

2- or. A magány rendszer szerinti büntetés olyan igazságos, miszerint a büntetés keménysége mindig a rab míveltségével és erkölcsiségével arányzatban van.

3- or. Itt a megalacsonító korbácsbüntetést használni nem kell, holott ellenben a hallgató rendszerben a legszigorúbb fenyték által is a bűnösök közti közlekedést, és az

erkölcsi ragály terjedését tökéletesen nem gátolhatni; a magánylét egyébiránt elég elrettentő kint is foglal magában.

Ide jární 4-er, hogy a magányrendszerben a rab a többi rabokkal nem ismerkedhetik, mi nem csekély figyelemre méltó, mert ezen esmeretség a kiszabadult rabnak is, midőn egyik rabpajtás a másikra reá ismer veszedelmes és a jobbulásnak gátja lehet.

Hogy pedig a rab örjültté ne legyen, és kiszabadultakor rögtöni szabadságával vissza ne éljen, hanem mint jobbul ember a társaságba vissza lépjen^, czélszerű munka, és vallási s erkölcsi oktatás által eszközöltetik; Amerikában a végből a házi papon kívül, hatalmas, és nagy tekintetű férfiak emberbaráti érzéstől vezéreltetve a kamarákat meglátogatják, és a raboknak vigasztalást és oktatást adnak; Ha pedig a rab szorgalmat, folytonos engedelmességet, és valódi jobbulást mutat, adassék neki engedelem, miszerint másokkal, de nem igen sokkal legfőlebb nyolczczal együtt dolgozhassák (mert a közösen végbe vitt munka csak ugyan jövedelmesebb mint a magányosok által véghez vitt); szinte hogy a köz oktatásban is részesülhessen; de ilyenkor a rabok közt minden beszélgetés, kivéven mely a munkára vonatkozik: tilos legyen; mindazáltal a korbács itt se használtassák, hanem a rend a félelem által, hogy a nyert kegy engedelmetlenség által elveszthető, tartassák fönn; tovább a megjobbultnak az is megengedendő lesz, hogy naponta bizonyos időig p. o. egy óráig maga számára dolgozhassák, és azt mit az által keres, hasznos holmiknak p. o. szerszámok, könyvek megszerzésére (de nem evés írásra) fordíthassa, tovább hogy atyafiaitól vagy barátitól látogatásokat elfogadhasson; ezen kegyek által a rabnak jó magaviselésére ösztön adatik, és egyszersmind a társaságos életbe lépcsőnkénti visszavezetése eszközöltetik, s így a rögtöni felszabadulása által ne tán eredhető veszedelem elhárítatik.

§. 21. Száműzés.

Az országbóli száműzés, mely már a legrégiebb nemzeteknél divatban vala, annál érezhetőbb, mennél több joggal bir valaki az országban, mellyeket másutt könnyen nem találhat, ezen büntetés legfőlebb idegenekre és a status

ellen bűnhődőkre nézve, kiknek jelenléte az országnak veszedelmes lehet, alkalmazható, de más bűnösöket és gaz embereket az országból kiküldeni, azon kötelességekkel ellenkezik, mellyekkel egy ország a másik iránt tartozik. Egyébiránt ha ezen büntetés szegényebb bűnösökre kiterjesztetik a bűnös jobbúlását is többnyire gátolja, mert ezeknek élelmük keresését nehezíti.

Az egyhelyből kiigazítás (relegatio) és a határ közé szorítás (confinatio) melly által a bűnösnek bizonyos határ és környék rendeltetik, mellyet elhagynia nem szabad, ollyanok ellen foganattal alkalmazhatók, kik helybéli körülményeikben gonosztetteikre alkalmat kerestek.

A száműzésnek neme a deportatio is, midő n t. i. a bűnös egy távol és kietlen tartományba, gyakran valainelly szigetbe vitetik, és egyszersmind minden polgári jogoktól és többnyire vagyonitól is megfosztatik; a deportatio leginkább Angol, Francia, és Orosz országban divatoz, ezen büntetés, mellynek nagysága egyébiránt a helynek, hová valaki küldetik, minőségétől függ, csak nagyobb büntetésekre szabandó.

§. 22. Nyilvános munkáirai ítélés.

Nyilvános munka alatt itten ollyan értetik, melly a fogházon kívül és pedig békában vitetik véghez, ezen büntetésnek, mivel igen is szembeötlő, nagy elijesztési ereje van, de a böcsületérzést igen megtámadja, sőt néha egészen elfojtja, és ollyanokra nézve, kiket polgári helyzetük és viszonyaiknál fogva kitörölhetlen gyalázzal bélyegezne, és az által tán jövőben fenntartási móduktól megfosztana, s kik igen gyengéd szeméremérménynyel bírnak, iszonyú kegyetlenséget foglal magában; azért ezen büntetésnél e körülmények mindig tekintetbe veendőek: *) egyébiránt is a büntetéseben tökéletes külső egyenlőség nem uralkodhatik, mert ha azokban minden különsegektől elvonván, egyedül a külső az az kézzel fogható egyenlőségi elv elfogadhatnék,

* Az Austriai büntető törvény a nyilvános munkát csak olly bűnösökre szorította, kik 10, vagy több évi kemény börtönre vannak ítélve.

ez a valóságban legnagyobb és legboszantóbb egyenlőtlen-séget húzna maga után.

§. 23. *A becsületet illető büntetések.*

A böcsületvesztés vagy különösen a törvény által valamely büntetetre szabatik, vagy más büntetéssel súlyosbítás gyanánt összekötetik. Ezen büntetés a büntető jog igazi el-veivel ellenkezik. mert a böcsületszeretőnek a böcsületvesztés csak nem a halálnál is nagyobb büntetés, a gonosz pedig közönyös e büntetés iránt, és mind a kettőnek a jobbulásrai ut általa elzáratik; egyébiránt is a böcsületvesztésnek kijelentése fölösleges ott, hol a közvélemény a büntetetre fel-üti a gyalázat bélyegét; vagy pedig hatásküli, ha a tett melyre e büntetés következett, a közvéleményben épen nem gyalázatosnak, hanem tán még dicsőnek tartatik. — Hogy pedig a bűnösnek homlokára a bélyeg süttessék, épen nem helybenhagyható azokat tan kivéve, kik örökös tömlőezre ítéltetvék hogy t. i. az által is elszökésök gátoltassék.

Ide tartozik némileg a kari jogok vesztese (p. o. a nemesség vesztese) a hivatal vesztese, az alább rendbe szállítás (degradatio) ezen büntetések más büntetéssel mint mellékes rosszak többnyire összekötetnek; a hivatalvesztés egyébiránt fő büntetés is lehet olly bűnökre nézve, melyek a hivatali visszaélésből származnak.

§. 24. *A pellengérei kiállítás.*

A becsületet illető büntetésekhez tartozik a pellengérszloprai kiállítás is. Ezen büntetés főleg olly bűnösök ellen alkalmazható czélszerűen, kik a közönségnek különösen veszedelmesek, hogy t. i. a nép által megismertessenek, és gonosz szándékuk jövőben nehezítessék; ilyenek p. o. azok kik fortélyos csalárdságokkal élni szoktak, vagy kik ezen-túl száműzendők, hogy ha visszamerészlenének jönni, mindenik reájok ismerhessen. De noha ezen büntetés a büntettek nehezítésére, és az azoktól elijesztésre igen czélszerű, mindazáltal csak súlyos büntetteknel mint mellékes büntetés (az az súlyosbítása a büntetésnek) ritkán és nagy óvatosság-

gal használandó; mert a bűnösnek a böcsületes társaságban visszatértét nehezíti; ennél fogva e büntetés meghatározásánál a bíró különösen tekintszen a bűnös indulatjának minéműségére, mivel ha ez még egészen meg nem rögzött és érzéketlen, az illy büntetéstől nem lehet czélszerű sikert várni; mert a bűnös könnyen könyekre és így a közönség iránta szánakozásra indíthatatik. 2-or. A bűnösnek korára, mert igen fiatal bűnösöknél e büntetés czélszerűen nem alkalmaztathatik részint a főlebb felhozott okbul, részint mert a szánakozás érzete a bűnösnek ifjúsága által élénkebben és könnyebben fölgerjesztetik.

§. 25. *A vagyont illető büntetések.*

A jószágok elkobozása nem alkalmas büntetés; mert az uralkodót gyanúba hozza, mintha a büntetteknek elkövetését vagy a csak gyanúsnak elítélését óhajtaná, hogy az elítélteknek vagyont elkobozhassa, és tovább mert a minden vagyonától megfosztott bűnös csak az országnak terhére esik, és új büntettekre könnyen ingereltetik, és mert ezen büntetés sok esetben a bűnösön kívül az ártatlan feleségét vagy gyermekeit is éri.

Pénzbéli büntetés kisebb vétségek, főleg olyanok ellen, mellyek nyereségvágyból erednek, igen alkalmas és kevesebb megszegyenítéssel összekötött fenytés, mint más büntetés, mindazáltal ezen büntetés a megbüntetendő egyén különböző vagyonossága szerint különféle érezhetőséget hoz magával, tehát foganatja is különböző embereknél különböző lenend; ha pedig a bíróra hagyatik ezen büntetésnek mennyiségét a bűnös vagyonához aránylag határozni, azonkívül, hogy nehéz azon arányt feltalálni, mellyben ezen büntetésnek, hogy foganatos legyen, a bűnös értékéhez állania kellene, a bírói önkénynek tágas mező nyíttatik; ide járul az is, hogy ezen büntetés által a bűnös ártatlan gyermekei is szenvednek, miből kitetszik: miszerint ezen büntetés gyakorlatban nem ritkán nehézségekkel vagyon összekötve.

HARMADIK FEJEZET.

A büntető pörről

§. 26. *A büntető por jó elrendezésének fontossága.*

A polgárok szabadságára és bátorságára nézve még a büntetések határozásánál is fontosabb a büntető, pörnek jó elrendezése; mert ennek rossz elrendezése a legártatlanabban is a szabadság, vagyon, vagy életvesztési veszedelemnek kitéheti; a büntető törvénykezésben legnagyobb figyelmet érdemelnek 1-ör a nyomozás, minden azt előző és követő cselekvényekkel, és 2-or az ítélelhozás, és a pörnek eldöntése.

§. 27. *A befogatás.*

A bírói vizsgálattal szoros összeköttetésben vagyon a gyanúsak befogatása; midőn valamely polgár nagyobb büntettről fölötté gyanús, a köz jó kívánja, hogy őrizet alá tétessék, nehogy elszökése általa megérdemlett büntetést kikerülje; vagy ne talán szabad lábon lévén különféle fondorkodásai segítségével p. o. a tanuk megvesztegetése, vagy a büntett nyomainak megsemmisítése által a törvénykezési eljárást sikeretleníthesse; mennél súlyosabb pedig a büntett, annál nagyobb ok forog fenn a befogatáshoz, minthogy annál nagyobb büntetés várván a bűnösre, nagyobb a megszökési gyanú; de kisebb vétségekről gyanúsak is befogatathatnak, ha egyébként csavargók, és vagyon nélküli emberek, kiknél szinte a megszökés veszedelme fenn forog; De mint-hogy minden befogatás által a polgárnak nem csak szabadsága megszorítatik, hanem böcsületében is gázoltatik, ha mindjárt a befogatott később ártatlanságát napfénynél is világosabban bébizonyítaná: azért ne hogy az embernek legbecsessebb javai t. i. a személyes szabadság, és böcsület az önkénynek kitéssenek, a törvény határozza meg azon gyanújeleket (indicia) mellyeknek jelenléte a befogatásnak alapul szolgáljon; ilyen gyanújelek mellyek a befogatást igazolják lehetnek: p. o. ha a gyanús a büntetten rajta éretett

(in flagranti) ha valakinek a törvényszéken kívül büntettet akár írásban, akár szóval megvallotta volna, ha a bűntársa ellene vall, ha elszökik, ha tudatik hogy közte és a sértett közt ellenségeskedés, vagy fenyegetődzések léteztek, ha az ügynevezett corpus delicti nála találtatik s a t.

A befogatas tehát csak a törvényszabta esetekben és modor szerint történjék, *) és azoknak befogatásában, kiknek nevük eddig szeny nélküli vala, és kik fensőbb állásban vannak, legalább olly óvatosság tartassák meg, hogy alatomban éjjeli csendben és zaj nélkül vitessenek őrizet alá; kisebb vétségek esetében pedig nekik megengedendő, hogy kezességet állítván, a pör folyta alatt, magokat szabadságban védelmezhessék.

Végtére azon helyek, hol csak a gyanúban lévök őriztetnek, különbözzenek azon helyektől, hol a már elitét gonosztévök tartatnak, és semmi szükségtelen szigort, vagy kegyetlenséget ne foglaljanak magukban; a gyanússali egyéb bánásmód is tehetségig kíméletes legyen, mert megmarasztaltatása előtt mindig kétséges marad, vájjon azon büntettet, mellyről vádoltatik, elkövette-e vagy nem.

§. 28. *A nyomozás, és a pör eldöntése.*

A befogatás után a befogatott a rendszerinti bíró elébe rövid idő p. o. 24 óra alatt állíttassák, hogy attól befogatásának oka vele közöltethessék; ez által akadályoztatik, ne hogy a kard mindeniknek feje fölött lebegjen, és a kedélyeket ijeszsze. A vizsgálat hamar történjék, hogy a gyanús ha ártatlan, hováhamarább kiszabadulhasson; egyébiránt ollyan

*) Angol országban az ügynevezett magna charta azt rendeli, hogy senki be ne fogattathassék, kivéven hozzá hasonlótól (aequalium) hozott ítélet következtében; (grand jury) az ügynevezett habcascorpusacta által pedig az önkénytes befogatás gátoltalik: ezen oklevél szerint a befogatásnak igazolására, és a befogatott kibocsátására, vagy törvény elibe állítására rövid határidő határozatott, ha pedig ez meg nem tartatik, a befogatást rendelő tisztviselők büntetés alá vonatnak; a habcascorpusacta csak ritka esetekben, és akkor is csak a parlamentnek megegyezésével függesztethetik fel.

legyen a nyomozás, hogy a vádlottban bizodalmt és bátorságot gerjeszsen, azért a büntető pörben az ügynevezett kínzó vallatás (tortára) mellyben t. i. a gyanús legfájdalmasabb testi kínzások által maga elleni vallomásra kényszerítetik, el nem fogadthatok, mert a kínvallatás nem alkalmas eszköz az igazság kipuhatolására, mivel alatta az erős gonosztévő, ki a kínokat kitartani képes; büntettét tagadni fogja: a gyenge ártatlan pedig csak hogy a kínoktól megszabaduljon, olly büntettekről is vádolja magát, mellyeket soha el nem követett; annál fogva a kínzó vallatás minden polgárosultabb nemzeteknél kiküszöböltetett, és jelenleg legfölebb olly vádlott ellen, ki magát a vizsgálat alatt makraoiczosan és sértőleg viseli; testi büntetés, vagy böjtölés használatok.-

De azért kívül hogy a vizsgálatból minden kényszerítés eltávolíttassék; még fölötte szükséges, hogy a büntető pörökben az eljárás egész az ítélethozásig mindig nyilvános legyen: az az hogy a vádlottnak vagy a töle szabadon választott ügyvédének nyilván ülésben a népnek jelenlétében védelmét előadni, és a tapasztalt bánásmód ellen ne taláni sérelmeit előterjeszteni megengedttessék (mi után a bírák ítélethozás végett egy mellékes szobába félrevonulhatnak) ezen nyilvánosság a bírák és ügyvédek fölött szigorú és jótékony elleoórködést foglal onagában; egyébíránt is a büntető pör a nép összeségét illető peo-, mert ennek nagy érdeke vaói, hogy az igazi bűnös a törvénszabta büntetést el ne kerülje; de még nagyobb érdeke van arról meggyőződni, hogy senki ártatlanul meg nem marasztaltatok, mert minden ártatlannak marasztaltatása által az összeségre is veszedelem háramlik.

A büntett bizonyítását illetőleg az ügynevezett védeljárást (processus accusatorius) különböztetni kell a faggató vagy vallató eljárástól (processus inquisitorius): az első t. i. abban áll, hogy valamelly akár magányos akár nyilvános személy mint vádló fellép, és a bíró egyedül annak állításai és bizonyításai szerint, a mennyire t. i. a másik fél által meg neon czáfoltatnak, ítéletet hoz; itt tehát a bíró a két felekezet közt részrehajlatlanul áll. A faggató rendszer pedig abban áll, hogy a bíróság maga a kérdésben lévő tényt mivoltában világosságra hozni iparkodik, itt tehát a bíróság ma-

ga a vádlónak de egyszersmind (mert a mentegetési alapokokról is gondoskodnia kell) a vádlottnak szerepét magára vállalja, és tehát minden a bűnösségnek kinyomozására és bécbizonyítására, nem kötőmben mint az ártatlanságnak ótalmára czélszerűeknek látszó eszközöket önszántából elővesz.

A vádeljárás inkább az enyim és tied fölötti pörlekedésekben alkalmas, de a büntető pörökben a faggató eljárás czélszerűbbnek látszik; mert a közbátorság azt kívánja, hogy minden bűnös büntetessék, és tehát minden történjek, mi szükséges hogy a tény voltaképen napfényre hozassák; itt tehát a vádpörnek elvét, miszerint t. i. a bíró csak azt vegye tekintetbe, mit a vádló felhoz, alkalmazni nem lehet; mindazáltal a faggató pörökben is lehet a status részéről czélszerűen ügyvédeket rendelni, kik mint, vádlók a port a status nevében kezdik, hogy t. i. a faggató bíró kevésbé gyűlöletes szerepben jelenkezzék: de a vádlottnak is engedni kell, hogy ügyvédét szabadon választhassa, és csak azon esetre, ha szegénysége miatt, vagy más okbul ügyvédet nem találna, az úgynevezett szegények ügyvéde ótalmazza ötét.

Egyébiránt a büntető pörben az eljárás olyan legyen, hogy általa az ítélethozás ne késleltessék; mindazáltal a vádlottnak annyi napi határidő engedtessek meg a védelmének felhozására a mennyi neki szükséges, szinte a védelmére minden szükséges eszközök használása is szabadon hagyassák neki.

Hogy valakit elítélni lehessen, szükséges hogy a büntett tökéletesen legyen bécbizonyítva, az az a közmondás szerint: hogy a déli napféynél legyen világosabb, mert a marasztaló ítéletből az elítélt egyénre nézve megtéríthetlen kár szülemlik, azért helyes Trajanus romai császárnak közmondása „satius esse impunitum relinquí facinus nocentis, quam innocentem damnare.“ *)

*) A jó büntető jogkiszolgáltatás szinte felteszi azt, hogy a büntető bíróságok is alkalmasok és törvénytudó bírásokból álljanak, ezen tekintetben legkevesebb kezességet látszanak nyújtani a vérbatalommal (ius gladii) bíró nriszékek, mert itt a bírának kincveztetése egyedül az illető földesnról függvén, könnyen történhetik, hogy tudatlan és lelkiismeretlen emberek foglalják el a bírói székeket.

A bizonyítási módok pedig e következők: a bűnösnek tulajdon vallástétele, a tanúvallatás, és a gyanújelek (indicia) az az olyan körülmények, melyekből a gonosztettnek szerzőjét gyanítani lehet.

A büntető törvénykönyvben tehát világosan határozások meg: a vádlottnak minémíi önvallomása, hány és minő tanúvallás, vagy gyanújeleknek összejövele szükséges, hogy azon a vádlottnak eltélését alapítani lehessen; mind a mellett a törvényben minden gyanújeleket, melyek az egyes gonosztettel összekötvék, meghatározni lehetetlenség; azért erre nézve a bírónak bölcs belátására is valamit hagyni, és átaljában azon elvet elfogadni szükséges, miszerint pusztá gyanújeleknél fogva csak akkor lehessen valakit elítélni, ha a gyanújelek olly világos összeköttetésben állanak a gonosztettel, hogy az emberi cselekvényeknek közönséges és természeti folyama szerint lehetetlen is legyen megfogni, hogy más, mint az, ki ellen a gyanújelek harcolnak, legyen a büntettnak szerzője.

Mint hogy pedig, noha a bírónak a törvények szerinti Ítélethozás minden önkény elmellőzésével legszentebb kötelessége, még is történhetik, hogy a bíróság vagy elfogultságból, vagy akármí okbul fonák ítéletet hoz, azért a büntető pörökben, melyekben az élet, szabadság s a t. kérdésben forog, még inkább mint a polgári pörökben kívántatik, hogy az, ki az első bíróságnál terhes ítéletet kapott, pörét újabb megvizsgáltatás végett egy feltörvényszékhez felvíhesse.

Hogy ha a pörből a vádlottnak ártatlansága kiviláglik, a mennyire lehetséges kármentesítés adassák neki, és pedig ha a vádiás álnokságból eredt, az álnok vádló kármentesítésre szorítassék. *)

§. 29. *Az eskiiltszekekről — Jury.*

A bírói határozás többnyire két dolgot foglal magában;

*) Mint hogy a köz jó azt kívánja, hogy a bűnös a büntetésiéi ne kerülje kiteszük; hogy az ügynevezett menedékhelyeket (asyla) mcllyekbe t. i. ha a bűnös vonult, onnan ötét a büntetésre kihúzni szabad nem vala, millyenck voltak a templomok, zárdák s a t. helybenhagyni nem lehet.

1-ör a tény fölötti határozást, az az azon kérdésnek megfejtését: vajjon a kérdésben lévő gonosztett valósággal attól vitetett-e véghez, ki arról vádoltatik, vagy nem? az az vajjon a vádlott bűnös-e vagy nem? és 2-or a jogi kérdésnek meghatározását, az az azon kérdésnek megfejtését: micsoda büntetés várja a gonosztévőt; mind a két kérdés fölötti ítéletet ugyan azon személyzetre bízhatni, (a mint ott történik hol állandó törvényszékek vannak) vagy pedig mindenik kérdés megfejtése végett külön személyzetet rendelni lehet, ez utóbbi esetben a tény fölötti határozásra esküitekből álló törvényszék (Jury) használtatik. Az eskütszékek lényege abban áll t. i. a vádlottnak polgártársai közül bizonyos szám (közönségesen 12, kik a vádlottal egyenlő polgári állásúak) választatik, kik a kormánytól rendelt törvény tudó bírák vezetése és ellenőrködése alatt nyilvános és szóbeli pörtárgyaltatás után egyedül a belső morális meggyőződésük szerint a tény fölötti véleményüket kimondják, és mert erre eskü által kötelezvék, eskütteknek (jury) neveztetnek; ha ezen bírák a bűnösséget kimondják, a rendes törvény tudó bírák a törvényszabta büntetést, ellenkező esetben pedig a vádlottnak a pör alóli felmentesülését kijelentik. Ebből kitetszik, hogy a hol eskütszékek léteznek, a bírói hatalom a kormány és a nép közt fel van osztva; ezen törvényszékek, mellyeknek nyoma Tacitus szerint már a régi Németeknél lelhető, mostanában Angol, Franciaországban, és némelly Német tartományokban divatoznak.

Ezen esküitek következő módon választatnak: t. i. minden megyében az előjáróság a legértelmesebb, böcsületesebb, és tehát bizodaloinra legméltóbb polgárokat egy lajstromba összeírja (Jurylajstrom) és ezek közül minden tartandó törvényszékre (Siffiferifyof) a leendő bírák sorshúzás által határozatalak meg, tekintvén még is arra, hogy a választandók a vádlottal egyenlő polgári állásúak legyenek, de az ekként választottak közül a vádlott bizonyos számot visszavethet (ius recusandi) és akkor azok helyébe újak választandók. *)

*) Angol országban a békebírák évenként minden megyében készítik az esküttek lajstromát, és ez a templomok ajtóira ragasztás által né tán szükséges kiigazítás és egészítés végett köztudomás-

Hogy pedig az esküitek az igazság kifürkészésében gyámolítassanak, szükséges, hogy a törvényszék elnöke a pör tárgyalatása után annak eredményét, nemkülönbén mint a vádiás mellett és ellene harczoló okokat röviden, nyugodtan, világosan, és részrehajlatlanul előadja.

Azon esetre, ha az eskütszékeknél a lényeges törvényes rendszabályok megsértetnének, az egész pör mégsemmisíthetők; ennek megsemmisítését (cassatio) vagy a status ügyvéde, vagy pedig maga a vádlott is követelheti, és akkor ha a megsemmisítés az illető megsemmítési szék által kijelentetik, a pör eldöntése újdön szerkeztetek törvényszék-re bizatik.

Az eskütszékek mellett az harczol:

1- ör. Hogy a szabadságnak és képviseleti rendszernek, legnagyobb védfalai, mert áltatok a nemzet a kormány részéről ne tán történhető bírósági hatalommali visszaélés ellen jobban biztosítatik, minthogy csak akkor ítéltethetik el a vádlott, ha mind a rendes bírák mind a polgártársai (tehát az Angolok kifejezése szerint, ha a haza és ennek képviselői) a büntettrőli meggyőződésben megegyeznek.

2- or. Hogy az esküttek józan érzékeik, gyakorlati ta-

ra hozatik. Ezen nagy lajstromból a megyének elnöke (scherilT) a törvényszék kezdete előtt egy legfőlebb 72, legalább, pedig 48 személyből álló lajstromot a törvényszéki elnöknek bead, és ezek közül sorshúzás által 12 választatnak, hanem a vádlott 12, es felségsértési büntett esett-ben 35 visszavethet. — Francia országban a departamentumok praefectusai készítik a nagy lajstromot, itt a status ügyvédének is, ki büntető perekben mindig miót vádló lép föl, vagyon visszavethelési joga. — Angol országban a büntető pörökben is csak magányos emberek, mint vádlók, lépnek fel, az angol jurynál az elítéléshez az kívántatik, hogy az esküttek megegyezőleg ítéljenek, és azért azon megegyezésig tűz és élelem nélkül maradnak, de a francia jurynál szótöbbség határoz. — Angol országban az úgynevezett grand-jury abban áll, hogy egy eskütszék előlegesen arról íté, vájjon a vád alá tételnek, s tehát az előleges befogatásnak helye vagyon-e vagy nem? minálunk a nemesek ellen nyilvános vétségek alkalmával a vádállapotba helyezés fölött a közgyűlés mint egy grand jury határoz

pintatok és a népelet közelebbi szemlélésüknél fogva az igazságot gyakran jobban feltalálni képesek, mint a törvénytudó bírák, kik többnyire a törvényszabta bizonyítási módokra szorítvák, ezeket pedig, minthogy minden egyes esettel összekötött a tetről hihetőséget tévő jelenések végzetlenül különbözhetnek, tökéletesen a törvényben előre meghatározni nem lehet.

3- or. Tovább az esküitekből kívánt tulajdonságok, miszerint t. i. esküiteknek a polgárok minden osztályai közül ugyan, de csak olyanok választathatnak, kik feddhetetlen magaviselettel, szellemi műveltséggel, és bizonyos vagyonnal bírnak, azoknak lakása a gonosztett helyén; nem különben mint azon körülmény, hogy az ítélet után maradó hatalom nélkül a többi polgártársai közé visszalépnek, elegendő kezességet látszanak arról nyújtani, hogy az esküttek mind a kívánt ügyességgel bírandnak, mind az igazság és a haza iránt annyi érdekléssel viseltetendek, miszerint ítéletüket részrehajlatlanul, és lelkiismeretük szerint kimondják.

4- er. Az eskütszékeknek nagy befolyásuk van az erkölcsiségre, mert már azért, hogy az ki az esküttek lajstromába beiktattatok, ha büntettet elkövet, maga egy eskütszék elébe állítatik, és az eskütségtől megfosztatik, ezen intézet az erkölcsiségre leghathatósabb rugója lesz.

5- ör. Az emberek értelmiségére is az eskütszékek jótekonny befolyásukat kiterjesztik, mert azok hihetetlenül alkalmasak kiképezni ítélőtehetségét, s nevelni természeti okosságát a népnek, valóban jigy lehet azokat tekinteni, mint mindig nyitva álló gyakorlati jogi iskolákat, mellyekben a szónokság és jogi s political műveltség, nem különben mint az igazságszeretet és honfiúi érzelm hatalmasan előmozdító tik.

Ellenben az eskütszékek ellen az hozatik fel:

1- ör. Hogy a bünösnek igen kedveznek, főleg ott hol a bünösnek elítélésére köz megegyezés kívántatik.

2- or. Hogy az esküttek rendszerint vonakodnak meggyőződésük szerint a bünösséget ott kimondani, hol a törvény a közvéleményben fölötte szigorúnak tartatik.

3- or. Hogy a bünösségi kérdés nem mindig csak tisztán tetteles (quaestio facti) hanem gyakran törvényes kérdés,

mellynek jó megfejtése jogtudományt kíván p. o. hogy meghatározathassék: vájjon valaki erőszakos lopást vitt-e véghez? elébb tudni kell; 1-ör hogy átaljában tett-e azt mit a vádló állít, és 2-or vájjon ezen cselekedet bír-e azon ismerető jelekkel, melyeket a törvény az erőszakos lopáshoz kíván.

4-er. Hogy az írásbéli pöreljárásnál a bírónak lelke csendesebb, mert itt semmi sem hat érzékeire és phantasiájára; holott ellenben a szóbeli eljárásnál a személyeknek szemlélete a kedélyt könnyen megvesztegetheti, és az érzeményt nagyon megindíthatja.

A mi véleményünk az eskütszékekre nézve az, hogy noha történetileg igaz, hogy ott, hol esküttörvényszékek léteznek, a köz vélemény mellettük harczol: még is azoknak valamelly statusba behozatása előtt különös tekintettel kell lenni; 1-ör a népmíveltség fokára, és népjellemre. 2-or a statusban divatozó büntető törvénykönyv minéműségére, mert ha ez határozatlan, az önkény el nem háritatik. 3-or az országnak politicalai és polgári viszonyaira, és azért az eskütszékekről azt mondhatni: hogy csak más intézetekkel összeköttetésök által czélszerűek és jótékonyak leendnek; ha a képviseleti rendszer mint Angol országban a status testének minden ereit áthatotta, ha a népnek mindennapi sokoldalú cselekvő része van az igazgatásnál, akkor az eskütszékek is derék és kiképezett esküitekkel ellátva lehetnek.

A polgári pörökben pedig az eskütszékek nem alkalmasak, mert ezekben mindig a jogtudományban jártas bírák szükségesek.

A POLITICAI TUDOMÁNYOK NEGYEDIK RÉSZÉ.

A POLÍCZIA VAGY IS RENDŐRSÉGI TUDOMÁNY.

§. 1. *A policiának fogalma.*

A policzia az a tudomány, mely azon elveket adja elő, mellyek szerint a belső bátorság, és a közrend a statusban minden lehetséges sértések, és balesetek ellen ótalmaztatik, a mennyire ez a jogszolgáltatási intézetek által el nem érhető, és mellyek szerint a polgároknak mindennemű míveltsége is elő mozdítatik; *) egyébiránt az a személyzet is, mely ezen tudomány céljának eléréséhez rendelve vagyon, policiának, vagy rendőrségnek (^olijey) hivatik.

§. 2. *A policiának felosztása.*

Minthogy a népesség állapotjának nagy befolyása van a közállomány bátorságára is, azért a policiának 1-ső fejezetében a statusnak a népesség iránti gondjairól értekezünk.

A belső bátorságot előmozdító eszközök közé leginkább tartoznak 1-ör azon intézetek, mellyek a népmíveltséget előmozdítják, és 2-or mellyek a szegénység ellen irányozvák, minthogy a míveletlenség, tudatlanság, és szegénység a jog-sértéseknek legnagyobb forrásai, azért a policiának 2-ik fejezetében a míveltséget előmozdító eszközökről értekezünk.

A 3-dik fejezetben pedig azon eszközökről szólunk, mellyek által a szegénység elhárítatik.

*) Politica és Policzia a görög szótól *Πολιτική* származnák, a Policzia fogalmával különféle időkben különféle nézetek valónak összekötte, sőt ezen tudománynak értelmezése iránt a politicusok még máig sem igen egyeznek meg; némcllyek közölök e tudománynak kiterjedtebb, némcllyek szűkebb kört adnak.

A belső bátorság kétféle: t. i. a közállományé, és a magányos polgároké: azért a policziának 4-ik fejezetében azon eszközökről értekezünk, mellyek által a közállományi bátorság fenntartatik, és megerősítetik.

A magányos polgárok bátorságának ki kell terjedni a személyre, és vagyonra; a személyes bátorsághoz a szabadság, böcsület, és átaljában minden személyes jogoknak bátorsága is tartozik, azért a policziának 5-ik fejezetében azon eszközökről értekezünk, mellyek által a személyes bátorság illy értelemben véve fenntartatik.

Minthogy pedig az életbátorság betegségek által is különösen veszélyeztetik, azért a policziának kötelessége az embereket azok ellen ótalmazni, az e végett szolgáló intézetek az úgynevezett orvosi policziát teszik, melly a 6-ik fejezetnek tárgya.

A 7-ik fejezetben pedig a vagyonbátorságról értekezünk.

Végtére toldalék gyanánt a policziának kezelésére is kiterjesztjük figyelmünket.

ELSŐ FEJEZET. *A népességi policzia.*

§. 3. *A népességnek a status javakozói viszonya.*

B. Sonnenfels a népességnek folytonos szaporítása után törekvést a status főfeladásai közé számítja; az angol Malthus ellenben és mások azt vitatják, hogy a népesség mértani arányban halad előre, s a miatt az emberek sorsáról aggódván, a népesség további szaporodásának megállítását szükségesnek tartják; a mi véleményünk szerint pedig azon kérdésnek megfejtése: vajjon valamely országban lévő népességnek szaporodása vagy kevesbülése kívánatos-e vagy nem? igen függ azon iránytól, melly a népesség és földbirtok, vagy inkább a népesség és a természetű élelmi szerek közt fennforog.

Ha t. i. valamely országban a népesség aránylag a természetű élelmi szerekhez igen csekély, akkor mind-

nik magának nehézség nélkül az első életszükségeket megszerzők, és ha csak political akadályok nem léteznek, mindenik könnyen földtulajdonossá lehet, és kiterjedt marhatenyésztést űzhet, mindazáltal a népességnek ezen ritkasága sok tekintetből káros hatású leend; mert az olly országban a nyers természet is, munkások és kelendőség fogyatkozása miatt, korlátoztatik, a nemzeti gazdaságnak sok forrásai használatlanul hevernek, a kézművi szorgalom elegendő kezek hiánya miatt soha fénypontra nem emelkedhetik, a kereskedés is az utaknak rossz állapotja miatt pangásban leend, és a szellemi műveltségre sem virulandnak szebb napok, mert ennek magasb kifejlődhetésére sűrűbb népesség, melly közt csak egyedül lehet élénkebb eszmesúrlódásnak helye, kívántatik; ha pedig illy országnak más országhoz viszonya szemügyre vétetik: kitetszik hogy az ellentálló erőknél fogyatkozása miatt külső megtámadások ellen nincsen elegendőn bátorságosítva, és a hatalmasabb státusoktól sokat a böcsülete sőt néha függetlensége és szabadsága ellen szenvedni kénytelen.

A sűrű, de még is nem szerfölötti népességnél ellenkező következtetéseket tapasztalhatunk; mert az élelmi szereknek, fának s a t. megszerzése csak nagyobb erőfeszítés mellett lesz lehetséges, a kevésbbé termékeny földek is műveltetni fognak, a nyers anyagok természetese szaporodandik, a kézművi szorgalomra szükséges kezek sem hiányzandának, és tehát a munka nagyobb felosztásának lehet helye, a közlekedésnek könnyebb és élénkebb voltából nagyobb kereskedés és szellemi műveltség szülemlik, végtére a statusnak külföldiek elleni hatalma nagyobb leend.

Szomorú ellenben egy mértéken túl népesedett ország állapotja; mert ott a nyers természet a tehetségig legnagyobb fokig fog ugyan emelkedni, de ezen természetnek az ország nagyságában, termékenységében, és éghajlatjában határai vannak; a műipar is (ha tőkék nem hiányzanak) nagy előmenetelt teend ugyan, de ha a műipari cikkek külföldi nemzeteknek el nem adathatnak, és azokért élelmiszerek be nem cserélthetnek, nagy ínségtől és nyomoruságtól kell félni, mellyet a gyárműveknek akármi bősége kevesíteni nem képes, éhség, és különféle nyavalyák uralkodandának a tö-

meg közt, és a köz nyomorúság a szellemi műveltségre is káros hatását kiömlészi, mert a szenvedő tömegnél a szellemi műveltséghez kívánt erők és eszközök hiányzanak, a sanyar és kétségbeesés az embereket gonosztettekre ingerli, és a polgári társulat alapjában megrendíttetik; minek következtében a status sem belsőleg bátorságot és segedelmet nem nyújthat, sem külföldre nézve erővel és hatalommal nem bír; a népesség mely élhel hal, nem hatalom.

§. 4. *A népességnek természeti törvénye, és a statusnak a népessége iránti kötelessége.*

A népességre nézve azon természeti törvényt tapasztaljuk létezni, hogy annak szaporodására nem épen mesterkélten különösen arra irányzott intézetek kívántainak, hanem hogy mindenütt, hol a status közönséges céljai a szükséges ápolást találják, a népesség a leghatalmasabb természettörvénynek következtében magától előre halad; a status tehát rendszerint csak a népességnek akadályit hárítsa el, mert az emberek magoktól szaporodnak, hol a fenntartási eszközök, és boldog életnek feltételei lelhetők, és azért csak ritka esetekben midőn t. i. a népesség a status nagyságához képest fölötte csekély,- vagy balesetek, háborúk s a t. által megritkított, használandók tényleges eszközök a népesség gyarapítására; de ellenben ha a népességnek szerfölöttisége már fenyegetődnék, annak további gyarapodásának gátlására cél-szerűi rendelkezések teendők lesznek.

§. 5. *A népesség szaporodásának akadályai.*

A népesség szaporodásának akadályai következők:

1-ör. Minden intézetek, és törvények, mellyek a nemzeti vagyonosságra nézve rossz befolyással bírnak: ellenben mind az mi a nemzeti vagyonosságot emeli, a népességet is öregbíti, minden közállományi intézkedés tehát, melly a nyers természet, műszorgalmat, vagy kereskedést valamely békó alól felszabadítja, egyszersmind a népesség szaporítására vagy irányozva; mindazáltal itt nem fölösleges azon észrevétel: hogy a nyers természetnek szaporodása biztosabban szaporítandja a népességet, mint a gyártásnak gyarapodása.

Ebből kitetszik, hogy a népesség szaporodását légin-

kább ily törvények akadályozzák, mellyek a földtulajdonnak minden ember általi szerezhetőségét gátolják; mert a tulajdonnak hiánya sok polgártól elveszi a kívánságot, és eszközt magát házasság által tovább terjeszteni; ha tehát valamely statusban tán még a hűbéri törvények következtében a javak kevés kézben összpontosulnak, és sok elidegeníthetlen és feloszthatlan jószág létezik, minthogy az által sok emberre nézve a birtokszerzés megnehezítetik, vagy lehetetlenné tétetik, és egyébiránt az illy nagy hitrebizományokban a gazdaság is sokkal rosszabb szokott lenni, mintha azok több kisebb birtokosok közt volnának felosztva, a népesség szaporodása szükségképen gátoltatik, *) szinte az adónak nagysága vagy egyéb rendkívüli nyomasztások, mellyek a szorgalmat elfojtják, és a polgárokat kivándorlásra ingerük, a népesség gyarapodásának útját elállják.

2-or. Az erkölcsi akadályok, mellyek közé a kicsapongások és agglagényeknek önzése számítandók; minden intézkedés tehát, melly által a parázsnási alkalmak ritkítatnak, és a jó erkölcsök elő mozdítatnak, a népesség szaporodására is jótékony befolyással bír. A házasság életnek pedig ked-

*) Az elsőszülöttségi jogok a népességre nézve mindig káros befolyással vannak; mert a fiatalabb testvérek, kik tulajdon nem kapnak, és tehát alig házasodnak, ugyan annyi leányt is kényszerítnek hajadon állapotban maradásra. — A jószágok elidegeníthetlenségével illetőleg azt mondja Filangieri „Ilae hűbéri rendszer valaha a nemzetek jólétével, a statusok gazdaságával, és az emberek szabadságával összeférhető volna, ez az egy rendelkezése (t. i. az elidegeníthetlenség) már azt elég veszedelmessé, és kártékonyná tenné; az olly elidegeníthetlen jószágok mindiga legelhagyottabbak szoktak lenni, mellyek még is, ha azoknak elidegeníthetlenségét meghatározó törvény a szükséges mívelést tőlök el nem vonná, sok terméket nyújthatnának a közállományoknak, sok most míveletlen föld míveltetnék, sok munkabéres tulajdonossává válnék, ha a fiscus ezen törvény megszüntetésével a köz jónak kis áldozatot hozna, mellyből ő maga a legnagyobb hasznot érezné, ha a hűbéres jószágok magára káromlásának elvesztése által egyet veszene, százat nyerne a népesség és a földmívelés szaporodása által, mellyek mindig a tulajdonnak szaporodásával egyenlő lépést tartanak.“

vezetésére legnagyobb sikere lehet a felsőbb állásokban lévők közötti számos szerencsés házasságok példája, és a nőnemű ifjúságnak célszerű nevelése, melly arra irányoztasék, hogy gondos és okos házi asszonyokat, nem pedig hiú és elkényesztetett piperkőczőket képezzen; mert a nőnemű fényűzése és pazarlása a házasságokat gyakran gyűlöletessé teszi.

3- or. Az állandó katonaságnak vagy katolikus papságnak szerfölötti száma; az állandó katonaság nötelenségének következtetéseise kisebbitethetnek, ha a szolgálat ideje olly esztendőkre szorítatik, mellyekben a többségnél még házasságnak helye nincsen.

4- er. Physical akadályokat talál a népességnek szaporodása, ha beteges, vagy igen különböző korban lévő személyek közt köttetnek házasságok.

§. 6. *A népességet szaporító eszközök.*

Ha az előszámlált népesség akadályai elhárítvák, a népesség magától szaporodik a nélkül, hogy az esetek többségében tényleges eszközöknek használása volna szükséges; mindazáltal néha vannak olly esetek (főleg midőn háborúk, vagy járványok által a népesség tetemesben leolvadt) mellyekben a népesség tényleges eszközök által is célszerűen előmozdítatik: olly tényleges eszközökről, mellyek valakinek jogait sértik, itt szó nem lehet, a teendők tehát csak a következtetésekre szorítkoznak.

1- ör. A szegényebb házasulandóknak gyámolítása, ez történhetik az úgynevezett menyasszonyi pénztárak által, mellyek lényege abban áll, hogy bizonyos számú szülők társaságban összeállanak, mellynek minden tagja mindenik valaha családjából kiházásítandó leányért bizonyos korig (p. o. IS — 20 évig) évenként határozott sommát a társasági pénztárba fizet; azáltal hogy a biztosított leányoknak nem kis része a határozott kor előtt meghal, s tehát semmit vissza nem kap, és tovább a kamatok kamatai által lehetséges lenend, hogy azok kik a határozott kort elérik, illendő jegyajándékkal felruháztassanak.

2- or. Sok gyermekkel terhelt családtyáknak a status-toli ápolgatása.

3- or. A bevándorlásrai ingerlés, a status t. i. olly ked-

vezésekre (áraljon kilátást, mellyek külföldieknek bevándorlásra ingerül szolgálhatnak; a bevándorlásnak akkor lesz leginkább nagy haszna, ha a bevándorlók értelmes és szorgalmas emberekből állanak, és tőkepénzzel ellátvák.

Hogy a bevándorlás céljának megfelelőhessen szüksége: a) hogy a kormány olly országokban, mellyekből gyarmatosokat behozni szándékozik, értesítést terjeszsen, a modor és feltételek felől, mellyek szerint a gyarmatosok az országban letelepedhetnek, b) a határszéleken biztosok rendeltessenek, kik a bevándorlók nyelvét, és szokásait ismerjék, és azokat a kijelelt helyekre vezessék, c) gondoskodni kell, hogy a telephelyeken a gyarmatosok lakhelyei felállításához és a gazdaság első kezdéséhez leginkább kívántató szerek találtassanak, d) iparkodni kell, hogy az országnak régiebb lakosai is az olly jövevények közé telepedjenek le, miszerint a műipar és a jobb földművelésnek módja azok közé is terjedjen, és a jövevények hováhamarább nemzetisedjenek.

§. 7. *A túlnépesedés elleni óvszerek.*

Alidon valamelly statusban már túlnépesedés fenyegető dzik, az ellen következő óvszerek használtassanak:

1- ör. Az egész nép az önmegtartóztatásának szüksége felől meggyőzetendő, és főleg azon intés terjesztendő lesz, hogy gondatlan házasságkötéstől mindegyik óvakodjék.

2- or. A házasságkötés eránt czélszerű törvények hozassanak, és ollyanoknak, kik magokat család kitaritásának tehetsége felől nem igazolhatják, a házasságra lépés nehéztessék.

3- or. A telkeknek igen csekély részekre: felosztása tiltassék meg.

4- er. A kivándorlás más országokba előmozdítassék, e végett a kormány okos ügynökök által más kül kormányokkal alkudozásokra lépjen, és a maga alattvalóira nézve kedvező feltételeket eszközöljön, vagy pedig más világrészekben gyarmatokat alapítson.

§. 8. *A népesség állapotjár öli tudomásvétel.*

Hogy a status a népesség iránti intézkedéseiben czélszerű irányt vehessen, szükséges, hogy a népesség számát tudja, ennek tudása még egyébiránt is más tekintetből (p.

o. hogy a polgárok élelmezése iránt szükséges gondoskodás tétethessék, így az adó végett s a t.) felette nagy fontosságú, és azért minden polgárisait kormány a népesség számának tudását magának megszerezni iparkodik, ennekelőtte ez political számolások által történt, mellyekben t. i. bizonyos adatokból ismételt vizsgálatok után feltalált arányszám szerint a valódi népesség legalább közelítőleg meghatározottatik; ilyen adatok p. o. az egy év alatt egy városban vagy egész országban születtek, megholtak, vagy házasságra lépőknek száma, de ehez kívántatik, hogy az arányszám a tulajdon országban feltaláltassék, és új adatokon alapuljon, mert sem a születeknek, sem halálásoknak sem a házasságkötéseknek az élőkhozi aránya minden országban és minden időben nem szokott egyforma lenni, hanem különböző országokban és különböző időkben igen különbözők. *)

De újabb időben a közelebb fekvő, és biztosabb népességet tudási mód, t. i. az összeírás, használtatik, mellynek nehézségei nem nagyok, de hasznai sokfélék, és szembetűnők, minthogy annál a népesség általános összeve mellett, még annak az egyes tartományokra, nagy, kisebb városokra és mezőre felosztása, tovább a lakók különféle osztályai nem különbben a két nem és különböző vallások közti arány, s a t. megtudatnak.

MÁSODIK FEJEZET.

A status gondja a polgárok szellemi, és erkölcsi műveltsége iránt.

§. 9. *A szellemi műveltség fogalma, és arra szolgáló intézetek.*

Az ész az ember életcéljával annak mind szellemi, mind testi hajlamainak és tehetségeinek öszhangzó kifejlődését és

*) A születéseknek száma az élőkhozi Orosz országban áll mint 1; 26, Francia országban mint 1:31, Porosz országban mint 1:23.

— Mi a holtak arányát az élőkhozi illeti, ez ennekelőtte Sismilchtől egy egész országra úgy vétetett fel mint 1: 34, de az újabb tapasztalások kedvezőbb arányt találtak u. m. Francia országban mint 1: 30; Norvégiában mint 1: 48; Angol országban mint 1: 49 és oroszországban mint 1: 58*

kiképezését ismeri el, az értelmi tehetségek tökéletes kiképezéséhez c következők kívántatnak:

1- ör. A gondolkodó tehetség kifejlődése és gyakorlása, mennél jobban ez kifejlődik, annál jobban az ember önmagának ura lesz, és annál inkább megszabadul az előítéletektől.

2- or. A statuspolgári jogok és kötelezések ismerete. Itt nem arról vagyon szó, hogy minden ember tudós publicista legyen, de csak arról, hogy mindenik tudja, minő czélt tűz ki magának a status, mellynek tagja, minő jogokkal bírnak a polgárok a törvény szerint, és minő köteleességeket kell teljesíteniük, az ilyen felvilágosodás által köz érzelem, és hazafiul szellem ébresztetik.

3- or. Azon ismereteknek összeve, mellyek mindenkinek az ő helyzetében szükségesek, illy ismeretek az emberek különböző foglalkozásai szerint különbözők.

4- er. A vallási és erkölcsi műveltség, melly által az erkölcsiségnek szeretete, és a jogi érzék az ember keblében megfoganszik, ezen vallási és erkölcsi műveltség a bünteteket a legszigorubb büntetéseknél is sikeresben gátlandja.

De igen kevés ember bír olly ritka lelki adományokkal, és szilárd kitaró jellemmel, hogy magának minden vezetés nélkül pályát törni, és a szükséges értelmi fejlődésget megszerezni képes volna, a többség azok közül, kik a növelésre nézve egyedül magukra hagyatvák, bárdolatlanságban, és tudatlanságban tesped, és azért olly intézetek szükségesek, mellyek a kívánt műveltség megszerzésére segedelmet nyújtanak, illyen közintézet pedig az értelmi műveltségre nézve főleg az iskola, az erkölcsi és vallási mi velőre nézve pedig az egyház, és ezekről főleg lesz itten a beszéd; de ezeken kívül vannak még más részint ténylegesen, részint nemlegesen ható eszközök, mellyek ugyan azon célra szolgálnak.

§. 10. *Az iskolákról általában*

Közönségessé vált a józan politicusok közt azon nézet: miszerint az iskolának alapítása és gyámolítása a kormánynak legfontosabb és legszentebb köteleességei közé tartozik; egyhangúlag ismertetett el azon elv: hogy a népoktatás a status céljával közvetlen összeköttetésben áll, és hogy az anyagi

haladás is leginkább a szellemi műveltség által föltételeztetik; mert valamint a külső látható természetben a növények a napnak jótékony sugári nélkül nem tenyészhetnek, úgy a status is czélszerű népoktatás, és a tudományok világa nélkül tespedésből soha ki nem vergődhetik, erőteljes életre, és virágzásra fel nem emelkedhetik, és külföld előtt is magának tekintetet szerezni képes soha nem leend.

Az iskolák vagy polgári, vagy tudós iskolák, mind a két nemű iskoláknak több fokozati vannak, így a polgári iskolák elemi és kézművi iskolákra oszlanak el.

Az elemi iskolákban azon tárgyak tanítatnak, mellyek tudása minden embernek szükséges; ilyen tárgyak: az olvasás, írás, számolás, vallási, és erkölcsi oktatás; tovább ide tartoznak a közönségesebb természeti tünemények magyarázása, a babonák iránti felvilágosítás, a test épségét tárgyazó tanok, a nemzeti nyelvnek alapos tanítása, a hazának rövid ismerete, és az ország alkotmánya catechismusi alakban, hogy a nemzeti szellem a gyermekek sziveibe már belécsepegtesék, és a haza iránti szeretet korán ébresztessék; ezekhez még is főleg a városokban és műveltebb vidékekben a természettannak, földleírásnak, és hazai történeteknek elemei, falukon pedig a mezei gazdaságnak alapelvei hozzá adathatnak; az iskolákból kiléptek pedig ha viszonyaik megengedik, még vasárnapon egy ideig az iskolának látogatására szorítandók, vagy legalább serkentendők lesznek, hogy az elébb tanultakat ismételhessék, és még a mellett a statuspolgárnak fontosabb jogaiban és kötelezéseiben oktatást nyerhessenek.

A nonembéli ifjúság oktatására vagy ugyan azon iskolák szolgálhatnak úgy mindazáltal, hogy vagy az időre vagy a helyre nézve elkülönítés történjék; vagy külön leányiskolák állíthatnak fel, és minthogy a leányoknak jövő hivatása a különböző vagyoni is rendi viszonyaik szerint különbözik; azért a közönséges vagy is alsóbb leányiskolák mellett még felsőbb nevelő intézetek felállítandók, vagy pedig magánosoktól felállítatott intézetek, ha czélszerűek, pártfogás alá veendők lesznek.

Ezen elemi iskolák kényszerítő iskolák legyenek mind azokra nézve, kik házi tanítás által a szükséges oktatásban

nem részesülhetnek, a kényszerítés pedig közvetlenül a szülők vagy gyámnokok, de visszahatólag a tanítandók ellen intézhetik, a mennyire t. i. a statuspolgári jognak cselekvő élvezése a nyert iskolai oktatás által föltételeztetik.

Hlyen iskolák olly számmal legyenek, hogy azokban minden gyerek részt vehessen; tehát minden község illy iskolával el legyen látva; hol pedig mint némelly hegyes vidékekben a népesség szétszórt házakban lakik, ott a mennyire a távolság az iskolának látogatását itt amott lehetlenné teszi az iskolák hiánya lehetőségig vándorló iskolatanítók által pótoltságok.

Hogy pedig az iskolatanítók elegendő ügyességgel bírnak, 1-ör azoknak fizetése ollyan legyen, hogy gond és sanyar nélkül élhessenek, ezen fizetést maga a község nyújtja, mert közvetlenül az ő érdekében fekszik iskolát bírni, a mennyire pedig a község arra elégtelen volna, annyiban a status kötelességében áll hozzá járulni, 2-or az iskolamesterek illő becsben tartassanak; 3-or a status iskolamestereket képző intézeteket állítson fel, és egyébiránt felügyelése, vezetése, és czélszerű jutalmazások által az iskolai ügyet, és azzal a népek a míveltségbeni haladását minden módon előmozdítani iparkodják.

Az úgynevezett reál vagy kézműiskolák azon tanintézetek, melyekben a mesterségek és művek tökéletesbítésére kívántató tárgyak tanítatnak, ide tartoznak a bányászati, gazdaságbeli, kereskedési, és hajózási iskolák; ha valamely országban fölötte sok tudós iskola létezik, azok egy részének kézművi iskolákra átváltoztatása czélszerűen történik.

A műiskolák között legfőbb helyet elfoglal az úgynevezett polytechnicali intézet, melly a mesterségekre és művekre nézve egyetemül szolgál, az illyen intézet felállítása tehát igen szükséges.

Azon szerencsétlen polgárookra nézve is, kik valamely érzék hiányával vannak, alkalmas iskolák, úgymint süketnéma, és vakintézetek felállítandók lesznek, hogy ezen szerencsétlenek legalább egy foglalkozásban ügyességet szerezhessenek magoknak, melly által élelmük keresése könnyebbítessék.

Egyébiránt a mi ezen különféle intézetekben követendő

tanítási tervet illeti, aziránt a paedagogiai tudomány a szükséges rendszabályokat kijeleli.

§. 11. *A tudós iskolákról.*

A tudós iskolák (gymnasiumok, lycetimok, academiák, és egyetemek) arra szánvák, hogy azon ifjú emberek, kik vagy kizárólag a tudományoknak élni, vagy olly hivatalba lépni akarnak, mellyben tökéletes tudományos míveltség kívántatik, czélszerűen kiképeztessenek; ezen iskolák főjelleme leginkább abban áll, hogy ezekben a régi classical nyelvek tudása alapul szolgál; noha pedig ezen nyelvek mai időben már nem egyedüli forrását teszik a tudományoknak, még is azok tudása a valódi és alapos tudományossághoz most is nélkülözhetlenül kívántatik; mindazáltal nem a régi nyelveknek csupán mechanical megtanulásával töltessék az idő, hanem a classicusoknak szelleme az ifjúságnak lelkét és szívét éleszsze föl, és ízlését nemesítse, tovább más tárgyak és élőnyelvek azért el ne hanyagoltassanak, és egyébiránt holt nyelv ne legyen az orgánum, melly a tudós világot a tanulatlan néptől elválaszsa, mert a mai korszellem a tudományok közön-ségesítését kívánja, és minden tudományos egyedáruságot kárhoztat.

A tudós iskolákra nézve nagy vitatásnak tárgya: vajjon azoknak látogatása minden statuspolgárnak szabadon enged-tessék-e meg, vagy vajjon az eziránti jog bizonyos feltételektől, vagy különös statusengedelemtől függővé tétessék-e? kik az utóbbit pártolják, azon káros következésekre hivatkoznak, mellyek a tudományos pályához, vagy statusszolgálathozvaló szerfölötti tolakodásból származnak; mert mint-hogy a tudományos pályán mindenik alkalmazást nem talál, és legjobb éveit, erőit, és vagyonát a tanulmányokra fordítván más pályára is könnyen nem léphet, a status sok elégedetlen, szerencsétlen, és néha veszedelmes emberekkel terheltetik, és a mellett más polgári foglalkozásoktól sok erő és ész elvonatik.

De noha tagadhatatlan, hogy a tanulóknak szerfölötti szaporodása sok káros következt von maga után: még is azt állítjuk, hogy egy egész polgárosztálynak p. o. parasztnak, vagy azoknak, kik kevés vagyonnal bírnak, a tanul-

mányoktoli kirekesztése nem csak a természeti joggal ellenkeznek; hanem igen ártalmas is volna, mert az által a status sok jeles észtl, kik az emberiségre nézve jótékonyak lehetnek volna, fosztatik meg. Ha tehát a status korlátozásokat béhoz, ezek olyanok legyenek, hogy a minister fíját úgymint a napszamos fíját ériék, így p. o. a status felsőbb tudományos osztálybai felvételt annak megtagadhat, ki a szükséges előismeretekkel még nem bir, így azoknak, kik statushivatalokba lépni akarnak, a tanulmányokra nézve bizonyos feltételeket szabhat, tovább az úgynevezett statusvizsgálatot behozhatja, ezen eszközök által a tanulmányokhozi tolkodás kétségkívíl ritkulni fog.

§. 12. *.4 fensőbbt tudományos iskolákról.*

A fensőbb tudós iskolák közt első helyet foglalnak az egyetemek, mellyekben t. i. a tudományok minden ágai tanítatnak, ezek különféle előjogokkal, és tiszteletjelekkel fölrüházzák többnyire, és több karra (facultas) osztatnak fel. A különféle karú tanulmányokra nézve a status részéről ahoz értők által czélszerű terv dolgoztassák ki, hogy a tanulmányok bizonyos óraszámban és egybefogólag adathassanak elő, egyébiránt a szakok választása a tanulónak szabad akaratára hagyassék.

Hogy a fensőbb tudományos intézetek rendeltetésüknek megfeleljenek, különös tekintetet érdemel a tanítók választása, t. i. csak olyan választassák tanítónak, ki ezen dicső hivatást józanul felfogni, és illően teljesíteni is képes, és ki aziránti képességét akár írott tudományos munkák által, akár más módon elegendően bebizonyította, a tanító korának embere legyen, és maga hévvel s lelkesedéssel viseltessék tanulmánya iránt, miszerint így tőle bizvást vární lehessen, hogy minden szellemi erejét, és idejét a rábízott tudomáynak mélyebb vizsgálására fordítandja.

Ügyes tanítók pedig találtatni fognak, ha állásuk független, tekintélyes, és illő jutalmat ígérő lesz, mindenek előtt szükséges, hogy a tanítónak az élet mindennapi szükségéivel a táplálék-i gondokkal ne kelljen szüntelen küzdenie (mit színte az alsóbb iskolák tanítóiról is érteni kell) hogy vidorral teljesítesse nemes tisztjét, ne is kényszerítessék a holtigliani ta-

nításra; mert némellyik a kor haladtával magát túl éli, és a kor szellemétől s a tudománynak állásától elmarad; nagy haszna van egyébiránt a rendkívüli tanítóknak is, mert ezek által ösztön adatik a ne talán elrestülő és hátramaradozó tanítóknak, és mert valamint az egyedáruság a tanításban veszedelmes, így a versenyzésnek kiszámíthatlan haszna legyen.

A tanítás maga az életbe vágjon, és hasztalan szörszálhasogatásokkal ne töltessék a drága idő; egyébiránt hogy a tudományoknak szabad és szóbeli előadása czélszerű compendiumok fölött a kidolgozott iratoknak csupa leolvasása, vagy a puszta szellemölő dictálás fölött elsőseget érdemel, és hogy csak a szóbeli előadás által lehetséges az ifjú lelkére a legélénkebb behatás, aziránt minden tanításhoz értők egyet-értenek, kik szabad szóbeli előadási tehetséggel bírnak.

Hogy pedig a tanító magát illően kiképezhesse, és a tanuló is maga búvárkodni és inunkálódni tanuljon, és így a tanító szavaira esküdni ne kényteleníttessék, szükséges: hogy minden tudományos intézet nagy könyvtárral, physical, csillagászati, vegytani, technológiai műszerekkel, tovább fűvészkerttel, természettudományi gyűjteménnyel, földabroszokkal s a t. ellátva legyen.

A felsőbb iskolai fenytékre nézve azt állítjuk: hogy valamint a túlzó szigor a lelket lenyomja, és a tudományra is károsan hat, úgy a féktelenség, kicsapongás, és közrendzavarás a tudományos intézeteknek czéljával homlokegyenest ellenkeznek; az iskolai fenyték tehát olyan legyen, hogyolly szabadság mellett, melly a természeti hajlamok önálló kifejlődésére kívántatik, még is a visszaéléseknek erkölcsromlásnak, és közrendháborgatásoknak gát tétessék; egyébiránt a fenytékek különös meghatározása igen a körülményektől, és az ifjúságnak míveltségi fokától függ.

§. 13. *Tudós társaságok.*

Tudós társaságok (Academiae eruditorum) ha czélszerűen elrendezvék, a tudományok bővítésére és előhaladására nagy befolyással bírnak; mert az academiai fizetések által kitűnő emberek olly helyheztesésbe tétetnek, miszerint magokat a tudománynak, vagy művészetnek egészen szentelni képesek leendiiek, tovább a jutalomkérdések által a szunnyadozó szel-

lemí erők munkásságra ösztönöztetnek, és végtére az academicus tagok összes erőivel némelly tudományos vizsgálatok tökéletesebben vitetnek véghez, mert többféle apró gyűjtéseket csak több egy irányra dolgozó tag tehet, és így az akademiák által a tudományok és művészet mezején sok jó előmozdíttatik.

§. 14. *A vallási műveltség.*

A polgári társaság akkor legbiztosabb, ha a polgárok nem csak a büntetésnek félelméből, hanem belső erkölcsi és vallási ösztönből a rossznak elkerülésére, és a jónak cselekvésére indítanak; ebből kitetszik, hogy a polgároknak vallási és erkölcsi művelése politicalai szempontból is legnagyobb fontosságú. Ha még a legjelesebb tulajdonokkal bíró egyedek is minden vallás; az az: az istenben és halhatatlanságbani hit nélkül minden életkörülményekben olly erényerőt kifejteni nem képesek, melly az önzés minden késérteteinek tántoríthatlanul ellentállhatna, annál bizonyosabb, hogy a néptömegtől nem csak hősi, de még a közönséges érzéki ingereknek ellentálló erény sem várható; ha csak szemei nincsenek a mindenható felé fordítva; a vallás tehát és ennek ápolója az egyház az emberi társaságra nézve nélkülözhetlenek, és pedig még annak legfelsőbb műveltségi polczán is: azért a statusnak legnagyobb kötelessége a vallási és erkölcsi művelést előmozdíttani, mindent ellenben, mi a népben a vallási, és erkölcsi érzéket elfojtani, vagy legalább gyengíteni képes, eltávolítani. Ennél fogva gondoskodni fog a status, hogy minden az országban létező vallásnak elegendő lelkészei legyenek, hogy t. i. minden polgár a vallási oktatásban részt vehessen; hogy pedig a lelkészek a kívánt ügyességgel is bírjanak; szükséges: 1-ör olly intézeteknek felállítása, hol a jövőndő lelkészek képeztetnek, 2-or hogy a fiatal embereknek c pályának választására ösztön adassék, ösztönök pedig leszen, ha a lelkészek elegendő jövedelemmel ellátvák, ha tiszteletben tartatnak, és ha ezen pályán teendő érdemek következtében sorsjavításra is szert tehetnek, egyébiránt a fenntartási módjukat illetőleg az a legjobb, melly által a lelkészek a folytonos magok tökéletesítésétől és szent hivatásuktól más gondok miatt el nem vonatnak, és melly

által a néppel is kedvetlen összeütközésbe, vagy áttól függésbe nem jönnek.

Tovább a vallási policzia köréhez tartozik gondoskodni arról, hogy a vallási szertartásokban az Hiedelem és rend megtartassák, és azért minden botrányadást, vagy az isteni szolgálatnak minden háborgatását megbüntetendi.

§. 15. *Más a népnevelést elősegítő szerek.*

A két előhozott népnevelési főeszközökön t. i. az iskolán, és az egyházon kívül vannak még több eszközök, melyek részint ténylegesen, részint nemlegeszen az az: az akadályokat elhárítván, ugyan azon célra vezetnek, így a policzia fő feladataihoz tartozik:

1- ör. Mind a házi mind a nyilván nevelésnek figyelmes szemmelartfása, és lassankénti nemesbítése által a fölserdülő nemzedéknek nyerseségét, fonák képeztetését, és romlását gátolni, a felserdülteknek pedig erkölcstelenségi kitérőseinek elejét venni. A policzia közvetve ugyan a vallás és nevelés iránti gondoskodása által a belső erkölcsiséget is előmozdítani iparkodik, de közvetlenül csak az erkölcsi viselkedésnek külső mutatkozása tartozik a policzia köréhez; mert belső erkölcsiséget a nélkül is kényszerítés által nem eszközölhetni, és mert a statusnak, mint jogi intézetnek, csak arra vagyon kényszerítési joga, hogy a cselekvőt visszatartóztassa, ne hogy cselekvénye által mások erkölcsiségét veszélyeztesse, és azért rendszerint csak nyilvános, és botrányt gerjesztő erkölcstelenségek, vagy olly cselekvények mellyek egyszermind jogsértések tiltassanak, és büntettesznek meg, annál fogva

2- or. A rendőrség nem türendi a nyilvános iszákosságot, a verekedéseket, és az úgynevezett házárdjátékok; tovább

3- or. A bujaságbani kicsapongások is a rendőrség figyelmét el ne kerüljék, némelly írók e részben a bujaságnak a családok köréből eltávolítása, és a nagyobb rossznak akadályozása tekintetéből a nagyobb városokban a status általi bordélyházak felállítását ajánlják; mindazáltal az ilyen házakat mint valódi statusintézeteket gondolni a status méltóságával ellenkezik, de legalacsonyítóbb, ha a policzia a bujaságból még jövedelmi forrást csinál, és az engedelemlevél-

ért magát fizetteti. Ha tehát a policzia is a buja személyek létezését egészen ki nem irthatja, legalább velők alkudozásokra ne lépjen, hanem törekedését azoknak kevesebbítésére folyvást irányozza, és a nyilvános ingerléseket, közhelyeken kitörő szeméremtéteket hárítsa el; egyébiránt a vallás, nevelés, fényűzésnek kisebbülése, és a nőtelen élet korlátozása ezen rossznak ritkítására legnagyobb hatással leendnek.

Az erkölcstelenséget leghathatósabban akadályozó eszközök közé tartozik a henyélésnek? melly a vétkeknek fő forrása, gátlása, de ezen tárgyról alantabb szó leend.

§. 16. *folytatás.*

4- er. Az erkölcsiség nem csak kényszerítő, hanem serkentő eszközök által is előmozdítatik; ide tartozik, hogy kitűnő erkölcsi tettek nyilván dicsértessenek, és a jeles erkölcsi magaviselet jutalmaztassák is, a mi legközelebb azáltal történik, ha a status mind tulajdon, mind egyházi és község szolgálatjára csak közönségesen jó erkölcsű személyeknek elismert embereket választ, és választatni enged, és minthogy a fölülről jövő példa nagy hathatóságu, azért az előjáróknak, tanítóknak, és lelkészeknek erkölcsi magokvisellete különös figyelmet érdemel.

5- ör. A szép művészetek is az erkölcsök szelídítésére, és a jellem nemesbítésére nagy befolyással bírnak, azért a status ezeket is ápolására méltassa, és kezdő művészetek, kik a művészetre természéget mutatnak, jutalmak által is serkentsen; mindazáltal ezeknek ápolgatása mértékletes, és a nemzet gazdasági állapotjához arányban legyen, mert szerfölötti ápolgatásuk a népjellem elpuhulására vezethet.

6- or. Tovább a rendőrség a népnek nyilván vigalmazásaira is terjeszsze ki figyelmét, hogy t. i. azokban a tisztesség és Hiedelem meg ne sértessenek, és hogy azok a jellem durvaságát, érzéketlenségét, és kegyetlenségét (mint p. o. a bikaviadatok Spanyol és Portugal országokban vagy a vadviták) ne táplálják.

7- er. Különös tekintetet érdemelnek a színházak is, mellyek főleg a nagyobb városokban, hol a dologtalan és

vigalom után sóvárgó ember nagy mennyiségben vagyon, szükségesek; ezeknek ha jól elrendezvék, jótékony befolyását az ízlésre, művészetre, nyelvnek csinosbítására, és előítéletek kiirtására senki elfogultság nélkül nem tagadhatja; mindazáltal hogy a színészet rendeltetésének megfelelően, szükséges, hogy vizsgálat alatt álljon, és csak vizsgálaton keresztül ment daraboknak előadása engedessék meg; egyébiránt is a rendőrség szemeskedjék, hogy a színészek rögtönzésekre el ne csapongjanak; valamint pedig a színészeknek illő becsben tartása a színészetet, és a művészetet előmozdítja, úgy azoknak most némelly országban divatba jött mámoros istenítése a népjellemet elpuhítja, és az embereket a komolyabb s figyelemre méltóbb tárgyaktól félrevezeti.

8-or. Végtére a hírlapok, olvasó egyesületek, s a t. is a inivelés előmozdítására jótékony befolyással bírnak.

HARMADIK FEJEZET.

A szegényi policzia.

§. 17. *A szegényi policziának fogalma.*

A szegényi policzia azon statusintézetek foglalatja, mellyek által részint a szegények szükségük különféle fokozati szerint czélszerűen gyámolítatnak, részint a szegénység okai tehetségig eltávolítatnak.

A szegénység alatt azon állapotot értjük, mellyben az embernek az első szüksége tárgyak fődözésére kívántató szerrek hiányzanak.

Ámbátor pedig a szegényeknek szoros értelembeni joguk nincsen gyámolításukat a statustól kívánni, mindazáltal a policzia a szegények ápolása iránti gondoskodásról te nem mondhat; és pedig azért, mivel 1-ör az emberiség azoknak gyámolítását kívánja, és 2-or mert a szegényeknek elhanyagoltatása és azoknak egyedül csak a magánosok jótékonyosságára hagyatása nagy rosszaktól t. i. jogbátortalanságtól, mindennemű gonosztettekrei folytonos ingertől, és a szegények gyermekeiknek rossz nevelésétől késérve vagyon, miket elhárítani a policzia tisztjéhez tartozik, és 3-or mert a koldu-

lásnak, melly a tunyaságnak és korhelységnek iskolája, és sok gonosztetre alkalmat ad, megtiltását, és meggátlását a köz jó kívánja; de ennek tiltása kegyetlen és jogtalan volna, ha a status a valódi szegényekről gondoskodást magára nem vállalná.

§. 18. *A szegénység okairól, és azokat elhárító módokról.*

A szegényi policzia mindenek előtt a szegénység okait fűrkészsze ki, és távolítsa el, a szegénységnek azon okairól, mellyek statusgazdaságbéli szempontból tekintet alá jönnek, miilyenek p. o. a vagyonnak egyenlőtlen felosztása, a czéliek megszorítása, vagy káros kereskedési viszonyok által okozott foglalkozás hiánya, úgy a forgásban lévő pénznek vagy hitelnek fogyta, az adónak nagysága s a t. itt szó nem lesz, itt a szegénység azon okaira fordítjuk egyedül figyelmünket, mellyek szorosan véve a policziának körébe vágnak, illyenek pedig a következők: 1-ör a henyelés, korhelység, és pazarlás, 2-or mindenféle balesetek u. m. tűz viz okozta károk, élelem drágasága, mellyekről alantabb értekezünk, 3-or a vagyontalanok által kötött házasságok és 4-er a munkárai tehetetlenség p. o. élemedettségg, vagy testi betegség miatt.

Ali a henyeséget, melly a rossznak bő forrása, illeti, az ellen a rendőrség olly rendeléseket tegyen, mellyek által mind annak eleje vétessék, mind a ne tán mutatkozó henyeség elfojtassék; az első nemű rendelések részint czélszerű nevelésben (főleg az alsó renditeknek) részint a felserdülő ifjúságnak hasznos foglalkozásoknál alkalmaztatásában áll; illyen alkalmaztatásról gondoskodás ugyan legközelebb a szülőket, vagy gyámnokot illeti, de nem ritkán történik, hogy szegényeknek gyermekei még a csekély felruházási (2luéjlatuitg) és ittasságba felvételre kívántató költségeknak is hiúval vannak, illyenkor a legnagyobb jótékonyosság követetik el irántok, ha alkalmaztatásukra szükséges eszközök nyújtatnak nekik. — Tovább ide tartozik a fölötté sok innpek kevesítése.

A henyelést elfojtó rendelésekhez pedig tartozik a policziának felügyelése az egyes polgárok foglalkozásaira, és

delein kereseteire, a koldulásnak megtiltása, és a dolgozó házak felállítása; ezek kétfélék: t. i. önkényűek, és kényszerítők, az elsőben az önkényleg oda menő szegény foglalkozást és munkát talál, mellyet felügyelés alatt elvégez, és melly által magának élelmet keres, a munka itt könnyű legyen, és minden kényszerítés e házakból száműzésék, a dolgozók azokban nem holtig, hanem csak addig vétessenek föl, míg más foglalkozást vagy szolgálatot nem találnak; a kényszerítő dolgozó házak pedig azokj mellyekben a henyélők, koldulásban rajta érettek, csavargók, és ellentálló szolgák bezáratnak, és dolgozni kénytelenítetnek, mindaddig, míg a folytonos munka és szigor által meg nem jobbulnak.

Mindazáltal a mi itt a henyéléstről mondatik, csak azokra alkalmazható, kik egyedül kézi munka által kereshetik élelmüket, nem pedig a vagyonosokra, kik a már szerzett vagy öröklött vagyon után élnek, sem az kra, kik szellemileg foglalkoznak.

Ha pedig valamelly műágban történt változás, vagy valamelly gépnek behozatása miatt sok munkás egyszerre munkájától megfosztatott volna, akkor a kormány ezeknek, ne hogy henyélni kénytelenek legyenek, vagy nyilván építések csatornák, utak készítése, vagy eddig nem üzött műszorgalmi ágak behozatása által foglalkozást adni törekedjék.

Egy nem kevésbbé termékeny anyja a szegénységnek a pazarlás. Azon kérdés: vajjon minő rendelkezések által kelljen az elharapódzó fényűzésnek elejét venni, a statusgazdasági tudományhoz tartozik; policziai tekintetből szükséges, hogy azok kik szembetűnő pazarlás által magukat és családjukat az elszegényedés veszélyének kiteszik, gondnokság alá tétessenek.

A vagyontalanok által kötött házasságok is az elszegényedés okai közé sorozandók, és minthogy az olyan szegényektől született gyermekek táplálása csak a társulatnak terhére esik; azért ennek joga van a házasságot mindazoknak megtiltani, kik magukat a család kitartásának tehetsége felől nem igazolhatják; ezen jog mindazáltal mérséklettel és szelidséggel gyakoroltassák.

§. 19. *Takarékpénztárak.*

A munkárai tehetetlenségből eredő elszegényedés el nem háritathatik, ha annak oka az emberrel született, vagy korán kifejtett elmebéli vagy testi gyengeségben fekszik, illy esetben az illy szegénynek ápolgatása fő dolog marad.

Ellenben azon esetben, midőn élemedettség a kereset tehetségét lassanként kisebbíti, az elszegényedés elhárítható, ez pedig különféle pénztárak felállítása által történik; illyen pénztárak két fő nemre oszlanak t. i. takarékpénztárakra és élelembiztosítási pénztárakra. — A takarékpénztárak vagy vállalkozó tőkepénzesek, vagy egész községek által alapíthatnak, lényegök abban áll: hogy azokba igen csekély pénzeszveg befizettethetik, mellytől aztán a pénztár a betevőnek kamatot fizet (azért a pénztár a pénzt mindjárt kamatra adja ki, hogy maga kamatot fizethessen) a betéteinek nagysága egyébiránt a kiszabott maximum és minimum határai közt egyedül a betevőnek akarattjától függ, szinte szabadságában áll a tőkét a kamatokkal együtt akármikor kivenni; ha pedig ezeket egy év alatt ki nem veszi, a tőkéhez csatoltatnak. Hogy illy pénztár létrejöjjön szükséges, hogy a kezelési költségek fődözésére és a tisztviselők fizetésére szükséges fundus jótékony adakozások által alapíttassék, ha ingyen szorgáló tisztviselők nem találkoznának.

Ezen pénztárak igen jótékony befolyásuak főleg az alsó rendűekre nézve, kik házi körülményeik miatt gyakran pénzüket elegendőn nem őrizhetik, és biztos kölcsönadásra olly csekély sommára nézve alkalmatosságot nem találnak; ezen pénztárak által a dolgozó osztályokban a szorgalom, takarékoság, és mértékletesség előmozdítatik, a saját erőre való bizodalom emeltetik, és a baleseteknek megromgáló befolyása gyengítetik, és annál fogva illy takarékpénztárak felállítása a kormány által pártolandó és előmozdítandó lesz.

§. 20. *Az élelembiztosítási intézetek.*

Az élelembiztosítási intézetek főleg bizonyos polgárosztályokra mint mesteremberekre, napszámosokra, szolgákra nézve s a t. fölötte jótékonyak, hogy t. i. illy emberek éltes korokban, mellyben munkára gyakran tehetetlenek, ápolást

és segedelmet találjanak. Ezen pénztárak különfélék lehetnek t. i.

1- ör. Tontinák (millyen p. o. a bécsi) ezekbe t. i. a betevő vagy egyszerre, vagy lassanként bizonyos tőkét bétessen, mi által a pénztárból húzandó évenkénti jövedelemre feljogosí tátik, e jövedelem évről évre szaporodik, mert a meghalálózó tagok jövedelmei a még fennlévőknek, kik ugyan azon évben a pénztárba betéteit tettek, osztályul jutnak,* ebből kitetszik hogy az ilyen pénztárakban a tőke a meghalálózó betevő örököseire nézve el van veszve, vagy legalább az, mit a betevő életében jövedelemképen kihúzott belőle, nekik lehúztatik mint p. o. a bécsiben.

2- or. Életbiztosítások (iebenóverfi^eruttgctt); ezek olly szerződésben állanak, melly által vagy a biztosítottakból magukból (kölcsonös biztosítás) vagy bizonyos számú tőkepénzesekből álló biztosító társaság magát lekötelezi, hogy bizonyos személy (p. o. a családtya) halála esetében a hátrahagyott örököseinek, vagy más tőle kijelelt személynek p.o. a hitelezőjének vagy bizonyos évenkénti jövedelmet, vagy egyszerre bizonyos tőkét kifizetend, ezen biztosításért a biztosított természetileg évenként bizonyos sommát fizetni köteles, mellynek nagysága a biztosított összeg nagysága, a biztosított személy kora, egészségi állapotja, és a veszedelem szerint, mellynek tán hivatásánál fogva magát alávetni kénytelen, meghatározatok.

Lehet magát vagy örökre, vagy bizonyos időre biztosítani p. o. ha valaki tengeri utazást tesz, ezen utóbbi esetben a betevőnek örököse csak akkor kap valamit a pénztárból, ha a biztosított a biztosítási idő alatt meghalt.

Ezen intézetnek haszna abban áll: hogy ollyan ember kinek elegendő jövedelme vagyon, de tőkéje nincsen, így képsévé tétetik örököseinek is tőkét hagyni, mi által azoknak sorsuk felől megnyugtattatok; főleg mivel életének oneddig tartását senki előre ki nem számíthatja, tehát azt sem hártározhatja meg: vájjon takarékossga által hagyhat-e örököseinek nagyobb sommát; Azáltal hogy némelly befizetők sokáig élnek, és tehát sokáig a pénztár szaporodásához járulnak, és az örökösök közül is, kikért a betételek történtenek, neonelylek a betevők előtt meghalnak (melly esetben a

betétei vissza nem adatik) lehetséges leszen, hogy n korán meghalálózó betevők örököseiknek nagyobb özvegy fizetethessék.

Illyneműek az úgynevezett özvegyi és árvapénztárak, mellyekbe t. i. évenként a végett történik betétei., hogy a férjnek halála után az özvegy vagy az árva (ez többnyire bizonyos korig p. o. 18-ik évéig) bizonyos évenkénti jövedelmet húzzon; itt is azáltal hogy gyakran a nő vagy gyermek a családatya előtt meghal, vagy pedig a gyermek a szabályszerinti kort elérte (melly esetben a pénztárból semmi sem fiztetik vissza) lehetőségessé lesz, hogy a többiek, kik tán ugyan azon évben betettek, annál nagyobb jövedelmet húzassanak. Az évenkénti betétei az özvegyi pénztárba a férj és a nő életkorától függ; mennél fiatalabb a férj, és mennél öregebb a nő, annál kisebb leend a betétei (mert hihetőbb hogy a férj több évig beteend, a nő pedig a jövedelmet rövid ideig élvezendené) és megfordítva; ha pedig az özvegy ismét férjhez ment, igényét elveszti.

Ezen pénztárak a politicalai számláson alapulnak, melly t. i. az emberi életnek különböző korban valószínű tartóssága felől adatokat nyújt.

Mind illyen pénztárak csak a kormány engedelmellett állitassanak fel, melly a tervet, rendszabályokat és számolásokat vizsgálóra veszi, és a már fennálló intézeteket felügyelése alatt tartandja.

§. 21. *A zálogos házak, és a menekvészi pénztárak.*

Az ideigleni inség elhárítására szolgálnak a zálogos házak és a menekvészi pénztárak. Az elsők olly intézetek, mellyekben a szűkölködőknek eltartható zálogra, és kamatra (melly a törvényesnél nagyobb lenni szokott, minthogy illyen intézettel összekötött költségek abból fődözendők) pénz bizonyos időre kölcsön adatik, melly határidő elmúlta után a ki nem váltott zálog eladatik, és csak mi a kölcsön felvett sommán és kamatokon fölül marad adatik vissza a tulajdonosnak; Ezen intézetek a szegényt az uzsorásoknak, kikhez külöraben neki folyamodnia kellett volna, körmei közé kerülestől, és az áltatok kinadályozástól megszabadítják.

A menekvésí vagy segedelmi pénztárak (**Retungé-Raffen, Wffitenz-Raffen**), a zálagos házaktól annyiban különböznek, hogy zálog és kamat nélkül részleges visszafizetés fejében pénzt kölcsön adnak, ezen pénztárak épen ezen okbul tetemes költségekkel és nehézségekkel összekötvék ugyan; és a kezelésben legnagyobb Óvatosságot is kívánnak, de igen jótékony hatással bírnak, mert a pénztárból a polgárnak nyújtott segedelem ötét egészleni elszegényedés ellen óvja, és mesterségének félbe nem szakasztott folytatására képessé teszi. Ezen pénztárak különös emberbaráti társaságok által alapíthatnak, azok kezelésében pedig következő szabályok tartandók:

1- ör. Csak olyannak adassék innen segedelem, ki munkára képes, kitől tehát várhatni, hogy magát összeszedendő de már jó előmenetelben lévő foglalkodásnak kiterjesztésére segedelem ne adassék.

2- or. A segedelem a folyamodónak csak akkor adassék, ha az ő személyes körülményei (főleg erkölcsisége) tán az illető tisztviselő által tisztára hozatlak.

3- tfr. Hogy a könnyelmű visszaélés gátoltassék; a segedelem ne pénzben nyújtassék, hanem az intézet igazgatása által a folyamodónak többféle szükségei fődöztessenek, p. o. a házi bér fizetessék, vagy nyers anyag szereztessék neki s a t.

4- er. Az adós kinek a visszafizetés csekélyebb részeken megengedendő, szemmel tartassák, szükség esetében megintessék, és ha hanyélsbe vagy tékozlásba esik, bíróilag is a visszafizetésre kényszerítessék.

§. 22. *A szegények pénztára.*

A többi szegény vagy a szegények pénztárából ápolgató, vagy a szegények házaiba felveendő leszen.

Mi a szegények pénztárának forrásait illeti, ezek következők lehetnek: 1-ör. Ugyan azon foglalkozású és ugyan azon veszedelmeknek alávetett emberek közt alakított biztosító társaságok. 2-or. Minden osztályú embereknek önkénytes adakozásai, melyekre bizonyos időben és módon nyilván segedelemgyűjtések történjenek, hol pedig ekként elegendő pénz bé nem gyűjtetik, ott sürgetűs felszólítás, sőt szűk-

ség esetében kényszerítés is használtassák; de ez mindazáltal meddig csak lehetséges halasztassék, épen azon okokból, mellyek a szegényi adónak behozatását nem tanácsolják. 3-or. A hol a két első forrás elégtelen, ott az egész községnek feladása leszen a község vagyonyiból a szegények ápolgatásához járulni. 4-er. A hol pedig az egész község elégtelen, ott a status pénztárából segedelem nyújtassék. Itt azon kérdés támad: vájjon erre nézve különös szegényi adó (Sírntenilciter) a polgárookra kivetendő -e? Ezen adó ellen az harczol: 1-ör. Hogy azáltal a szegények tán azon gondolatra jöhetnek, mintha ápolgatásra tulajdon jogok volna, és így daczosan és tolakodólag a segedelmet igénylendik, mellyet t. i. illy formán nem a polgárok szabad akaratjának köszönhetnek. 2-or. Hogy félni kell, miszerint a kényszerítés által a szegények iránti szánakozás elfojtatik.

A szegényi pénztárnak kezelése minden helységben különös biztosságra bízassék, melly egy két községi elő járóból, a lelkészből, községi orvosból, és több előkelő polgárokból, álljon, ezen biztosság a helybéli szegényeket összeírja, és osztályozza, a vidékieket a helyből kiutasítja, a szegényi pénztárnak jövedelmeit beszedeti, és arról a közönséget nyomtatott könyvek által nyugtatványozza, a pénzt a szegények közt felosztja, és a szegények állapotjáról jelentését, és évenkénti számadását az illető kormányzéknek megküldendi, sőt nyomtatásban is nyilvánítandja, hogy a közönség a pénznek helyes kezeléséről meggyőző zó dvén, az adakozásokra hajlandóbbá tétessék.

§. 23. *A szegényi házak, árvaházak, szegényi gyarmatok.*

Olly szegények, kik koruk, vagy gyógyíthatatlan testi hibájok miatt munkára épen tehetetlenek, de azon fölül még minden birtok nélkül szűkölködnek, a szegények házaiban felveendő k lesznek; ezekben a szegények tartása, az élelem, gyertya és fűtés közössége miatt kevesebb költséggel van összekötve, az illyenházak igazgatásában takarékosság szükséges ugyan: mindazáltal a szegényektől a szükséges életszerek el ne vonassanak.

Tovább az elgyengült katonák számára rokkant katonák házai (*Invalidenhäuser*), az árvák számára pedig árvaházak

felállítandók, mellyekben t. i. az árvák hihető rendeltetésüknek megfelelő nevelést kapnak; ezen rendeltetés pedig a fiúgyermekre nézve többnyire valamely mesterség, vagy földinivelés. Az árvaházak ellen ugyan azt hozzák fel, hogy sok költséget okoznak, hogy a gyermekek azokban puhaságban neveltetnek, és hogy onnét minden a világgal és munkákkal esmeretség nélkül lépnek ki, mi által fenntartásuk nehezítetik; mindazáltal ezeket mélyebben vizsgálóra vévén, tapasztaljuk, hogy a költség pontjának kivételével a többi felhozott hiány az árváknak célirányos nevelése és oktatása, és azokérti gondviselés által könnyen elhárítható; ellenben a veszedelmeket, mellyek az árváknak a magányos emberek-néli alkalmaztatásával összekötvék, nem olly könnyen távolíthatni el. Itten legtöbb a gondnokok minéműségétől függ, de kérdés: vajjon azok közt, kik arra ajánlkoznak (természetileg a szegényebb és míveletlenebb osztályokból) a szükséges számú lelkiismeretes, és finomgondolkozású ember találatni fog-e? egyébiránt is a lelkészeknek vagy árvák gondnokainak legszigorúbb felügyelése is minden visszaélést és méltatlan bánást nem akadályozhat; legfőlebb tehát az igen kis gyermekek, kiknek az intézetbeni ápolgatása sok nehézséggel volna összekötve, lesznek magánosoknál alkalmazandók.

A status a szegények részére nem kevés haszonnal az ország határain belől gyarmatokat, az az helységeket, eddig parlagon hevert földön alapíthat, mellyekben munkátlan embereket letelepíthet.

Végtére az úgynevezett rumfordilevesintézetek is szolgálhatnak a szegények gyámolítására.

NEGYEDIK FEJEZET.

A köz állomány bátorságáról,

§. 24. *A nép összecsoportozása, zenebona, zendülés, forradalom,* A közbátorság és rend veszélybe hozatik a nép összecsoportozása, zenebona, zendülés, és forradalom által.

A nép összecsoportozása esetlegesen minden előleges összebeszélés nélkül támad, és rendkívüli embersokaságnak

összetódulásában mutatkozik, mint p. o. kivégzés, vagy valamely szerencsétlen esemény alkalmával történik.

A zenebona (**Земуні**) is rögtön és összebeszélés nélkül történik; mindazáltal az összecsoportozástól annyiban különbözik, hogy a zenebona közönségesen a népnek valódi, vagy képzelt sérelme következtében támad, mellynek megszüntetését a zenebonások önerővel kivívni töreksenek, egyébiránt a zenebonának közvetlen célja különböző lehet, p. o. valaminek kényszerítés általi kicsikarása (p. o. kenyér fogyta vagy drágaság idejében) vagy valamely kötelezés alóli felszabadulás, valamely intézkedésnek megfiúsítása s a t.

A zenebonától különböztetni kell a zendülést (**Ауфруһr** seditio) ez alatt t. i. értetik az előre tervezett és kölcsönös akarattal elhatározott ellentállás a kormány ellen. Forradalom (Revolution) pedig akkor létezik, ha az egyesült sokaság az uralkodó dynastiát, vagy pedig az alkotmányt erőszakkal változtatni törekedik.

§. 23. *A rendőrség kötelessége a csoportozás, zenebona, zendülés és forradalomra nézve.*

A csoportozást illetőleg a rendőrségnek kötelességében áll: minden alkalommal, hol nagy embertömeg összejövetelet várhatni, minden annál lehetséges veszedelemnek, és visszaélésnek czélszerű intézkedések által elejét venni; ha mindazáltal még is rendetlenség történnék, az összecsoportozást kíméléssel széleszsze el, és csak a nyakaskodókat iparkodják hatalma alá keríteni.

A zenebonára, zendülésre és forradalomra nézve a rendőrség kötelességeihez e következők tartoznak:

1-ör. Minthogy a zenebona, zendülés és forradalom elégületlenség következtében szoktak jelentkezni, a rendőrség a nép szelleméről, és a nép közt uralkodó véleményekről magának esmeretet szerezzen, (ezt teheti leginkább ha figyelmez: minő nézetek uralkodnak a legnagyobb előszere-ttel olvasott hírlapokban) hogy így az elégületlenség okait kifürkészhesse, mellyeket a mennyire tőle függ, megszüntetni iparkodják; ha pedig az elégületlenség okainak elhárítása tőle nem függ, akkor a népnek alapos, vagy alaptalan

panaszait a kormánynak s a többi statushatóságoknak jól eleve tudokra adja, és a mennyire az ő ügyköréhez tartozik, legott ezen panaszok elhárítására, és a nép megnyugtatására irányzott javallatokat tegyen.

2- or. Szükséges hogy a rendőrség az alattomos összeküvéseket minden lehetséges módon fölfödözni iparkodjék; és azért a titkos társaságok a policzia figyelmét el ne kerüljék; titkos társaságok alatt political értelemben pedig azok értetnek, mellyek közvetlenül a political vagy vallási életben létrehozandó lényeges változtatásra czéloznak, de ezen czélt és arra törekvő szabályaikat a kormány elől elrejtik; mint-hogy ezen társaságok statust a statusban képeznek, és igen veszedelmesek lehetnek, azért a rendőrség azokat vagy maga oszlassa szét, vagy pedig legott a kormánynak födözze fel; tovább a rendőrség a kétszínű embereket, a gyanús külföldieket, kik criticus időpontokban az országban többnyire számosán jelenkeznek, nem különben mint azokat, kik mint szónokok, vagy kontakok zendülés esetében a nép vezéreivé válhatnának, szemmel tartsa.

3- or. A rendőrség figyelmét a lázító írásokra is terjeszse ki; ezek alatt pedig azon iratok értetnek, mellyek nyíltan zendülésről hínak ki, vagy pedig az alkotmányt, vagy kormányt gyűlöletessé, vagy nevetségessé tenni iparkodnak; nem pedig azok, mellyek az alkotmánynak vagy igazgatásnak egyes hiányait mérsékleti hangon megvizsgálják, és előtűntetik; az elsőbkek minden esetre a rendőrség által elnyomatandók lesznek, és főleg midőn egyébiránt a kedélyek háborgósak, és az illy iromány által mintegy zendülési szövetnek gyűjtatik, a szerzője kinyomozandó, és a büntető törvényszéknek szigorú büntetés végett átadandó. Mindazáltal egészen csendes időkbek, midőn semmi veszedelem fenn nem forog, az illy irománynak nagy súly tulajdonítandó nem lesz, mert az által a népben annak olvasására nagyobb kíváncsiság szülemledenék, és vélemény támadna, mintha a kormány az olly írótól félne, holott megvetés által az illy iromány rövid idő alatt feledékenysébe menne.

Hogy ha pedig a zenebona, vagy zendülés kitörne, és a nép felfegyverkezve annál jelenkeznek, a rendőrség elszánt-ságot, szilárdságot, és erélyt mutasson, és iparkodjék,

hogy a zenebona vagy zendülés kezdetében lecsillapítassék, és tovább ne harapódzék, hanem itt is a meddig csak lehetséges a lágyabb eszközöket kell használni.

Forradalom esetében már a rendőrség ereje soha sem elegendő, hanem legfőleg az első többnyire még rendetlen inerényt elfojthatja, és a lázító főnököket kezeire kerítheti; mindazáltal sohase aljasodjék annyira, hogy alattomos emissariusok által a népet maga lázadásra izgassa, szinte csupa alattomos névtelen feladásra soha senkit be ne fogjon.

§. 26. *A sajtóval visszaélés ellen használatban levő eszközök.*

Noha bizonyos, hogy a könyvnyomtatás az emberi nem művelődésére és az esmereteknek terjedésére leghathatósabb eszköz: még is tagadhatatlan marad az is, hogy a nyomtatott iratok által nem csak az erkölcsiség, és a magánosok böcsülete, de a közállomány bátorsága is gyakran veszélybe hozhatatik, és a status organismusában is megrendíthetetik. A veszedelem nem mindenütt egyforma, hanem nagysága sokat függ a népnek műveltségi fokától, és jellemétől; így p. o. némelly irományok a műveltség alsó fokán álló nemzetnél igen veszedelmesek lehetnek, mellyek más, a műveltségben haladtabb nemzetnél semmi veszedelmet nem okoznak; erre nézve különbséget teszen az alak is, mellyben a nyomtatott iratok közre bocsátatnak, p. o. ha a veszedelmes állítások nagyobb terjedelmű tudományos munkákban foglaltatnának, mivel illy könyvek részint ezen alak, részint a nagyobb áruk miatt csak kevés műveltebbek által vétetnek, annyi veszélyt nem okoznak, mintha időszakai folyóiratokban p. o. hírlapokban, mellyek a nagyobb résztől és a kevésbé műveltektől is olvastatnak, terjesztetnének. Minthogy pedig a korlátlan sajtóvali élés, melly abban áll, hogy az író akármit ír, soha kérdőre nem vonathatik, semmi statusban veszély nélkül nem létezhetik; azért a kormány köteles a sajtóvali visszaéléseket gátolni, ez pedig kétféle úton történhetik, t. i. vagy úgy, hogy a sajtókihágások előzés által akadályoztatnak (systhema praeventivum) vagy pedig minden statuspolgárnak a szabad sajtói jog megengedtetik ugyan, de törvény által (sajtótörvény) annak határai nem különben, mint a ki-

hágás esetében következő büntetések meghatározatnak, mely büntetések az áthágókon végre is hajtának; ide tartozik a rendelés is, miszerint az iratok szerzői, kiadói, nyomtatói, és a könyvadások is nevöket nyilvánítani tartozzanak, hogy így kihágás esetében a törvény szabta rendelés rajtok végrehajtsák; tovább hogy az idöszaki folyóiratok kiadói, pénzbeli cautioval kezeskedjenek. Ezen rendszerben tehát az iratok nyilvánítása nem gátoltatik, hanem a sajtói kihágás a nyilvánítás után az illető bíróság által megboszulatik.

Az előzés az előleges vizsgálat (censura) által éretik el, hol t. i. ez létezik, ott a status által rendelt censorok megegyezése nélkül egy szót sem szabad kinyomatni, a vizsgálaton átment iratokért pedig már nem a szerző, hanem a censor felelős, ebből kitetszik, hogy a poticziai intézkedésekhez csak a censura tartozik.

5. 27. *A indokok, mellyek a sajtószabadság mellett felhozatnak.*

Nem létezik könnyen politicalai kérdés, melly újabb időben a képviseleti kamarákban, és a tudósoknál oly heves vitatkozások tárgya lett volna, mint a sajtószabadság iránti kérdés. Minthogy pedig az igazság akkor leginkább kitünik, ha az ellenkező állítások egymás mellé tétetnek: azért ezen kérdésben mind a két fél által véleményük támogatására felhozott főokokat előre bocsátjuk.

A sajtószabadság védői t. i. azt állítják:

1- ör. Hogy az embernek természeti joga vagyon eszméit szabadon közleni, és így az emberi nem Művelődésére közre munkálni.

2- or. Hogy a sajtószabadság minden fensőbb mivelődésnek életelve, és főemelyűje: ellenben hol censura létezik, ott az emberi ész gyámság alatt tartatik, a szellemi kifejlődés lebilincseztetik, a lángeszű fejek az írástól elkedvetlenitetnek, és a censor minden közérdekű vagy tudományos kérdésben mintegy csalhatatlan bíróvá tétetik, kinek önkényétől fog függni, a szellemi haladást fenntartóztatni, és a tudományok felvirágzását akadályozni.

3- or. Hogy a sajtószabadság mind a közállományi, mind a magánosok bátorságának védpaizsa, és legerősbb istápjá;

a közállományi azért; mert a sajtószabadság a kormánynak megbecsülhetetlen tudósításokat szerez, a nép szükséges kívánatairól, annak sérelmeiről, és vélekedéseiről, az uralkodó hiányok és visszaélések miképeni orvosolhatásáról; tovább sok egyes érdekes eseményeket, és a tisztviselők magokviselete fölötti adatokat felfödöz, mellyek által a thron sugallások és hízelgések ellen biztosítatik. Ellenben hol a censura divatoz, ott elnyomatik a nép szava, ne hogy panasza az uralkodó füleit érhessék, ott elnémul az igazság és ártatlanság, az elnyomatások és hiányok lepleztetnek, a visszaélések szaporodnak, és a köz jó szembetűnőleg károcodást szenved.

A magánosok bátorságának védpaizsa pedig azért: mert a sajtószabadságnak legnagyobb befolyása van az erkölcsiségre, mivel általa minden polgárnak erkölcsi magaviseleté és cselekvései a közönség bírálata alá bocsátathatnak, melly nyilván bírálhatás azt eszközli, hogy a hatalmasabbak nem olly könnyen merészkedendnek a gyengébbeken kényuraságot fizni; a tisztviselők is félvén a közvélemény hatalmas ítéletől, cselekvéseikben a törvényességet, és emberiséget mindig szemek előtt tartani késztetnek.

4-er. Hogy a sajtószabadság alkotmányos országban az alkotmánynak garantiája, és az alkotmányos életnek szükséges feltétele; mert az alkotmányok istápjá és ütéré a nyilvánosság, melly abban áll, hogy a nemzet minden hazai és külföldi viszonyokról, és azok fölötti vélekedésekről magának könnyen tudomást szerezhessen: csak ezen eszmesurlódás, és kölcsönös értelmésítés által megszerezhető azon political míveltség, melly szükséges, hogy a statuspolgár jó országgyűlési követválasztást tehessen, hogy a választottnak jó utasítást adhasson, és annak az országgyűléseni magatartása felől kellően ítélhessen, tovább hogy a megyei és községi ügyekben üdvhozó befolyást gyakorolhasson, és magát mind a tisztviselőknek önkénye mind a népcsábítók incselkedései ellen óalmazhassa; szabad hírlapok főleg az emberek gondolatit a csekély és önzési viszonyaiktól és törekvéseiktől a fensőbb közös viszonyokra, a haza, és emberiség szabadságára, és mívelődésére elfordítják, csak hol sajtószabadság létezik, fejlődhetik ki az alkotmányos országokban

annyira szükséges közvélemény, közszellem, csak ott lelhető igazi hazafiúság, és politicalai míveltség.

28. *Az előleges vizsgálati rendszer mellett felhozott tárnokok.*

Ellenben az előleges vizsgálati rendszer mellett e következő tárnokok hozatnak fel:

1- ör. Hogy a józan censura az embernek közlési jogával igen megegyeztethető; mert ezen jog amaz által csak annyiban korlátoztatik, mennyiben ezt a status java kívánja, ilyen korlátozás pedig az igazsággal nem ellenkezik.

2- or. Hogy a censura a czélnak jobban megfelel, mint a sajtókihágásoknak későbbi megbüntetése, mivel a censura a veszedelmes elveknek terjedését csirájában elfojtja; de ellenben mit sem segít a sajtószabadságnál a kihágó írónak későbbi megbüntetése, ha rász elvei már terjedtek, és a népben mély gyökeret vertek.

3- or. Hogy tökéletes, czélszerű, és kimerítő sajtótörvénynek létrehozása igen nehéz; mert minő eszmék közlése különösen sajtókihágásnak tartandó, és ez a beszámítás különféle fokozati szerint minő büntetéssel megfenyítendő, a törvényekben pontosan meghatározni, ha nem egészen lehetetlen, még is igen sok nehézségekkel jár; abból következik, hogy a sajtókihágások megbüntetésében igen sok a bírónak önkényétől függ, és hogy a törvények határozatlansága miatt az is történhetik, miszerint tán kelletlenül óvatosabb, és féltékenyebb írók, ne hogy tán eszméjük közlése miatt büntetés alá vonassanak, leghasznosabb munkáik kiadásától visszajesztetnek; ellenben más bátor de kevés ítélettel bíró írók könyveiket vakmerően nyilvánítják; máskép történik ott, hol censura létezik, mert itt a felelet terhe nem a szerzön, hanem a censoron fekszik.

De tovább 4-er. A sajtószabadságnál a kihágások ellen határozott büntetés sokszor fogatlan, mert történhetik, hogy midőn olly író, ki kedvence a népnek, kinek tán hízkelkedik, megbüntettetik, attól azonnal kármentesítést kapjon, minek már több ízbeni történtét a köz tapasztalás tanúsítja.

§. 29. *A mi véleményünk a tájiéra nézve.*

A mi véleményünk azon kérdés fölött, vajjon az előleges vizsgálati rendszer, vagy a sajtószabadság érdemelő-e elsőséget? az, hogy ezen kérdésnek megfejtése leginkább a körülményektől, főleg a népnek műveltségi fokától, az eddigi viszonyoktól, és a fennálló alkotmány minémüségétől függ; átaljában azt lehet állítani: hogy a nemzetnek bizonyos szellemi kifejlődése, és más intézetek is kívántatnak ahhoz, hogy a sajtó veszedelem nélkül szabadon hagyassák: egyébiránt még a censura létéből magából a nemzet elfásulása, a szellemi élet zsibbadsága, és a közvélemény elfojtása szükségképen nem következik, (ez csak akkor történik, ha a censura igen önkényesen gyakoroltatik); a történet mutat statusokat, hol a censura alatt a sajtó szabadabban mozog, mint a hol a sajtószabadság alkotmányilag biztosított; tovább az is bizonyos, hogy ha valamely országban eddig igen szigorú censura uralkodott, a józan politica attól a sajtószabadságra nem egyszerre, hanem csak fokenkénti átmeneteit táncsol.

§. 30. *A censurának elrendezése.*

Ha a statusban censura szükségesnek találtatik, azt czélszerűen kell elrendezni, hogy t. i. egy részről a veszedelmes elvek terjedése ugyan gátoltassék, de más részről a valódi mivelődés haladásának akadály ne tétessék; ezen két eredménynek elérésére pedig kívántatik:

1- ör. Hogy censoroknak (akár azok egyesek legyenek, akár egész testületet képezzenek) csak olyanok választassanak, kik tulajdonságaiknál fogva olly hivatásnak megfelelőhetnek.

2- or. Több fokozatú censori testület felállítandó, hogy az alsóbb censor határozatával nem elégtülő író iratát felsőbb censori testület ítéletének alá bocsáthassa.

3- or. A censorok hatásköre mind a belföldön nyomtatandó, mind a külföldön kiadott munkák iránt lehetőségig legpontosabban meghatározassék.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A személyes bátorságról.

31. *A személyes bátorság veszedelmei.*

A személyes bátorság, mely az élet és test bátorságában áll: veszélybe hozathatik: 1-ör. Másnak gonoszsága; 2-or vigyázatlanság és 3-or balesetek által.

Itt tehát tekintetbe jönnek: 1-ör. Mindennemű gyilkolások; 2-or sebesítések, és sértések; 3-or mindenféle sértések, mellyek saját vigyázatlanság, vagy baleset következtében történnek; 4-er az élelmekbeni fogyatkozás; és 5-ör betegségek, mellyekről különös fejezetben értekezünk.

Tovább a személyes bátorsághoz tartoznak, a szabadság, a böcsület, és a személyes jogok, mindezek ótalma a rendőrség tisztjeihez tartozik.

} 32. *A rendőrség kötelességei a gyilkosság és testi sértések elhárítása iránt.*

A gyilkosság és testi sértések ellen a büntető törvény a jogszolgáltatási politicában fenállított elvek szerint büntetéseket határozzon; a rendőrséghez tartozik a gyilkosságoknak, és testi sértéseknek elejét venni, mire e következők szolgálhatnak:

1- ör. A részegség, mely gyakran gyilkolásokra és vérengzésekre ad alkalmat, tehetségig akadályoztassák, ide tartoznak főleg a csaplárosokat illető rendszabályok. A részegségnek kiirtására nagy befolyással tehetnek az úgynevezett mértékleti egyesületek, mellyek t. i. a köznépet a szesz italokkali élésben többféle eszközök által mértékletességre szoktatni magoknak czélul kitűzték.

2- or. Minden alkalommal, hol nagyobb embertömeg összegyül, a rendőrségnek különösen szemeskednie, és a ne tán eredő verekedéseket lecsillapítania kell.

3- or. Az alattomos és veszedelmes fegyvereknek hordása (p. o. botnak elrejtett törrel, vagy szélpuskának) tiltassék meg, szinte nagyobb gyülekezetekben minden fegyverviseelés átaljában tilos legyen.

4-er. A városokban éjjeli utcái világítás hozassák be, mellynek a vagyon bátorságára, és az emberek kényelmére nézve is nagy befolyása van.

Hogy pedig az utakon az utazók élete útonálló, és rablók által veszélybe ne hozassák, szükséges, hogy főleg a gyanús utakon lovas rendőrség (gensdarmérie) szünet nélkül barangoljon, és azokat a gonosz szándékú emberektől folyvást tisztítani iparkodják, az utak mellett pedig az erdők, és bokrok 60 lépésnyire kiirtassanak, és a ne tán lévő barlangok betöltessenek.

§. 33. *Különösen a megégetésről.*

A méregkeverés vagy megégetés is, melly (minthogy ezen gonosztett hamarabb eltitkolható, mint a közönséges gyilkolás, és a gyilkos részéről nem is annyi bátorságot kíván) könnyebben vitetik véghez, mint más gyilkolás, a rendőrségnek legnagyobb figyelmét kívánja: azért a rendőrség a mérégárulásijogot nem minden, de legkevésbbé a házaló kereskedőknek engedendi meg, hanem csak a gyógyszerárusokra és kevés jólelkű kalmárookra szorítandja, és pedig olly óvatossággal, hogy ezek is súlyos felelet terhe alatt senkinek se merészljenek mérget eladni, kivéven orvosi rendelés, vagy rendőrségi engedelem következtében; tovább hogy jegyzőkönyvet vezessenek, mellyekbe a vevőnek nevét, lakását, a vevésnek keltét, a vett méregnek minéműségét, és mennyiségét és a czélt, mire kívántatott, pontosan beiktassák, hogy ha tán megégetés történnék, annak szerzője ezen jegyzőkönyvnek vezérlete által könnyebben kitudassék. Hogy pedig mind ezen óvatosság mellett elkövetett megégetés is kipuhaltassék, szükséges, hogy valahányszor valaki rögtön minden gondolható ok nélkül meghal, a testnek bonczolása a rendőrség jelenlétében tétessék meg.

Ne hogy pedig vétkesség által megégetés történjék, szükséges, hogy a mérgek és minden az emberi egészségre károsan ható szerek biztos és zárt helyen tartassanak, különös jegygyei megjelöltessenek, és az inasok, és más tapasztalatlan emberek azokhoz soha se bocsájtassanak, ezen üdvös rendszabályok áthágói pedig keményen büntetendők lesznek.

Tovább a konyhában használt rézedények által is meg-

étetések történhetnek; mert a tapasztalás tanítja, hogy n réz savak által felolvasztva mérges rézrozsdát szid, azért szükséges, hogy a nép oktattassék a felől, minő rász következes eredhetnek a vagy épen nein, vagy legalább nem elegendőn megczinezett rézedényeknek a konyhábani használatából; a rézművesek pedig arra szorítandók lesznek, miszerint az edényeket ólom nélkül czinezni megtanulják.

§. 31. *A párviadalról.*

A párviadalokra nézve sém lehet a közállomány közös, mert áztatok a személyes bátorság szinte veszélybe hozatik, és mert a statusban hol a törvények, és bíróságok minden bátorságára örködnek, minden magános bosszú tilos.

A párviadalok elhárítására mindenek előtt büntető törvény szükséges ellenük. *) E büntetés meghatározásában a jogtudósok meg nem egyeznek. A halálbüntetés nem látszik alkalmazhatónak, mivel még az is, ki párviadalban mást megöl, olly nagy roszelelküesget nem mutat, minta közönséges gyilkos, de a közbátorság sem háborgattatik meg általa annyira, mint a köz gyilkosságban, mert mindig a kihívott rész szabad akarattól függött a párviadalra reá állani vagy nem. B. Sonnenfels a becstelenségi büntetést ajánlja, feltéven, hogy a párviadal mindig rendetlen böcsületvágyból ered; de (eltekinve attól, hogy nem minden párviadalnak forrása a sértett böcsület) a becstelenségi büntetésnek csak akkor lenne foganata, ha az ekként megbüntetett a közönség szemében is becstelennek tartatnék, mi mindaddig meg nem történik, míg a nép azon középkori előitéletéből ki nem vergődik, melly szerint inkább a párviadalra reá nem állót mint gyáva, és félékeny embert, megvetéssel illeti. Némellyek tetemes pénzmennyiségű büntetést ajánlanak. De átaljában akár miilyen legyen a büntetés, az mindig szigorúan végrehajtás-

*) Valamelly büntettnék megbüntetéséről értekezni, szorosan véve, ugyan nem a policziatudományhoz, hanem az igazságszolgáltatási politicához tartoznék, mindazáltal a szükséges összeköttetés miatt, és ismétlések elhárítása tekintetéből, mi ott, hol az egyes gonosztetteknek a policziai intézetek általi eltávolításáról szölandunk, többnyire a büntetést is röviden érintjük.

sék, a kihívó mindazáltal mindig szigorúabban büntetendő lesz, mint a kihívott. Egyébiránt a párviadalokra nézve leginkább azon régi alapmondatoknak vagyon helye „*vanae sine moribus leges*“ az az a közvélemény támasza nélkül híjában harczol a törvényhozás a párviadalok ellen, azért a statushatalom feladásaihoz tartozik azon esztelen (az ököljogi időben vette eredetét) előítéletet, mintha t. i. a vesztett böcsület párviadal által visszaszerezhető lenne, kiirtani; a rendőrség kötelességeihez pedig tartozik a történetű párviadalokat gátolni, és minthogy a párviadal gyakran a böcsületsértésből ered, azért ez ellen szigorú büntető törvény szükséges, és a böcsütelenítések megítélése iránt tán tulajdon böcsületbíróságok lennének felállítandók.

§. 35. *A csecsemőgyilkolás.*

A csecsemő gyilkolás a gyilkolásnak azon neme, mellyel a csecsemőnek élete mindjárt születése után anyja által elvételik, történhetik ez vagy közvetlenül a csecsemő megölvén, vagy közvetve, ha t. i. a csecsemő egy kietlen helyben kitétetik a végett, hogy ott minden segedelem nélkül elveszzen.

A törvényes házasságból származott magzatok ellen ezen büntetett ritkán követtetik el, hanem többnyire a törvénytelen közösülésből eredők ellen, és pedig részint azon gyalázat miatt, mellynek a megejtett hajadon személyek a közvéleményben kitévék, részint pedig mivel az illy gyereket egyedül anyjának kell kitartania, (minthogy az atyja jogilag többnyire bizonytalan) ez pedig reá nézve gyakran igen terhelő, sőt néha lehetetlen.

A csecsemő gyilkosság elhárítására a büntető törvénykönyvben ellene büntetés határozottassék meg. Némelly írók igen lágy büntetést ajánlanak, azon alapítván véleményüket, hogy 1-ör a csecsemőgyilkosnő rendszerint fölötte erőszakos lelki állapotban helyeztetvén, ezen tette a legnagyobb szenvedelmektől, úgymint szégyentől, lelki szorongatástól, ínségtől, és kétségbeeséstől ragadtatik el, tehát szabadon nem cselekszik; és 2-ör hogy a csecsemőnek személyessége még nem látszatos, hogy a csecsemő még nem polgár, azon régi közmondás szerint: *in jure non esse, et non apparere idein*

est. De arra felelni lehet, hogy a mennyire egy részről az ezen lépésre ingerlő szenvedelmek a gonosztett beszámítását kibérbítik; annyiban az anyai kötelességnek megsértése a beszámítást súlyosbítja, mert az anya, ki tulajdon magzatát kivégzi, a legszentebb természeti kötelességét lábbal tapodja, és minden emberi érzéket elfojt: egyébiránt is joga van a statusnak a csecsemőnek mint jövendő polgárnak életét védeni; ebből tehát kitetszik, hogy a csecsemőölés méltán súlyosan büntetethetik meg. Mindazáltal a büntetésre nézve ezen gonosztetre indító okok szerint különböztetés szükséges, így p. o. keményebben lesz büntetendő a házas anyától, vagy feslett erkölcsű személytől, mint az egyébként szeplőtelen életű, és csak most tán házasság Ígérete által elcsábított leánytól elkövetett csecsemőölés.

§. 36. *A rendőrség rendelkezései a csecsemőgyilkolás elhárítására,*

A csecsemőgyilkolás elhárítására a rendőrség következő rendelkezéseket teyen:

1- ör. Nem szenvedendi, hogy a megszeplő sitett leány nyilván megszegényítessék, valami gyalázattal illettessék, vagy a szülői vagy atyafiai részéről fölötte szigorú s kegyetlen bánásnak alá vettessék.

2- or. Rendeléseket teend, miszerint minden terhbe esett leány köteleztessek nehézkes állapotját a szülés előtt vagy valamely bábaasszonynak, vagy más tisztességes asszonynak felfödözni, ki azután reá szemeskedni tartozzék, hogy gyermekgyilkolás ne történjék, ezen kötelességet elmulasztókel- len pedig büntetés leszen szabandó.

3- or. Alkalom adandó, hogy a szülés rejtve történhessék, azért szülházak (mellyek egyszersmind a szülészségi tudományt tanulóokra nézve gyakorlati iskolák lenni szoktak) felállítandók, hová t. i. a szerencsétlen vagy szegény anyák folyamodhatnak, és hol terhektől minden hir és gyalázat nélkül szabadulhatnak; tovább e végett szolgálhatnak alelenczházak, mellyekben t. i. csecsemők felvétetnek, és tápláltatnak. Ezen házaknak első célja az, hogy olyan gyermekek az életben tartassanak, kiket a szülők vagy szegénység,

vagy szégyen miatt tartam nem akarnak, 2-szor hogy oily gyermekek gyakran rossz erkölcsű emberek kezeiből kiragadtassanak, és mind physicalilag, mind erkölcsileg jobban neveltessenek.

Ezen intézetek ellen azt hozzák fel:

1- ör. Hogy lehetségessé tevén a törvénytelen közösülésnek gyümölcseitől könnyű megszabadulást, a bujaságot nagy mértékben előmozdítják, és a házasoknál is a gyermekek iránti szeretetet, és azzal a jó nevelésnek valódi forrását elfojtják; mivel némelly fősvény, és keményszívű szülőknek a gyermekeikre szükséges nevelési terheknek magoktól elhárítására, és az intézetre tolására ingert nyújtanak-

2- szor. Hogy az intézetbe hozott gyermekek közt legnagyobb a halandóság, de a megmaradók közül is a legnagyobb rész azután a világban erkölcsileg elvész, mert keveset kivévén, kiknek a szerencse különösen kedvez, többnyire család, barát, pártfogás nélkül mindenben szűkölködvén, gyakran még név nélkül is a világba mintegy kiteszítatnak, és semmi tekintet, semmi szülőkrei emlékezet által a büntetektől vissza nem tartóztattnak, végtére

3- or. Hogy ezen házak sok költséget okoznak.

De ezen ellenvetésekre azt lehet felelni: 1-ör. Tagadhatatlan ugyan, miszerint ezen intézetek a paráználkodást előmozdítják, de (eltekintve attól, hogy olly városokban is, hol illy intézetek nem léteznek, tilos közösülésnek gyümölcsei nem ritkák, és ezen rossz az emberi gyarlóság miatt tökéletesen ki sem irtható) a status két rossznak összeütközésében kénytelen a kisebbiket választani, hogy t. i. a nagyobb rosszat, tehát ezen esetben a csecsemőgyilkolást, elhárítsa.

A mi 2-or a gyermekeknek ez intézetbeni nagy halandóságát illeti, eltekintve attól, hogy az első életkorban a nélkül is legnagyobb szokott lenni a halandóság, ezt is az illy intézetnek jobb elrendezése által lehet kisebbíteni: hová tartozik, hogy az e végett szolgáló ház egészséges helyen, és tágasan építessék, az intézet szoptató dajkák hiányával ne legyen; de az oda hozott gyermekek közül senki a szoptató dajkának át ne adassák, míg annak a bujakortóli mentessége be nem bizonyodik, ne hogy ezen ragály a többiekkel is

közöltessék, a bujakorban szenvedő gyermek pedig a többiektől elválasztandó, és meggyógyulásig az orvos által rendelt étszerekkel táplálendő leszen; továbbá fölötte sok gyermek egy szobában ne halmoztassék össze, hanem legfőlebb négy, kikre nézve külön dajka lesz rendelendő, ezeknek pedig szívére köttessék, hogy a reájok bízott gyermekeknél az anya helyét pótolják, mire hogy nagyobb ösztönük és kedvük legyen, szükséges hogy bizonyos száma gyermekeknek életbeni tartása nekik élemedett korokban húzandó nyugdíjra jogot alapítson: tovább jó felügyelés szükséges arra: vájjon ezen dajkák kötelességüknek pontosan megfelelelnek-e?

Hogy pedig a gyermekek aztán a világba kiléptükkor erkölcsileg el ne romoljanak, azoknak szinte úgy mint az árvagyermekeknek gondját kell viselni. Ne hogy pedig olly intézet fölötte sok költségeket okozzon, az ide hozott gyermekeknek egy része becsületes családoknak főleg falukra bizonyos fizetés iránt átadandó lesz, de azokra nézve is felügyelés kívántatik, vájjon a szükséges táplálásban, tisztaságban s a t. hiányt nem szenvednek-e? ez ott szinte szükséges lesz, hol lelenczházak nem léteznek.

§.37. *A mriyzat elűzéséről.*

Magzat, vagy méhgyümölcs elűzése alatt azon gonosztett értetik, mellyel a még éretlen, és méhen kívül meg nem élhető emberi magzat anyjának méhéből elhajtatik. Mivel a statusnak joga van az embryonak mint jövő polgárnak életét védni, joga is vagy on ezen gonosztett ellen büntetéssel élni. E büntetés meghatározására nézve a jogtudósok meg nem egyeznek; némellyek külömbiséget tesznek: vajjonamagzat élő volt-e már, vagy nem? az első esetben a gonosztettet a csecsemőgyilkoláshoz hasonlítják azon okbúi, hogy a foganat mind a két gonosztettben egyforma; mindazáltal a mi vélekedésünk szerint, ámbár a két gonosztett foganatra nézve megegyez, még is a büntetésben külömbiséget tenni igazságos: mert a magzatot elűző anya még sem mutat olly kegyetlen szívet, mint az, melly a már élő gyermeket megöli; egyébiránt is nehéz annak bebizonyítása: vájjon a magzat élő volt-e vagy nem? és vájjon szántsándékkal történt-

e a magzatelűzés? azért ezen büntett, tekintetbe is vétetvén az olly anyának erőszakos lelki állapotja, szigorú büntetéssel lesz ugyan megfenyítendő, de még sem ollyannal, mint a csecsemőgyilkolás.

Hogy pedig ezen gonoszfettnak eleje vétessék, a rendőrség hozzájárulása is szükséges, azért ez a gyógyszereszeknek megtiltandja, ne hogy orvosi rendelés nélkül a magzat elűzésére szolgálható szereket valakinek nyújtani merészeljenek (az orvosnak természetesen a még szülédén embryót az anya élete megmentése tekintetéből szabad feláldoznia) szinte a sebészeknek orvosi rendelés nélkül nőtlen nőszemélyckeni érvágás tiltassék még, tovább a nyilván helyekről olly növények, mellyek e célra használtathatnának, távolíttassanak el.

§. 38. *Az öngyilkosság.*

Beccaria az öngyilkosságnak bünlethellenségét védi, azon alapítván állítását, hogy mindenik ember a maga testének és életének ura, tehát arról másnak befolyása nélkül szabadon rendelkezhetik, és hogy az öngyilkos által a polgári társaságon is sokkal kisebb sértés ejtetik, mint attól ki hazáját elhagyja, mert ez utóbbi vagyonát is kiviszi a hazából. De a mi véleményünk szerint a status az öngyilkosság iránt sem viseltethetik közönyösséggel, mert (eltekintve attól, hogy az öngyilkos sértő is lehet, a mennyire t. i. mások iránti kötelességei vannak, p. o. mint családtyának, mint adósnak, vagy polgárnak) ezen büntett által a status mindig egy tagtól és polgártól megfosztatik, és mert ha ezen merény a statushatalomtól épen nem tilalmaztatnék, a gonosztévőknek a törvényszabta büntetés öngyilkolásuk általi elkerülésére, az adósnak pedig hitelezőinek kijátszására mintegy szabadság engedtetnék; egyébiránt is méltán félhetni, hogy elharapodván valamelly országban az öngyilkolások, más ölések is iszonyú gonosztetteknek nem fognak tartatni: ide járul, hogy az embernek gyakran olly mulékony szomorú pillanatai vannak, mellyekben magát életétől megfosztani kész volna, azért nem fölösleges, ha az emberek az öngyilkolástól vissza ijesztetnek; e végett némelly országban határozottat, hogy az öngyilkostól a tisztességes eltemetés tagadtassék meg, és holt

teste a hóhér által vitessék ki; noha pedig ezen büntetés a holt testen csak akkor vitetik végbe, midőn az öngyilkos azt már nem érzi, még is tagadhatatlan, hogy némelyeket az öngyilkolástól visszatart; mindazáltal a jogosság nem minden öngyilkossal egyforma bánásmódot helyesel; attól ki tán az által magát a büntetés alól kihúzni akarta, vagy hamis bukással másokat szerencsétlenített, elébb lehet a tisztességes eltemetést megtagadni, mint attól, ki tán elcsüggedés vagy búskomorság következtében magát az élettől megfosztja.

A rendőrség tisztjéhez pedig tartozik, ezen rossznak okai ellen harcolni; a tapasztalás szerint vallástalanság, kicsapongó élet, henyéség, pazarlás és játékosság az öngyilkosságnak legközönségesebb okai szoktak lenni, ezek ellen pedig leghathatósabb eszközök a vallásosság, és erkölcsiségnek terjesztése, és a népboldogság iránti gondoskodás, tovább a rendőrség iparkodni fog, hogy az öngyilkolásra törekedők ha lehetséges, megmentessenek, kik azután lelkészek és orvosok gondviselésére megtérítés végett bizandók lesznek, ha egyébiránt más bünt el nem követtek.

§. 39. *A gondatlanságból és bal cseleidül eredő veszélyek.*

Mind azon veszedelmeket, mellyek vigyázatlanságból, vagy esetlegesen történhetnek, lehetetlen előre látni; a rendőrség feladásaihoz tartozik tehát legalább a közönségesebb veszedelmeknek elejét venni: ilyenek

1- ör. A sebes kocsizásból vagy lovaglásból eredők, ez tehát valamint a szánaknak csengetyü nélküli használása szigorú büntetés alatt tiltandó, hogy minden elgázolási veszély elharitassék; midőn pedig valamely vigalomhelyre számosabb kocsi indul, minden veszedelem és összeütközés elkerülése végett czélszerű rendelések teendők.

2- or. A gonosz kutyák tartása, és azoknak veszettsége, ez utóbbi esetben azokat ki kell végezni.

3- or. Az építésből eredő veszélyek u. m. a düledékeny épületeknek, vagy az építésnél használt állásoknak leszakadása, a vermek éjczaka tárva állása, tovább a lövődöző házaknak helyheztetése, és az épület kijavításánál történhető veszedelmek a rendőrség figyelmét kívánják, hogy czélirányos intézkedései által minden szerencsétlenség eltávolíttassék.

4- er. Az útnak, meredek vagy folyó melletti lefele is a rendőrség figyelmét el ne kerülje, hogy t. i. illy ut karfával elláttassék, hol pedig a folyón az átmenetei hajóval történik, ott biztos hajókról, és ügyes révészekről kell gondoskodni, de veszedelmes helyeken vagy szélvész idejében senki át ne vitessék, egyébiránt is az utak és hidak jól építtessenek és jó állapotban tartassanak, hogy minden veszély elháríttassék.

5- ör. Ide tartozik a rosszul helyheztetett, vagy felfüggesztetek tárgyának magasról leesése, és innen származható veszedelmek.

6. A szerencsétlenségeknek, mellyek a folyóvizeken történnek, midő n azokban az emberek nyáron fürödnek, elhárítására, folyói fürdők felállítandók, a szegényekre nézve pedig a nem veszedelmes helyek karók által kijelelendők lesznek, télen pedig a fagyott folyóvizekeni vagy patakokoni átjárást a rendőrség addig nem engedendi, míg ez veszély nélkül nem történhetik, azután pedig az átjárásra szolgáló helyeket szinte kijeleli, a síkos helyeket pedig hamuval behinteti.

Illynemű gondatlanságokból eredő veszedelmeket a rendőrség részint a gondatlanok megbüntetése, részint gyakortai megintés, útbaigazítás, főleg a tán valahol gondatlanságból vagy tudatlanságból származott szerencsétlenségeknek köz hírré tétele, és végtére czélszerű megmentési intézetek felállítása által elhárítani iparkodandik.

§. 40. *Kisdedovó intézetek.*

A kisdedovó intézetek főleg a szegényebb osztálybeliekre nézve fölötte jótékonyak, mert ezek élelmöket többnyire házon kívüli munka által keresvén, gyermekeiket magokra hagyni kénytelenítetnek; minek következtében illy gyermekek gyakran a magányban eltompulnak, vagy az utczákon napestig csatangolván elvadulnak, vagy szerencsétlenségeknek kitévék; a szülők pedig e miatt örökös töprenkedésben lenni kénytelenítetnek. Mind ezeknek elhárítására szolgálnak a kisdedovó intézetek, mellyekben t. i. a kis gyermekek csak nem az egész napot ügyes, és különösen erre kiképezett kisdedovók felügyelése alatt töltvén mind physical veszélyek,

mind erkölcsi mételyezés, és rossz példalátás ellen őriztetnek, jókorán hasznos, és korukhoz mért módon foglalkodtatnak, a rendhez és tisztasághoz szoktattatnak, és hol a játékok is úgy intéztetnek el, hogy a gyermekek a csintalanságoktól viszzatartóztassanak, és még is elméjük és szívok miveló djék.

§. 41. *Az élelem és más első szükségül tárgyak fogyatkozása, vagy drágulása.*

Ennekelötte, minthogy a földmivelésnek nem kötömben mint a közlekedésnek, és kereskedésnek sok akadálylyal kellett küzdenie, és olly tökéletességre mint ma kifejlödött még nem vala, a kenyér fogyatkozása éhség és drágaság sokkal gyakortibb jelenések valónak, mint mai idó ben, és azért akkoron a népnek ezek elleni biztosítása a kormánynak különös figyelmét kívánta; jelenleg ugyan polgárisodott országokban már ezektől annyira tartani nem kell, annálfogva a kormánynak különös gondviselése eziránt csak rendkívüli terméketlen években kívántatik; mindazáltal a rendőrség mindig vigyázzon, hogy mesterséges drágulás ne támadjon; erre pedig e következő eszközök szolgálnek: t. i. magtáraknak felállítása, az életnek külföldröli beliozása, fákra és sorai gond, a heti vásároknak elrendezése, az első szükségü tárgyának árszabása, csak nem mind ezen eszközök a kívántató élet mennyiségének s tehát a népességnek tudását szükségessé teszik.

§. 42. *A tartalékmagtárak.*

Ha a tartalékmagtárak felállítása egyedül magányosokra hagyatik, akkor ezek egyedáruságot úzvén könnyen mesterséges drágaságot okozhatnak; a kormány részéről felállítandó magtárak ellen pedig fontos okok harczolnak, azért legjobb ha a községek magok állítanak fel magtárakat, mellyekben elteendő gabona a nép adalékaiból kerüljen össze, minden község által az aziránti kezelés és felügyelés sokkal egyszerűbben és olcsóbban történik, mint az közvetlenül a kormány által történnék; ide járul hogy mindenik község a

maga szükségét legjobban határozhatja, mint azt is legjobban ítélni meg, kik legyenek szükség esetében ápolásra méltók.

43. Az életnek külföldről behozása.

Ne hogy a pénzszomjazó gabonakereskedők silányabb termésű évben mesterkéltnél drágaságot okozhassanak, némelyek azt tanácsolják, hogy ilyenkor azoknak magtárai erővel nyitassanak fel, és az ottan talált élet meghatározott áron adassák el, mindazáltal a mi véleményünk szerint illy sajátot megsértő eszközt helyben hagyni nem lehet, azért az illy drágaságnak inkább külföldről behozott élet által vétesék eleje, annál fogva:

1- ör. A kormány magának a különféle vidékekben termelt gabonamennyiségről tudomást szerezzen, hogy megítélhesse, szükséges leend-e a külföldről gabona megszerzése? de itt a honi magtárakban még fennlévő gabonamennyiség is tekintetbe veendő.

2- or. Ha ebből kitetszik, hogy csak ugyan a behozásnak szükségessége fennforog, akkor a kormány a szükséges mennyiséget jó idején, ha lehetséges még tél előtt minden zaj nélkül hű biztosok által a külföldön összeveendi, és azt vagy ugyan azon, vagy kisebb áron is a sütőknek eladandja, szinte a földmivelőket is, kik tán a jövő vetésre szükséges magok hiányával vannak, ezeknek a jövő aratásig kölcsönözésével felsegállendi.

3- or. Ha a kormánynak még a dománial jószágaiban gabonája van, azt eladhatja, hogy illyformán apiacson a gabona ára lejjebb szállitassék.

4- er. A gabonának szükségtelen fogyasztása gátolandó, és azért szűk termésű esztendőkből az égettbor készítésének megszorítása, sőt nagyobb szükség esetében egészen tilalmazása igazolható lesz.

Mennyire korlátolandó pedig a gabonának az országból kivitele drágaság idején a statusgazdasági tudományban fog előadatni.

§. 44. *A rendőrség gondja fára és sora.*

Ne hogy a fának, mely szinte az életszükségekhez tartozik, fogyatkozása támadjon, a statushatalom következőket teend:

1- ör. A hasznos erdoszettudományt előmozdítja, és a végezt erdőszeti iskolákat alapítaná.

2- or. Erdő miveltést illető czélszerű rendelkezéseket bocsátand ki, melyeknek czélja az erdők használását úgy elintézni, hogy az által azoknak további fenntartása ne szenvedjen, és ezen rendelkezések fogantatását mind a dominialjóságaiban, mind a testületek és községek erdőiben szigorúan eszközöndi, egyébiránt a magánosuktól bírt erdők használata bé nem avatkozik, kivéven nagy faszükség esetében.

3- or. Gondoskodni fog, hogy a fa gazdálkodására szolgáló gyuló szereknek, miilyenek p. o. a kőszén turfa használata terjedjen.

4- er. A nyiván utak mellett a fának ültetését előmozdítandja, és a polgárokat is jobb fajú famagok elosztása által famiveltésre serkentendi.

5- ör. A rossz akarattól, vagy gondatlanságból származó farongálásokat, akármiily erdőben vitetnének véghez, megbíntetendi.

Minthogy a só is mind az embereknek, mind a marhának fölötte szükséges, azért a sóbányák miveltésére különös gond fordítottassék, az ország különféle vidékeiben a só mértékletes áron árultassék, és azok is, kik a sót kisebb mennyiségben árulják, sze.n.nel tartassanak, ne hogy uzsorálag felcsigázott sóár által a köznépet sanyargathassák.

§. 45. *A héti vásárok elrendezése.*

A héti vásároknak nagy hasznok vagyon, mert ezekben az árulók nagyobb összecsoportozása miatt az élelmek nagyobb olcsósága eszközölthetik.

Ne hogy pedig a természetők a héti vásároktól elmaradjanak, nagy vásári adó, vagy helypénzfizetéssel ne terheltessenek, mi az olcsóság czéljának is homlokegyenest elibe állana; ne is kényszerítessenek a vásárra hozott czikkek eladására, hanem azoknak vagy visszavihetése, vagy jövő vá-

sárig valahol eltevése nekik szabad maradjon; tovább a termékeknek árszabálya, mely a nélkül is azoknak különféle jósága miatt, igazságos alig lehetne, se határozottassék meg; Ne hogy pedig az aprólékos árusok (©ricfiller, kik t. i. a szükséges élelszereket minden időben és legkisebb mennyiségben eladják, és főleg a szegényekre nézve hasznosak) elővásárlása által a táplálékoknak ára felemeltessék, szükséges, hogy ezen emberek arra szoktassanak, miszerint vásárlásaikat a várostól bizonyos távolságban tegyék; a vásáron pedig bizonyos óra előtti megjelenés, nem különben mint a vásárra vezető utakon a parasztokra leselkedés nekik keményen tiltassék meg.

46. *Az első szükségű tárgyak árszabása.*

A körülmények néha olyanok, hogy az első szukségű tárgyaknak árszabását kívánják (ez főleg ott szükséges, hol ezen tárgyaknak előállításával foglalkozó mesteremberek miilyenek p. o.'ti sütők, mészárosok száma korlátozva vagyon) hogy így az uzsorás drágításnak eleje vételessék, ha illy árszabás megtörtént, a rendőrség szemeskedjék: miszerint a határozott ár megtartassák, ehhez pedig kívántatik: 1-ör hogy az árszabás a dologhoz értök befolyásával és úgy történjék, hogy illy mesterembereknek is a mértékletes haszon reménysége fennmaradjon, 2-or nyomtatásban kibocsátassék, és a közönségnek tudtára hozassák.

§. 47. *A személyes szabadság veszélyei.*

A személyes szabadság különféle módon sértethetik, így

1- ör. Ha a nyilvános tisztviselők hatalmokkal visszaélnek, mi ellen jó községi, és megyei rend legjobb óvszer lehet.

2- or. Ha a szülők vagy gyámtyák családi hatalmokkal visszaélnek p. o. ha a szülők a gyermeket bizonyos életnem választására, vagy házasságra tán kiörökítés fenyegetésével készítetik, vagy azzal módfelett szigorúan bánnak, az efféle hatalmaskodásoknak leginkább a törvény elejét venni iparkodják, a rendőrség pedig az illy gyermekeket ótalma alá vegye.

Szinte a még némelly statusban fennálló rabszolgaság és a földes úri hatalommali visszaélés által is a személyes szabadság veszélyeztetik, az elsőnek megszüntetése, a másoknak pedig törvény általi gátlása a jogosság és a szelidebb korszellemnek kívánata; a rendőrség köréhez tulajdonképen tartozik; az itt amott tán előforduló elnyomatásokat felfedezni, hogy a bíróságok az elnyomatottaknak törvényt és jogot szolgáltatthassanak.

§. 48. *A cselédi rend.*

Az elnyomatások gyakran a szolgálatban lévők ellen is elkövetetnek; minthogy pedig a cselédség a szegényebb és kevésbé miveit néposztályhoz tartozik, mellynek a hatalmasabb uraság ellenében állása nem olyan, hogy jogait elegendőn védelmezni, és magát méltatlan bánás ellen óvni tudná, azért szükséges, hogy a statushatalom ezen számos osztálynak, mellynek sorsa a legkedvezőbb körülményekben sem irigyelendő, különös gondját viselje, miszerint t. i. minden elnyomatások ellen biztosítsák; másrésről mindazáltal a házi rend és fenyíték fenntartása, sőt a cselédeknek saját érdeke is kívánja, hogy az uraságoknak bizonyos a cselédek fölötti házi hatalom adassák; hogy tehát a közállomány mind a két feladásnak illőleg megfelelhessen, mindenek előtt cselédi rendnek behozása szükséges, mellyben t. i. az uraságoknak és cselédeknek kölcsönös jogai, és kötelességei foglaltassanak, a nélkül hogy különös jogok, és kötelességek külön szerződés általi megállapítása kizárva volna.

Általában a cselédség köteleztessék minden a közönséges házi tartásra vonatkozó szolgálatot megtenni, kivéven ha a szerződésben csak bizonyos nemű szolgálat kötött ki, a gondatlansága által okozott kárt megtéríteni, a házi rendhez magát alkalmazni, és a házi uraság parancsolatit, vagy intését szerénységgel meghallgatni; minden felelést pedig elkerülni. Itt azon kérdés támad: vájjon a cselédnek az uraság ellen panaszjoga legyen-e, ha ettől szigorubb megdorgálás, vagy pedig csekélyebb testi megfenyítés által magát megsértetnek véli? A mi ezen kérdést illeti, egy részről ugyan a cselédeknek érdeke kívánni látszik, hogy az uraságok még mértékletes megfenyítési joggal sem ruháztassanak

fel, ne hogy a hatalommali visszaélésre alkalom adassák; de más részről szembetűnő, hogy az uraság tekintete felette csökkenne, és a házi rendnek fenntartása nagyon nehezítenék, ha p. o. a házi asszonyt egy felhevülésben kisikamlott erősebb szitok már a méltatlan bánási panasznak, és tán büntetésnek kitenné, azért főleg olly országokban, hol a cselédség még fölötte míveletlen, tehát keményebb fenyítéket kíván, a hatóságok pedig távolabb vannak, az uraságoknak mértékletes megfenyítési jog megengedendő, de ennek határai pontosan kiszabandók lesznek. ezen tekintetből figyelmet érdemel a porosz törvény, melly azt rendeli: hogy a cselédség melly illetlen magaviseleté által uraságát haragra gerjeszti, és abban töle szitkokkal vagy csekélyebb testi büntetéssel illetetik, bírói elégtételt ne követelhessen.

A cselédségnek joga legyen kívánni: 1-ör a hely körülményeihez mért közönséges tartást, 2-or erejét túlhaladó munkáktól mentességet, 3-or az isteni szolgálatra és néha kipihenésére szabad időt, 4-er kisebb betegségekben a házbani ápolgathatást, 5-ör az uraság csődülete esetében bérére nézve elsőséget; Szabad legyen a cselédnek tovább a szokás szerinti felmondásidőre nem tekintvén a szolgálatot elhagyni: ha az uraság felette méltatlanul bánnék vele, vagy őtet erkölcstelen, vagy jogtalan tettekre elcsábítaná, tovább ha az uraság lakóhelyét változtatja, és ha a cselédnek vagy házasság, vagy más mód által tulajdon gazdaság felállítására alkalom nyílik, inellyet szolgálatban maradása által elvesztene; de ha egyébiránt a szolgálatot ok nélkül oda hagyja, akkor azonkívül, hogy a határozott idő elteltig szolgálatban lenni köteleztetik, még az innen eredő kár megtérítésében is rendőrséggel megmarasztaltassék.

Az uraságok ellenben cselédjeiket idő előtt elbocsájtatják, ha azokat hűségtelenségen rajta kapják, ha az uraság nevére adósságot tesznek, a gyermekeket elcsábítják, ha részegesek, játékosok, vagy egyébiránt rossz magaviseletnek, ha az ismételt megintés ellenére is az éjszakát a házon kívül töltik, ha gyertyával és tüzzel ismétleg gondatlanul bánnak.

A cselédi rend természetével összekötve vagyon, hogy a cselédi viszonyokból származó viszálykodások csak rövid

utón a rendőrség által intéztessenek el, egyedül fontosabba cselédi rendben nem foglalt esetekben lehet a bírósághoz utasításnak helye; tovább igen czélszerű rendelés, miszerint a rendőrség azoknak, kik szolgálatot keresnek, neveit tulajdonságaikkal együtt feljegyzi, hogy a kik cselédet akarnak felfogadni, ott magukat jelenthessék; hasonlókép hasznos, ha az uraság és cselédség közti szerző és a rendőrségtől különös jegyzőkönyvbe iktattatik.

§. 49. *A böcsület bátorságáról.*

A böcsület is az ember javaihoz tartozik, a rendőrségnek tehát kötelességében áll az embereknek becsületét is mindennemű sértések ellen ótalmazni. — Azon régi időkből származott előítéletek, mellyek szerint némelly emberek vagy születésüknél fogva mint p. o. a cigányok, vagy házasságon kívüli gyermekek, vagy foglalkozásuk, vagy olly cselekedeteik miatt, mellyek egyébiránt a józan ész szerint jellemüket épen nem fertőztetik, becstelenségnek tartattak, újabb időben lassanként megszűnnek, hol pedig még divatban, vannak, a törvényhozásnak feladása ellenük harcolni, szinte ehez tartozik más mindennemű böcsületsértések ellen illő büntetéseket szabni; a bírósághoz pedig sértés esetében a büntetés végrehajtása által a sértettnek elégtételt szerezni; a rendőrségnek tulajdonképeni hivatása az illy becsületsértéseknek történetét elhárítani, azért nem engedendi, hogy valaki színpadi előadás által a közönség nevetésének, vagy megvetésének kitétessék, így tovább olly országokban, mellyekben censura létezik, ez valaki ellen koholt rágalmozó híreknek, mellyeknek hamisságáról bizonyos tudomása vagyon, terjedését gátolhatja, hol pedig sajtószabadság létezik, ott a rendőrség az illyféle írásokat panasztétel következtében későbbben is lefoglalhatja. — Tovább ha a körülményeknek különös összecsoportozása valaki ellen vagy házi motozást, vagy egyéb vizsgálatot szükségessé tett, de abból ártatlansága napfényre jön, neki elégtétel, és vigasztalásául az ártatlanságát bebizonyító oklevél adassák ki.

HATODIK FEJEZET.

Orvosi policzia.

§. 50. *Az orvosi policziának fogalma.*

Tagadhatatlan, hogy az emberek egészsége minden javak közt legfőbbik, és valamint az élet célja elérésének, úgy akármely élvezésnek nelkiilözhetlen föltétele, de az egész polgári társaságra nézve is tagjainak egészsége legnagyobb fontossága: a beteges nyomorult ember nem csak hogy a közállomány gazdagságának és erejének szaporításához nem járul, hanem azokat inkább kisebbíti, és mindenik idő előtt meghalt emberrel a nevelésére fordított tőke hasztalanul elvész, azért a polgárok egészségi állapota a statusnak különös figyelmét érdemli, azon intézeteknek pedig foglalata, mellyek a polgárok egészsége fenntartására irányozvák, az orvosi policziát teszi, ezen intézetek két külömb szakaszra oszlanak: 1-ör olly intézetekre, mellyek által a betegség okai elhárítatnak, az az, az úgynevezett prophylacticus intézetekre, és 2-or olly intézetekre, mellyek által a már jelenlévő betegségek elnyomatnak.

§. 51. *Intézetek a betegség okai elhárítására.*

Azon okokon kívül, mellyek az embernek belsejében fekszenek, és a statushatalom által el nem érhetnek, még két főneme van a betegség okainak t. i. némelly betegség örökletes természete, és 2-or külső ártalmas behatás.

Az örökletes betegségeknek terjesztése ellen legjobb óvszer lehet, ha illy betegségben sinlödőknek a házasságrai lépés megtiltatik, de nem minden örökletes betegség igazol illy tilalmat, hanem csak olyan, melly a testi és szellemi erőket lényegileg gyöngíti. A főorvosi hatóság köréhez tartozik ezen betegségeket, mellyek külömféle helyeken különbözök lehetnek, kijelelni, sőt néha egyes kétes eseteket eldönteni.

Mi pedig az egészségnek külső ártalmas behatásait illeti, itt:

1- ör. A rendőrségnek gondja legyen a gyermekek egészséges physical nevelésére, tehát ügyelni fog, hogy az iskolai épületek egészségesek legyenek, hogy a gyermekek az iskolákba ne igen korán küldessenek, hogy az ülés és tanulás túlmértékben a testnek rovására ne űzessék, és a nyilvános iskolákban a szabályszerű gymnasticai gyakorlatok, mellyek által a test erősödik, és több ügyességet nyer, ne hiányozzanak, szinte ügyelend hogy a gyermekek igen korán, vagy erejükön túl gyári munkákra ne fordítottassanak. — Tovább, főleg nagyobb városokban, különös szoptató-dajkairószoba (Sintmenbureau) által, az egészséges tápláléknak megszerzését könnyítendi.

§. 52. *Folytatás.*

2- or. Fődolog az egészség fenntartására a különféle életszereknek egészséges volta, azért a rendőrség fegyelmezen, ne hogy olly élelemszerek árultassanak, mellyek az egészségnek könnyen ártalmára lehetnének; ide tartozik a husrai felügyelés, mire nézve különös husvizsgálók az egészségtelen hús árulását gátlandók rendeltessenek, szinte a halak és a fűszerektől árultatni szokott élelemcikkék mint a fűszerek, tengeri halak, dohány, olaj, s a t. vizsgálat alá veendőkiesznek; a gabonára és lisztre is felügyelend a rendőrség, hogy egészségtelen vegyítések ne történjenek, nemkülönben az éretlen gyümölcsnek, vagy burgonyának eladatása is gátoltassék, különösen a gombák eladására nézve szigorú felügyelés szükséges.

Hasonló okokból a rendőrség a mesterséges italokra u. m. borra, serre, pálinkára eczetre szemességét kiterjesztendi, hogy az egészség kárára ne hamisítassanak, tovább elegendő és tiszta vízről is gondoskodandik, ezen tekintetben a helyminőség határozza meg leginkább a teendő; a hol a polgárok kutvizre szorulnak, szükséges hogy a kutak jól mélyen ásassanak, hol pedig mint hegyes vidékekben történik, vízfogókkal (cisternák) élnek, ezek jól építessenek, és minden tisztátalanítás ellen őriztessenek.

3- or. Ide tartozik a policziának a lakhelyek egészséges voltárolí gondoskodása, erre nézve szükséges, hogy a mosávók kiszáritassanak, a vizáradások, mellyek mindig a levegőt is rontják, töltések és folyók szabályozása által elháritassanak, a helységek építésében is arra ügyelendő, hogy a levegőnek, világosságnak, és napnak mindenhová férkezése ne akadályoztassák, azért az utcák egyenesek és szélesek legyenek, imitt amott fákkal beültetett szabad térek hagyassanak, a mai időben többnyire süzségtelen, és csak a levegőnek szabad járását gátló városfalak lebontassanak, az egyes házak építésére nézve is bizonyos rendszabály kiadandó, mellynek megtartására a szépitő biztosság C2ierfdje* ncrungá^otnmifiton) ügyelemi, a házak mellett ereszcatornák csináltassanak kényelem tekintetéből, és hogy midőn az idő enged, és a házfödélzeti hó olvadásnak indul, a házfödelekről leomladozó hótömeg az embereket össze ne zúzza, vagy meg ne sértse: a tömlöczök föld alatt vagy egészségtelenül ne építtessenek: a temetők pedig távolabb a várostól helyhezteendő, és a sírok jól mélyre ásandók, a sírboltokbani temetés pedig a városokban vagy egészen süztessék meg, vagy legalább megszorítassék; tovább ne engedtessék meg, hogy büzt okozó mesterséget üzők süzk utczában vagy egymás mellett lakjanak; ezeken kívül még a rendőrség az utcák tisztaságáról is, csatornák és czélszerű kövezetnek megszerzése, gyakortai tisztítás, és tisztátalanítás elleni szigorú szabályok által gondoskodandik; annál fogva a szemétnék a házakból az utszára kivetését tilalmazandja, hanem e végett bizonyos napokban különös kocikat rendeletid, mellyek a szemetet felrakván azt a városból kihordják.

4- er. A sétat helyek ültetése és fenntartása nem csak a gyönyörködést és vidorságot előmozdítja, de egészség tekintetéből is főleg nagyobb városokban fölötte szükséges.

§. 53. *Védintézetek a pestis (dögvész) eltávoztatására.*

Főleg olly ragadós betegségek, mellyek igen pusztítók, és mellyek ellen egyes ember magát elegendőn nem védheti, a statushatalom által teendő védintézeteket kívánnak, illyenek a napkeleti pestis, és az úgynevezett sárga láz.

Hogy az ország a pestisnek külföldről beütésé ellen megóttalmaztassék azon kell lenni; hogy

1- ör. A dögvész közelgése lehetőleg korán felfedeztesék, azért azon országba, mellyben pestisről gyanús nyavalya uralkodik, jókor hivatalos és biztos orvosok küldendők lesznek, hogy a meglepett helyeken a nyavalya természetének, lakosok halandóságának, a tett intézeteknek s a t. lehetőleg pontos kifürkészésével foglalkozzanak, és mindezekről kimerítő és tökéletes tudósítást tegyenek.

2- or. A fenyegetett határszélek a pestisről gyanús ország felé elzárassanak, azért szükséges, hogy a határszélek hosszában zárvonat (cordon) húzassék, és a bejárasi állomásoknál veszteglési intézetek (*Kontumaz-Anstalten*) állíttassanak fel, mellyekben minden a ragályosított országból érkező és a ragadványt magába fogadó áruk czélszerűen tisztítatnak, az onnan jövő emberek pedig addig feltartóztatnak, és vizsgálat alá vétetnek, míg az idő hosszúsága egészséges állapotjukat elegendőn be nem bizonyítja, súlyos büntetés (és nagyobb veszedelem esetében tüsténti halál) érje mindeniket, ki a ragályosított országból vagy alattomban által lopódzik, vagy erőszakkal keresztül törni akar. Ha a szomszéd országban gyakran pestis uralkodik, akkor az országnak határszélein állandó veszteglőintézetek szükségesek, mint p. o. Magyar ország határszéleiben a török birodalom hosszában. A veszteglőintézet, mellyben a tisztviselőkn, és szolgálkon kívül orvosok, papok, vendéglők, és örök kívántainak, minden lakóival minden közlekedéstől elzárassék, benne az utazók számára több szoba, az áruk miatt pedig több tisztítási és szellőzési térek legyenek, mind a kettőre nézve szoros elkülönítés tartassák, ne hogy, az egészséges vagy legalább már tisztított személyek vagy áruk kiléptük előtt újdon oda érkezettek által ragályosíttassanak.

Hajókra nézve a fő kikötőhelyekben szinte elkülönítési és tisztulási helyek kijelenlenők, minden más kikötők pedig a ragadvánnyal fenyegetődző országokból jövő hajóknak megtiltandók lesznek, különös őrhajók és őrtornyok által a parancsolat egész szigorúságában fenntartatik, a tisztítlan

hajóktóli óvakodásul bizonyos jelek (lobogók és lámpások) szolgálhatnak.

A veszteglési időnek tartását a veszteglőintézetnek igazgatója részint a veszedelem nagysága, részint a ragadvány különbözősége szerint határozza, leghosszabb idő 42 nap (quarantaine) egyébiránt a statusnak java sok tekintetből kívánja, hogy szükségtelen esetekben elzárás ne rendeltetésék, és a veszteglési idő is feleslegesen ne hosszabbítassék, vagy olly áruk, mellyek nem ragadványfogók, le ne tartóztassanak.

§. 54. *Intézetek a már az országban kiütött pestis elnyomására.*

De ha ezen védintézetek ellenére is a ragadvány már az országba behozatott, vagy egyébiránt a dögvész az országban keletkezett, akkor annak további terjedését gátolni kell, azért a rendőség hirdetményt bocsájtand ki, mellyben a népet a betegségnek természete, és okai, annak mi általi további terjesztése, és mikénti elkerülhetése felől oktatanndja, azon óvatossággal élvén mindazáltal, hogy illy oktatásnak, fölötté rémitő hatása ne legyen, az álhireknek pedig a népközi elszárnalása akadályoztassák, tovább óvszereket osztogasson, és a jó levegőnek fenntartásáról gondoskodjék; minél fogva a ragálytól fenyegetett, és még inkább az attól meglepett vidékekben az igen sok emberrel tömött, és egészségtelen szűk utczában fekvő házaknak kiürítését rendelendi; minden nagyobb népgyülekezeteket pedig, niellyekben hihetőleg már a ragályijai megfertőztettek egészségesekkel érintkezésbe jöhetnének, tiltaná: ilyenek p. o. a sokadalmak színjátékok, bucsujárások, egyházi szertartások s a t. az oskolák is bészarássanak, még a piacon is vagy a vágószékekben az összetodulás elkerültessék; de főeszköz a betegségnek további terjedésének gátlására marad a betegeknek az egészségesektől elkülönítése, olly elkülönítés pedig szükséges lehet egyes személyekre, egész házakra, egész helységekre, és végtére egész tartományokra nézve. A egyeseknek elzárása ott alkalmaztatható, hol még csak kevesen támadtattak meg a dögvésztől, ez legczélszerűbben katonai örök által történik, kik a betegnek szobája elébe állítanak,

azért különös házvizsgálók szükségesek, kik minden házat kipuhatolván, a hol beteget vagy gyanúst észrevesznek, az elkülönítést mindjárt megrendelik; ha pedig ugyan azon házban több beteg vagy gyanús volna, az egész háznak elzárása megrendeltetik, ezen elzárás nem csak addig tart, míg betegvan a házban, hanem míg a ház czélszerű füstölések által nincsen megtisztítva; ha pedig valamely helységben a ragadvány már annyira elterjedt, hogy az egyes gyanúsoknak kitudása nehézséggel jár; akkor az egész hely katonai zárvonal által más helyekkel közlekedéstől elzárásék, ne hogy pedig az elzárt helyekben élelemfogyatkozás támadjon, főleg mivel az élelmek készítésével foglalkozók többnyire legelőször esnek áldozatul a betegségnek, szükséges, hogy élelmek hozassanak nekik, és a helytől bizonyos távolságban letessenek, az elhozott élelmek azután az utzákon különös ufezai szolgálk által, kik a betegekkel semmi közvetlen közlekedésbe nem jönnek, elosztandók, az elzártaknak mezei munkáikat addig a szomszéd helységek lakosai megteendik, ha pedig a dögvész már az egész vidékben vagy kerületben elterjedt, az egész megfertőzöttek vidék, vagy kerület a többi vidékektől vagy kerületektől elzárandó lesz.

A pestisnek megszüntetésére a rendőrségnek gondoskodnia kell, hogy a ragadványtól meglepett helységekben a megkívántató orvosi személyzet, betegápolgatók, és a szükséges gyógyszerek ne hiányozzanak, ha az ott lévő orvosi személyzet elégtelen, másaimét is küldendőök lesznek oda orvosok. E tekintetben felszólítások, jutalomigéretök, és azok, kik a dögvész terjedése elleni iparkodásuk közben életüket feláldozták, özvegyeik számára nyugpénz határozása itt nagy fogatnak lehetnek, a betegápolók megszerzésére, kik szörnyü életveszedelenmek kitévék, szinte nagyobb jutalmak igérendök, ezeknek illy esetben kaphatására nem ritkán azon kétségsugta eszközöz kellett folyamodni, miszerint nagy bünyösöknek a bünyetésük elengedése a betegeket ápolgatási föltétel alatt ajánlatott.

Tovább szükséges a dögvéskórházoknak felállítása; de hogy ezekben az elszigetelési rendszer szerint minden beteg külömbség nélkül vitessék, nem lehet feltétlenül helyesleni; mert ámbár azáltal egy részről a pestisnek a beteg körül

lévők közti terjedése kevesítetik: de más részről a kórház-tóli irtóztatás, a családköréböli eltávoztatása miatti biisongás és a szokott ápolgatás hiánya igen sok betegre károsan hat; tehát csak kik magok akarnak, vagy kiknek máskép ápolgatásuk nincsen, vitessenek a kórházakba, azokban a levegőnek romlása ellen czélszerű intézkedések tétessenek, és a betegekre lelkiesméretes gond fordíttassék.

Ne hogy pedig az embereknek képzelődése a gyakortai temetések látása által még nagyobb hevülésbe, és irtóztatásba hozassák, a halottak éjszaka és harangszó nélkül takargasanak el, ezek számára külön félreeső temető, mellyben a sírok mélyebbre ásandók, kijelelendő, és árokkal bekerítendő leszzen.

Tovább szükséges, hogy azok, kik a betegekkel valami közlekedésbe jöttek, vagy otthon, vagy pedig az erre különösen rendelt házakban a veszteglési időt kiállják, miben arra kell főleg ügyelni, hogy valamennyi veszteglés alatt lévő személy a helységnek minden más egészséges, vagy gyanútalan lakositol, minden egyes család pedig a másiktól biztosan elkülönöztessék.

Az egész pestisdühöngési idő alatt pedig a rendőrség a köz rendet és bátorságot háboríthatlanul fenntartani iparkodják, mi annál is inkább szükséges, minthogy illy szomorú időben a tudatlan és csüggedésbe hozott pór nép, főleg, ha keresete megszűnt, mindenféle kicsapongásokra, és leginkább a vagyon bátorságát fenyegető cselekedetekre nagy hajlandossággal vagyon, azért a rendőrség a szegényeknek szükség esetében vagy pénzbeli segílyt nyújtand, vagy közmunkát rendel; a köz rendnek fenntartására és a szükséges intézetek tevésére a város czélszerűen különös sectiokra felosztatik, és minden sectiora különös gondviselő rendeltetik.

A beteg személyeknek egészsége helyreállítása, és a holtaknak eltemetése által még korán sem történt meg minden, hanem ha a ragadvány már megszűntnek látszik, minden a betegekkel érintkezésbe jött tárgyak és bútoroknak közönséges, és tökéletes tisztítása, vagy a tisztíthatlanoknak megsemmisítése előbb mintsem a szabad közlekedés helyre állíthatnék, történjék, ezen tisztítás az azzal foglalkozó tisztviselők és orvosok által szigorúan és lelkiismeretesen vitessék

véghez, ne hogy a ragadvány újólág és tán nagyobb erővel kitörjön.

§. 55. *A himlők elleni védszer.*

A himlők is az igen ragadós betegségek közé tartoznak, ezek 13-ik században a keresztes háborúk által Ázsiából Európába hozattak, és több századokig iszonyú pusztításokat okoztak. Ezen betegség ellen a tapasztalásnak tanúsága szerint legjobb óvszer a nem rég feltalált beoltás,) azért a stathatalom 1-ör gondoskodják, hogy a nép a beoltás jótékony hatásáról meggyőződjenek. 2-or. Beoltó orvosokat rendelmi, kik a szegényeknek gyermekeit ingyen beoltsák, és a beoltási lajstromot bizonyos időkben a törvényhatóságoknak benyújtandják. 3-or. Csak .beoltási bizonyítvánnyal ellátottak vétessenek fel hivatalokra, vagy tudományos intézetekbe. 4-er. Kötelességévé tétessék minden családapának, hogy a házánál kiütött himlőbetegséget tüstént bejelentsé, miszerint a közönség tőle ovakodhassék.

§. 56. *A betegségek gyógyítására szolgáló intézetekről általában.*

A betegségek gyógyítására mindenek előtt jól kimívelt orvosi személyzet szükséges, mellynek előállítására kívántatik, hogy a legüdvösebb orvosi tudományoknak tanítása a statustól czélszerű intézetek által elő mozdítassék; minthogy pedig a csupa elméleti tanítás tökéletességre nem vezetne, azért az elméleti tudományokon már átment tanítványoknak az úgynevezett clinicában és kórházakban gyakorlati oktatás adassák, a leendő orvosok, sebészek, gyógyszerészek, és szülősegédek szigorú vizsgálat alá vétessenek, előbb mintsem szabad gyakorlásra nekik engedetem adatnék, hogy a status így magát bizonyossá tegye, miszerint ezek a szükséges esmereteket magoknak megszerezték.

Tovább a közállomány gondoskodják: hogy az illy orvosi személyzet az egész status földterületére czélszerűen felosztassák, ez többnyire ugyan a status hozzájárulta nélkül is történik, de ha valamelly vidék szegénysége vagy néptelensége miatt orvosokat az ottan letelepedésre nem ingerelne, a status kötelességeihez tartozik a szükséges sege-

delem nyújtása által orvosokat oda édesgetni, egyébiránt is minden kerületben vagy városban úgynevezett physicusok rendelendők, ezekhez sebészek és szülészek csatlandók, kiknek tisztében áll, a szegényeket ingyen gyógyítani, és a kerület vagy város egészség állapotjáról időszakonként az illető kormányzéknek jelentést adni.

Mínthogy pedig a gyógyszerek készítésének is a gyógyításra legnagyobb befolyása vagy, azért az orvosi policzia a gyógyszerárakat is gondja alá vegye, mire nézve a rendőrség gyógyszerárnak felállítását nem engedendi, ha csak ez 3000 — 4000 emberre nem számolhat, és ha orvos helyben vagy szomszédságban nincsen; az első azért kívántatik, hogy a gyógyszerésznek annyi jövedelme legyen, miszerint szükséges orvosi szereket kívánt mennyiségben és jóságban tarttasson, és ezek hiányának pótlása végett más nem rendelt szereknek használására ne kényszerítessék, az utóbbi pedig azért szükséges, ne hogy különben maga a gyógyszerész orvosi rendelésekbe avatkozzék; a gyógyszereknek pedig a gyógyszerárakon kívüli p. o. boltokban, vagy házaltok általi árulása megtiltassék; de ne hogy a gyógyszerészek egyedáruság által a gyógyszereket igen felcsigázott áron adhassák, azokra nézve árszabály lesz határozandó; a physicusok pedig a rendőrségi hivatalosok hozzájárultával a gyógyszerárakat gyakorta megvizsgálándják: vájjon azokban a gyógyszerek elegendő mennyiségben és jóságban léteznek-e? vájjon az úgynevezett dispensatoriumok által rendelt módszer szerint készítetnek-e? vájjon tán nem rossz, vagy hatás nélküli ingredienttiák használnak-e? vájjon az orvosi szerek nem tartatnak-e tisztátalan, vagy az egészségnek ártalmas edényekben, és mind ezekről a physicus az illető kormányzéknek jelentést teend.

Ha a status már elegendő orvosokról, sebészekről, szülészekről s a t. gondoskodott, nem engedendi, hogy vizsgálat alá nem vett, és kóborló emberek a gyógyításba beavatkozzanak; hogy pedig egyes betegápolgatókban is hiány ne mutatkozzék, az arra magokat elszánó emberek szinte különösen oktattassanak.

A fő kormányzéknel pedig a legjelesebb orvosok, és gyógyszerészekből összeszerkesztett különös fő orvosi les-

tület, vagy egészségi biztosság legyen, melly az egész status egészségének gondját viseli, és a belső ügyek ministeriuma alatt áll, melly ministerium vezérletének és hatóságának az egész status-orvosi-policziai személyzet alá rendelve vagon.

§. 57. *Gyógyvizek, kórházak, őrzültek házai.*

A gyógyvizeket illetőleg a status cselekvőségének terjedésére nézve külömbiséget kell tenni: vájjon azok közvetlenül a status tulajdonát teszik-e, vagy magánosok birtokában vannak-e? az első esetben a közállomány azoknak czélszerű és kényelmes használatára szükséges intézkedéseket tegyen, hová tartozik: elegendő vendégfogadóknak, fürdő vagy ivóintézeteknek felállítása, utak és sétahelyek csinálása, fürdőorvosok rendelése, fürdői vagy gyógyvizi szabálynak behozatala, és a szegényekről gondoskodás, miszerint ezek a gyógyvizeket olcsón használhassák; a másik esetben a status ott nyújtson segedelmet, hol a magányosok erői a szükséges intézetek előállítására elégtelenek, de mind a két esetben haszontalan pazarlástól óvakodni kell, főleg olly forrásoknál, mellyeknek orvosi tekintetből nincsen nagy jelentőségük; minthogy pedig a közönséges vizbeni fürdés az egészségre szinte jótékony hatással bír, azért a rendőrség a fürdőházaknak a községek általi felállítását előmozdítandja.

A kórházak is igen szükséges intézetek, főleg ollyanokra nézve, kiknek otthon a szükséges ápolgatás hiányzik, ezek vagy magánosoktól, vagy községektől, vagy közvetlenül a status által alapíttatnak, az igen szegények ezekbe ingyen vétessenek fel, és a betegekre elegendő gond fordíttassék. — Nem külömben az őrzítetek háza is az emberiségre nézve jótékony intézetek közé sorozható, mert az őrzíltnek a családi körben megtartása gyakran lehetetlen, és az eddigi körétöli elválasztása nem ritkán egészségének helyreállítására is üdvös befolyással bír, ilyen házak vagy a status által alapíttatnak, vagy ha magánosoktól alapíttattak, a status tol pártfogás alá veendőek lesznek, ezekben az őrzültek helyreállítására minden czélszerű eszközök használtassanak,

a kik pedig közülök orvosolhatlanok, ottan holtig őrizetben tartassanak.

58. *A tetszhalottak megmentése.*

Nem ritkán történik, hogy némelly embernél betegség következtében az életerő annyira meg van csökkenve, hogy tökéletesen holtak látszassák, a nélkül hogy az élet tőle egészen eltávozott volna, ha illy esetben pontos figyelem reá nem fordítatik, hanem a temetés megrendeltetik, a halál bizonyosan békövetkezik, holott egyébiránt még némelly élet megmenthető lett volna. Minthogy pedig a tetszholt körül lévők néha legjobb akarat mellett is tévedésben lehetnek, néha pedig azoknál előuralkodó durvaság és érzéketlenség a szigoruabb vizsgálat elmulasztja, azért a közállomány feladása a szükséges rendelések által a tetszholtnak eltemetését gátolni; ide tartozik, hogy az eltemetés bizonyos idő előtt megtiltassék, és holtak megszemlélése behozassák; minthogy pedig a holtak a házbani tartása sok esetben fölötte alkalmatlan; sőt néha veszedelmes is, azért a halottas házaknak (milylenek p. o. Becsben, Német és Angol országnak több városaikban vannak) a temetőbeni felállítása szükséges; ezen házakba a holtak elvitetnek, kétes esetekben minden eszközök azoknak az életbe visszahívására használatnak, mindenkor pedig bizonyos időig ott hagyatnak, és csak annak múlta után takarítatnak el.

Német országnak némelly helységeiben ezen házakban a test ércznerü fonal által egy csengetyűvel összekötöttesbe hozatik, úgy hogy ha a test csak kevéssé is mozog, a csengetyű megcsendüljön, mire a szomszédságban lévő örök oda jövéen segítségül lehetnek.

Ezen tetszhalál nemétől különböznek azon esetek, melyekben külső események az életerőnek rögtöni elnyomatását okozták mint p. o. az akasztottaknál, megfagyottaknál, megfuladtaknál, vízbefultaknál s a t. itt nem annyira a tetszholtnak szemmel tartása, mint az életképesség egészen kiálvánának gátlása, és czélszerű segedelemnyújtás által tehetség gyors életre visszahozás, és erősítés forog kérdésben; azért e végett szükséges, hogy az ilyeneket az életre visszahívási

módszer nyomtatásban kiadassák, sőt a gyermekek az iskolákban arra tanítassanak, és aziránt uralkodó előítéletek kirtassanak, azok pedig kik illy esetben különös bátorság, és önfeláldozás által magukat kitüntetik, megjutalmazandók; végre a rendőrség gondoskodjék, hogy főleg olly helyeken -> hol illy szerencsétlen esetek gyakorta előfordulnak, mint a víz mellett fekvő nagyobb városokban, a víz szomszédságában a szükséges mentési készüllet ne hiányozzék.

HETEDIK FEJEZET.

A vagyombátorságról.

§. 59. *A vagyombátorságának veszélyei.*

A vagyombátorsága veszélyeztetik, vagy maga a statushatalom, vágj⁷ a polgártársak rossz akaratja vagy gondatlansága, vagy végtére balesetek által; a polgártársaktól a vagyombátorság különféle módon veszélyeztetik t. i. az ingatlan vagyonnak bátorsága erőszakos elfoglalások, birtokbani háborgatások, és határjeleknek elmozdítása által; az ingó vagyonnak bátorsága pedig tolvajságok és rablások által; akár-milly javoknak bátorsága pedig csalárdságok és vétkekesség által veszélybe hozhatik.

§. 60. *A tulajdonnak a statushatalom részéről fenyegetődző veszélyei.*

A tulajdon a statushatalom részéről veszélyeztetik, ha ez felette nagy adót vet a polgárookra, ha a fiscus fölttes sok szabadalmakkal bír, tovább ha ettől igen sok úgynevezett regalis jog igényeltetik, mellyek által a tulajdoni jog fenyegettetik. A statusgazdaság és fináncztudományoknak feladása ezekre nézve mértéket felállítani, a törvényhozáshoz pedig és alkotmányhoz tartozik, ezen tudományoktól felállított tanokat gyakorlati valóságba hozni, és fenntartani; a rendőrség mint rendőrség itt semmit sem tehet.

§. 61. *A vagyonnak veszélyei a polgártársak részéről.*

A veszélyeknek, mellyek a polgártársak részéről a vagyont fenyegetik, elhárítására a büntető törvénykönyv bün-

tetőseket szabjon, mellyeket a büntető bíróság a bűnösökön végrehajtsion, ezen büntetések annál súlyosabbak legyenek, mennél nehezebb a tulajdonnak őrzése, vagy inennél nagyobb bizodalom sértetik a gonosztett által, azért p. o. a tűzveszély vagy vízözön alkalmával, vagy az öröktől, szolgálóktól, vagy lakatosoktól véghez vitt lopás súlyosabban büntetendő lesz más közönséges lopásnál; az orgazdák is büntetés alá veendőök lesznek.

A rendőrséghez pedig tartozik mind az: hogy olly teteknek elejét vegye, a mennyire ez a törvények és a bírói hatóságok által el éretik, mind az: hogy azokat felfedezze.

Az ingatlan javaknak birtokában i háborgatásnak eleje vétetik jó telekkönyvek által, mellyek minden törvényhatóságnál létezzenek, és mellyekbe minden földek azok birtokosainak neveivel, és határainak körülírásával beiktatandók.

A lopásoknak elhárítására e következők szükségesek:

1- ör. A kóborlás megtiltandó, azért a rendőrségi tisztek oda lesznek utasítandók, miszerint kóborlóknak látszó embereket, kik valamely helységbe bévándorolni szándékoznak, az utilevelők előmutatására szorítsanak, és azon esetben, ha magokat vándorlási céljuk felől kellően nem igazolhatják, őket befogassák; az elfogatott kóborlók azután, ha csak más gonosztettet el nem követtek volna, azon községbe játszálítandók lesznek, mellynek keblében eddigelé hosszabb időig letelepedve valának, honnan rendőrségi engedetem nélkül nekik eltávozni tilos leend, a házallási kereskedésre is csak becsületes magokviseletéről esmeretes személyeknek adassák engedetem.

2- ör. A rendőrség a helyben lakókat is, kiknek fenntartási módjuk gyanús, szemmel tartsa.

3- ör. Legnagyobb fontosságú a tolvajtanyáknak eltörlesztése, azért szükséges, hogy a vendégfogadók gyakrabban szigorúan és véletlenül megvizsgáltassanak, főleg a magányosan álló vendégfogadóknak, korcsmákban, szénégető és pásztori gunyhókban többszöri szigorú motozás történjék, a városokban pedig a vendéglők arra köteleztessenek, hogy naponta a nálok leszálló vendégek lajstromát a rendőrségnek átadják.

4- er. Nappalt és éjjeli őrök lesznek rendelendők, kik legalább erőszakos betörés ellen ótalmul szolgálhatnak, ugyan e célra szolgál az utcák éjjeli kivilágítása is.

5- ör. A rendőrség czélszerű intézkedések által a lopott holminknak eladatását is gátolja, ide tartozik ama rendelés, miszerint valamely dolognak vevése tilos legyen, ha vagy maga a dolog, vagy az eladó személy lopásról alapos gyanút gerjeszt p. o. ha szolgálatban lévők, vagy pórnépi emberek aranyt vagy ezüstöt (főleg összeolvasztotfat) vagy drága kövü ékszereket olcsó áron eladni akarnának; azért a rendőrség rendeli, hogy kiki, kitől valami ellopatott, ez ellopatott tárgynak leírását a rendőrségnek átadja, miszerint ez a lopásnak nyomára akadhasson; itt nagy fontosságúak a törvényhatóságoknak a tolvajok felfedezése iránt egymásali rögtön levelezései, és a zálogos hivataloknak sinórmértékül adandó czélszerű utasítások.

6- or. Ide tartoznak a lakatosságot illető rendszabályok, mellyek arra leginkább terjednek, hogy kulcsok hamisan ne másoltassanak, hogy a minden zárt felnyitó eszközök csak hű kezekre bízassanak; tovább hogy valamely szoba vagy szekrény zára csak az illető tulajdonos parancsolatjából nyitassék fel s a t.

§. 62. *A csalárdságok elhárítása.*

A csalárdságokból eredő veszélyek, mellyek a vagyonbátorságot fenyegetik, számtalanok lehetnek, ezeknek elhárítására szigorú büntetőtörvények szükségesek, de ezen büntetőtörvényeknek a rendőrség mind azon esetekben segédkezet nyújtson, hol a magányosok a csalárdságot olly könnyen fel nem fődözhetik, példa gyanánt e következőket hozzuk fel.

1- ör. Ne hogy az eladandó áruknak mennyiségében hamis sulyok és mérlegek által csalárdságok történjenek, szükséges olly rendelés, miszerint csak a rendőrségnek ellenőrködése alatt készített és hiteles jeggyel ellátott mérlegek használtassanak, és minden hamisítás megbüntettessék; a csalárdságok elhárítására egyébiránt igen czélszerű, ha az egész országban egyforma suly és mérték törvényileg megállapítatik.

2- or. Más nemű csalárdságok elkövethetnek a pénz

hamisítása, vagy külföldi pénzek által, azért a pénzhamisítók ellen a törvényben szigorú büntetések szabandók, a rendőrség pedig a pénzhamisításokat jókor felfödözni, és hirdetmény által a polgárokat minden kár ellen óvni iparkodják, a külföldi pénzeknek pedig igazi értékéről a polgároknak időről időre tudósítás adassák.

3- or. Azon csalárdságok elhárítására nézve, mellyek az eladott áruk minémiségében elkövettethetnek, legtöbbet a magányosok okosságára kell bízni; mindazáltal a nemes érczekből készített áruk, minthogy ezeknek tulajdonságait nem mindenik könnyen ismerheti, a rendőrség figyelmét különösen kívánják; e végett különös vizsgáló hivatal állítassák fel, mellytől a nemes érczekből készített árukra olly jegyek nyomatnak, mellyek által még a járatlannak is azoknak valódi értéke ismerhetővé tétessék, a meg nem jegyzett áruknak eladatása pedig tiltandó, miszerint így minden rászédés gátoltassék.

4- er. Hogy a szerződésekben, és végrendeletekben a csalárdságok elháríttassanak, a törvény bizonyos formaszereket határozzon, mellyek a szerződő felek igazi akaratja iránt mintegy kezességül szolgálnak, s mellyeknek hiányában illy féle cselekedetek érvényteleneknek tartandók, szinte jó sikere lehet azon rendelésnek, miszerint minden nagyobb fontosságú oklevelek keltük szerint, és a tárgynak, és szerződő személyek megnevezésével nyilvános lajstromba beiktattassanak, ezen beiktatás pedig, és annak száma az okleveleii hitelesítettessék.

5- ör. Hogy azon személyek, kik vagy kiskorúságuk, vagy elmebéli hiányuk miatt vagyonuknak kezelésére a szükséges ügyességgel nem bírnak, csalárdságoknak annyira kitéve ne legyenek, a hatóság által gyámság alá teendő, és akárminemű lekötéltetésök az illető gyámnok megegyezése nélkül semmis és sikeretlennek kijelentessék; ne hogy pedig a gyámnokok által károsíttassanak, gyámsági rendszabály állapítandó, a gyámatyák számadásra vonandók, azoknak hűségtelensége vagy hanyagsága pedig szigorúan megbüntendő lesz.

6- or. A csalfalkodással rokonságban áll a könnyelmű adósságtévc, ha azáltal a hitelező veszteséget szenved,

minden bukott, ki nein bizonyítja, hogy bukását baleset okozta mint könnyelmű adósságtévő jelenkezik, az ilyen arányos szabadságvesztéssel büntetessék, a mesterkélt bukás, és vagyonnak elrejtése pedig a fenyítő bíróság által a törvények szigorúsága szerint megboszultassék.

7- er. Az úgynevezett hazárdjátékok, mellyekben t. í. egyszerre nagyobb öszvegek koczkáztatnak, szigorú büntetések megfenyítése által akadályoztassanak, mert illyféle játékok sokszor egész családokat tönkre tesznek, a henyéséget táplálják, és sok csalárdságra szolgálhatnak alkalmid, azért a rendőrség a kávéházakban, korcsmákban főleg vásár idejében és a fürdőkben gyakran és véletlenül vizsgálatot tegyen.

8- or. Hogy a kincásóktól, aranykészítő ktől, vagy késettelteloidézőktől, ördögűzőktől, és más illyféle kalandoroktól származó csalárdságok gátoltassanak, legnagyobb fogantja Jeend czélszerű népoktatásnak, melly által az ember a legszükségesebb természettani esméretekot megszerzi, és az ilyen szemfényvesztésekrei hiedelem esztelenségéről meggyőződik.

9- er. Ne hogy a nyomtatásban kiadott munkáknak utána nyomása által a szerzők károsíttassanak, és illyformán a tudósok a munkák kiadásától visszaijesszessenek, utánanyomási törvény szükséges, melly valamely munkának bizonyos időelőtti utánanyomására büntetést határoz.

§. 63. Másnak gondatlanságából eredő károk.

Az ember a vagyonában másnak gondatlansága által is károsíthatatik; minthogy pedig illyféle esetek számtalanok lehetnek, azért a rendőrség figyelmét főleg a közönségesekre, és veszedelmesekre fordítandja, annál fogva: 1-ör. A kertek tulajdonosait arra szoritandja, hogy fáikat a hernyóktól maga idejében tisztítsák, ne hogy ezek a szomszéd kertekre is elterjedjenek. 2-or. Figyelmezzon arra, hogy másnak halas vizében kender ne áztattassék. 3-or. Gondot viseljen, hogy a kertekben, szőlőkben mindennemű ültetésekben, és erdőkben, vetésekben, növényekben, réteken, nádlásokban, legelőmezőkön, méhesekben, nem külömben országos dűlő, és vasutakon, hidakon, és kőszénbányákon, turfate-

reken valakinek gondatlansága vagy rossz akaratja által károsítások ne történjenek, és hogy a károsítók felfedeztessenek, miszerint a törvénytiszta büntetés rajtok végrehajassák.

§. 64. *A tűzveszély.*

Azon veszélyek közt, mellyek vagy másoknak gondatlansága vagy baleset által okoztatnak, és a vagyont leginkább pusztítással fenyegetik, csak nem legnagyobbik a tűzveszély, mellynek gátlására a rendőrség e következőket eszközölni: 1-ör hogy olly könnyen tűz ne támadhasson, 2-or hogy a kijött tűz hováhamarább felfödöttessék, és az emberek segítségére összehívassanak, és 3-or hogy a tűz menél elébb eloltassék; foglalatja azon rendelkezések és intézeteknek, mellyek által e hármás czél eléretik, tűzi rendnek mondatik, mellyet nyomtatásban kiadni, a családapák közt kiosztani, annak áthágott pedig szigorúan megbüntetni kell.

A tűztámadásnak gátlására szükséges, hogy főleg a városokban az épületek olly anyagokból építessenek, mellyek nem olly könnyen gyúlékonyak, a házak cseréppel vagy palával födessenek be, tovább kívül és belül az építés úgy rendeltessék, hogy minden tűzveszély elháríthatassék; a tüzet könnyen felfogó és tovább terjesztő tárgyak pedig p. o. a széna, szalma, fa, kender, zsír, olaj, szurok, és főleg a lőpor nagyobb mennyiségben a lakó házakban, vagy azok közelében ne tartassanak, a magasabb épületekben villámhárítók állíttassanak fel, a kémények gyakran és gondosan tisztíttassanak, minden gondatlanság pedig, melly tűztámadásnak okul szolgálhatna, szigorúan megfenyítendő, végtére a gyanús emberek, kik könnyen gyújtogatást okozhatnának, hogy a zavarban lopásra alkalmok akadjon, szemmel tartandók lesznek.

Hogy pedig a támadt tűz hováhamarább felfödöttessék, és a polgárok segítségére összehívassanak, nappali és éjjeli örök szükségesek, kik tornyokban vagy más magasabb helyeken örködvn, a támadt égésről bizonyos jelek által (p. o. éjjel lámpással, nappal lobogóval) a polgárokat tudósítsák, tovább harangfélrevcrés és dobszó által a veszély a polgároknak értésére adandó, a szomszéd községekbe is segítség

végett gyors hírnökök küldendők lesznek; ki a tűznek támadását legelső bejelenti, megjutalmaztassék, ellenben ki a házában támadt égést eltitkolja, büntetés alá vonassák.

§. 65. *A tűzoltás.*

Hogy a támadt tűz mennélelőbb eloltassék, és további dühöngése meggátoltassák, oltó szerek, elegendő munkás, és tűzoltó rend szükségeseek; azért a rendőrség arra íbrdítandja gondját:

1- ör. Hogy nagyobb oltószerek mint p. o. vízi szekerek, fecskendők, vízi puskák, nagyobb létrák, vitorlavászonok, vagy bőrök, mellyek megáztatva a szomszéd házaknak ótalmul szolgálnak, tömlők, tűzvedrek, tűzi csákyák, bárdák elegendő mennyiségben meglegyenek, ezen oltó szerek, mellyekkel gyakorta késérlet tétessék: vájjon jó állapotban vannak-e? a városnak különféle részeiben elhelyeztessenek, és tűz esetében vagy a lovakkal bíró szomszédok vagy a bérkocsisok által a vészhelyre vitessenek, szinte arra is gond fordíttassék, hogy a szükséges viz sehol se hiányozzék, tehát mindenütt elegendő kutak legyenek.

2- or. Minden egyes háznál annak nagyságához aránylag tűzi szerek p. o. vízzel szüntelen ellátott kádak, és kézi vizipuskák tartassanak.

3- or. Hogy a tűzoltásra kívántató munkások is meglegyenek, főleg a nagyobb városokban szükséges, hogy erre nézve különösen organizált személyzet tartassák, és egyébiránt azon mesteremberek, kiknek munkálódása a tűzoltásban sikeresebb, miilyenek p. o. a kéményseprők, kőmivések, ácsok, lakatosok, harangöntők, arra köteleztessenek, hogy tűz esetében segítségül legyenek, ezen munkások aztán különféle foglalkozásaik szerint czélszerűen elosztassanak, mások t. i. a vízfordásnál, mások a fecskendőknel, mások a házak lerontásánál, mások a javak megmentésénél alkalmazandók, mindenik osztálynak vezetője legyen, különös gond pedig fordíttassék a veszélytől fenyegetett emberek megmentésére.

4- er. Ne hogy a kiszabott rend megzavartassék, és az emberek még lopások által jobban károsíttassanak, a rend-

őrségi főbiztoson kívül, kinek fővezérlése alatt az oltás történik, elegendő őrség is szükséges, mellynek egyik része a főrendőrségi biztos parancsolatjainak végrehajtását eszközli, másik része pedig a veszélyben lévőknek megmentett javait őrzi.

5- ör. Sebészek is jelen legyenek, hogy megsebesedés esetében gyors segédelmet nyújthassanak.

6- or. A tűz oltása után még elegendő őrség hagyandó az égés helyén addig, míg a tűznek újabb támadásától féltetni, és aztán a hajlékuktól és vagyonuktól megfosztott szerencsétleneknek valahol beszállásosítása iránt a körülmények szerint szükséges rendelkezések teendők, ezeknek hováhamarábbi fölsegélésére vagy a községben, vagy nagyobb szerencsétlenség esetében, országszerte pénzszedések történjenek.

7- er. A rendőrség a tűznek okát kinyomozni iparkodik, és a vétkes, vagy álnok gyújtogatókat az illető fenyítő bíróságnak büntetés végett átadandja; azokat pedig, kik a tűzoltásban magukat különösen kitüntették, másoknak ösztönzöttesül megjutalmazandja.

Az erdőégéseknek elhárítása végett a tűzzel az erdőben vagy annak határabani ovatos bánás iránt pontos rendelkezések szükségesek.

§. 66. *A tűzkár mentesítés.*

A tűzkármentesítésnek célja az, hogy a tűz által okozott kár többek közt felosztassék, és így a leégettek egészen tönkre ne tétessenek, ezen biztosítás vagy csak az épületekre, vagy az azokban foglalt bútorokra is terjedhet.

A tűzkármentesítésnek három neme vagyon, vagy t. i. 1- ör mindnyáján kik valamely városban házat bírnak, vagy pedig több mezővárosok vagy faluk magoknak a tűz okozta károknak megtérítését házaik becséhez aránylag ígérlik, ezen biztosítás neme kölcsönös biztosításnak neveztetik, vagy 2- or minden egyes házbirtokos évenként a ház becséhez mért bizonyos összeget köz pénztárba fizet, mellyből a tűz okozta károknak megtérítetnek, vagy 3-or a tűzelleni biztosítás mint kereskedési nyereszkeség üzetik, t. i. valamely társa-

ság össze áll, mely a tűzi károknak megtérítését magára vállalja, de azért a biztosítottak évenként bizonyos sommát (assecuranz praemie) mely a háznak becse, és a veszedelemnek fokozata szerint különbözik, a társaságnak fizetni kötelesek.

Az első biztosítási módszer már azért is elsőséget érdemelne a többiek felett, mivel itt a fizetés csak akkor, midőn valódi kár adta magát elő, és arányzatilag a kárhoz történik; a többi biztosítási nemekben pedig a megállapított összeg mindig fizetendő, azért az első biztosítási nemben a polgárok saját javok tekintetéből örködni kényszerítetnek, hogy tűz ne támadjon, és a netán támadt tűz mennél hamarabb eloltassék; mindazáltal ritkán bírnak a polgárok valahol olly felebaráti szeretettel, hogy illy kölcsönös biztosításra, mellynek sikerítésére sokaknak egyesülése szükséges, megegyezzenek; azért mi időnkben a harmadik nemű biztosítás nyereszkedő társaságok által leginkább divatozik; de hogy ezek által a polgárok rá ne szedessenek, a kormány a biztosítási szabadalmat csak olyan társaságnak fogja adni, melly mind elegendő pénzerővel bír, mind igazlelkűségéről is elegendő kezességet nyújthat, tovább a kormány kötelességei közé tartozik a biztosítási intézeteket átallna- alá venni, a polgárokat biztosításra ösztönözni, és figyelmezeni, hogy se a biztosítók a biztosítottakat meg ne csalhassák, se ezek amazokat tán szántszándékos gyűjtogatás vagy tüzelhárítás iránti gondatlanság által ne károsítsák; illy tettek tehát szigorú büntetést érdemelnek.

Ne hogy pedig a biztosítók olly könnyen megcsalassanak, szükséges: 1-ör. Hogy ezek a biztosítandó épület vagy tárgy értékét ahoz értők által megbecsültessek. 2-or. Hogy a tűznek okát és az okozott kár mennyiségét kinyomozzák, e végett minden helyben hol több biztosított létezik, különös ügyvivők rendelendűk, kik a biztosító társaságnak jogaira felvigyázandnak. — Hogy pedig egyik társaságnál biztosított épületek vagy bútorok más társaságnál is biztosíttassanak, nem lesz engedendő.

§. 67. *Az árvíz.*

A polgárok vagyonát az árvíz is fenyegeti, ez pedig vagy nagy felhőszakadások, vagy a hónap a hegyeken rög-tön olvadása, vagy a jégindulás által okoztatik.

A vizáradás elhárítására szükséges, hogy a folyóvizeknek, tavaknak, patakoknak medre iszaptól, kövektől, homoktól, és gáztól, gyakorta kitisztíttassék, és mélyebre csináltassák, hogy olly helyeken, hová a víz fölötté nagy erővel nyomul, sarkantyúk állíttassanak, az igen alacsony partok fölemeltetés, vagy erős töltések által az özön ellen védessenek, ezen munkáknak költségeit természetesen azok viendik, kiknek tulajdona azok által ótalmaztatik, és a mennyire a magánosok erői arra elégtelenek volnának, a status kincstárából is hozzájáruljon, tovább a folyók csatornák által összeköttessenek; hogy a víznek lefolyása legyen, minden akár magánosoktól, akár egész községektől szándékolt vízi építményeknek terve a rendőrség elébe terjesztendő lesz, melly ezen építményeknek létrehozását csak úgy engedendi, ha ez a víznek szabad folyását nem akadályozza. De ha mind ezen óvszerek ellenére is vizáradás fenyegetődnék, akkor a rendőrség a víznek állására pontos figyelmét fordítsa, és a veszély nagyobbulása esetében a polgárokat harangfélreverés, lövődözés, vagy más jelek által arról tudósítsa, tovább hol lehetséges töltések emeltessenek, az épületek ahoz értők által megvizsgálándók, és alacsonyabb vagy kevésbé erős épületekben lakó embereknek meghagyandó, hogy azokból jókor kiköltözködjének, minél fogva különös magasabb helyeken lévő épületek kijelelendők, hogy az emberek marháikkal és mennyire lehet pogyászaikkal oda. menekedhessenek.

2- or. Mind a veszélyben forgó embereknek megmentésére, mind a szükséges közlekedés fenntartására a rendőrség elegendő csónakokról, és ügyes révészokról gondoskodjék, ezeknek napi díjak a köz pénztárból fizetendő, azok ellen pedig kik tán még is zsarolásokat tenni nem áttallának, szigorú büntetés szabandó; ellenben kik magukat különösen kitüntették, megjutalmazandók lesznek, a fenyegetett hidak is nagy terhek által biztosíttassanak.

3- or. A rendőrség a szükséges életszerekről is gondoskodandik, azért ezeknek a városba behozatását lehetőleg elő-

mozdítandja, egyszersmind örökös, ne hogy az eleknek készítésével foglalkozók azoknak eldugása által mesterkéltséggel drágaságot okozzanak, különös gond pedig illy Ínségben a szíkölködőkre fordítassék.

A közönséges vízáradásoknál még kártékonyabbak a pusztító jégindulások, mellyeknek elhárítására noha gyakran az emberi erők elégtelenek, mindazáltal rendszerint nagyobb vagy kisebb sikerrel a rendőrség olly intézkedéseket tehet, mellyek által könnyű és korábbi jégindulás elümozditatik, nem ritkán a vízépitményeken, folyamakadályokon, vagy átjárás helyeken, mellyek nagyobb biztosítás tekintetéből zsúppal beterítetnek, és vízzel öntöztetnek, vastagabb jégtorlások keletkeznek, mellyek nem olly könnyen indulnak, és az által nagy veszélylyel fenyegetnek, illy helyek a lágyabb idő beállása előtt jégtörők, a hollandiai jégeke, és jégfűrész által szétrepesztessenek, és a nagy jégtömegek széljel daraboltassanak.

A vízáradás után a rendőrség a vízben állt épületeket ahoz értők által megvizsgáltatja, és az omladozással fenyegető házakbani lakást tiltandja, a hajlékuktól megfosztott embereknek valahol fedél alá hozatása iránt gondoskodandik, tovább a szükséges rendeléseket megteendő, hogy az eláradt helységek tisztítassanak, a holt testek eltakarhassanak, a szobák friss levegőnek bébocsájtása és füstölgések által (nem pedig nagy befűtéssel, melly által a nedvesség a falak közé szorítatik) hováhamarább megszáritassanak, nem különben a rendőrség tisztjeihez tartozik a rongált hidak utak sahlgyorsabb helyreállításáról is szorgoskodni, hogy a közlekedés megakadást ne szenvedjen.

A károsították gyámolítására begyűjtött pénzek azon mérték szerint, mint a tűz okozta károknál felosztandók.

§. 68. *Marhadög*

Minden veszélyek közt, mellyek a földmívelőt érhetik; csak nem legsúlyosabb a marhadög, ez által a szántóföldek munkásaiktól, és a megkívántató trágyától megfosztatnak, s a földmívelők keresetükben nem csekély csökkenést szenvednek; azért a barmok egészsége a rendőrségnek legnagyobb

figyelmét kívánja, ezen gondviselés két részre oszlik: 1-ör hogy a marháktól minden ragadós betegség távol tartassák, és 2-or hogy a kiütött nyavalya orvosoltassék.

Az elsőre nézve meg kell különböztetni: vájjon a ragadványnak külföldről behozatása félhető-e, vagy vájjon az már az országban uralkodik-e?

Ne hogy külföldről a ragály az országba hozassák, ha a szomszéd országban ragadós nyavalya uralkodik, valamint a pestisben az ország határszélei zárassanak el, és több veszteglőintézet állítassák fel, a barmok pedig a gyanús vagy megfertőztetett országból az országba elébb be ne eresztessenek, míg a kiszabott vesztegidőt ki nem állották, sőt ezen veszteglés nem csak a barmokra, hanem a barmoktól származó és a ragadó nyavalyát könnyen beevő anyagokra is úgymint bőrökre, gypjúra s a t. terjesztessék ki.

Ha pedig a ragadó nyavalya már az országban uralkodik, akkor minden alkalmak, mellj ekben a barmok nagyobb számmal össze jönni szoktak, p. o. a marhavásárok, a köz legeltetések, mellyek a nélkül is ártalmasak, elkerültesse nek, a gyanús marhák a többiektől azonnal elrekesztendő, az illy elzárás vagy egyes istállókra, vagy egész falukra kiterjeszthetők; ha pedig a ragály felette veszedelmes, az atól meglepett marhák egészségének helyreállítása pedig nem valószínű, akkor legtanácsosabb a megfertőztetett marhákat mind levágnani, szőröstül, bőrostól eltemetni, és így a fenyegető veszélyt csirájában elfojtani.

Mind ezen rendelkezések csak azon marhákra alkalmazhatók, mellyek a ragály veszedelmének kitéve vannak.

Mi pedig a másikat, az az a nyavalya orvosoltatását illeti, az ügyes baromorvosokra bízandó, kik mindenekelőtt a dög származásának okait kinyomozni iparkodandnak, és a veszély forrásait kipuhatolván mind azon gyógyszereket, mellyek által a beteg marhának egészsége visszaszerezhető, mind azokat, mellyek által az egészséges a nyavalyától megóvható, köz hírré tenni fogják, mivel pedig itten nem csak az egyes gazdának fenyegetődző, hanem egy közös rosznak eltávolítása forog kérdésben, azért mulhatlanul kívántatik, hogy a baromorvosoktól szükségeseknek talált rendelések

kényszerítő erő által is fogantatba tehesse, a nyavalya elmúltával pedig a szükséges tisztítások történjenek.

A ragadós betegségek elhárítására szükséges: hogy a mezei iskolákba járó földmivelők fiait az egészséges marhák nyavalyátóli óvása, és a peteg marháknak gyógyítása módjában népszerűleg oktattassanak.

Végre olly földmivelőket, kik marháikat a dög által elvesztették, vagy a földes őr (hol ilyen van) vagy a status segítsen fel, ne hogy másként a telkek a köz jó nagyobb hátramaradásával míveletlenek maradjanak.

§. 69. *Jégeső, sáskák.*

Ne hogy a jégeső által a földmivelők tönkre tétessenek, jégkármentesítés által eszközöltetik: illy jégkármentesítési biztosítás vagy több községeknek kölcsönös lekötelezése, vagy pedig egy nyereszkedő társaság elvállalása által hozatik létre.

A mezei termékekre nézve nagy pusztítást okozhatnak a sáskák is, mellyek ellen csak közönséges igyekezet lehet fogantatos, p. o. tűzgyújtás, összesöprés, összezuzás, lövődözés, zajongás által.

Toldalék.

A rendőrségnek kezeléséről.

§. 70. *A rendőrségi kezelésnek taglalása.*

A rendőrségi igazgatást illetőleg a status földterületének geographiai felosztása elkerülhetlenül szükséges. *) Minden rendőrségi tárgyak, mellyeket az egésznek kára nélkül az egyes községekre bízhatni, és mellyek a községeknek érdekét közvetlenül illetik, ezek által kezeltessenek; azért minden községben községi rendőrségi hatóság legyen, kisebb városokban a rendőrségi hatóság a város tanácsánál lehet, de nagyobb városokban a rendőrségi ügyekre nézve a tanácstól elkülönített személyzet szükséges, melly annál több tisztviselőből álljon, mennél nagyobb a város, a város külön részeiben is ugyan annyi rendőrségi biztos, az írási foglalkozásokra nézve pedig külön személyzet kívántatik.

Több község járást képez, mellyben szinte rendőrségi hatóság szükséges, melly részint az egyes községeknek rendőrségi hatóságára felügyelemi, részint pedig fontosabb rendőrségi dolgokra közvetlenül gondoskodását kiterjeszti.

Több járásból áll kerület, mellynek rendőrségi hatósága a járásbeli hatóságokra felügyelend, és még fontosabb rendőrségi dolgokkal foglalkozik.

A kerületi hatóságok felett áll a középponti rendőrségi kormányzék, melly közvetlenül a rendőrségi ministeriumnak alá vagon vetve.

Valamelly alsóbb rendőrségi hatóságtól hozott rendelkezésel elégtelen polgár felsőbb rendőrségi hatósághoz folyamodhatik, melly a tévedő alsóbb hatóságot a helyes pályára igazítja.

Egyébiránt a policziai ügyeknek különféle természete szerint nem alap nélkül felsőbb és alsóbb policziát lehet különböztetni, a felsőbb policzia közvetlenül a statusfőhatalom

*) Az egész status organismusának áttekintése könnyebbül, ba a többi igazgatási ágakra 11. m. jogszolgáltatásra, fináncziára, s a t. nízve ugyan azon geographiai felosztások megtartatnak.

által vagy annak közvetlen meghagyásából kezeltetik, az alsóbb policziát alsóbb policziai, vagy községi hatóság kezeli, így p. o. a könyvvizsgálat a felsőbb policziai ügyekhez tartozik, ellenben az utcák tisztítása, éjjeli kivilágítása, és a közvetlen veszedelmek elhárítása iránti rendeletek az alsóbb policziai ügyek közé sorozatok.

A szoros értelemben vett rendőrségi hivatalosokon kívül minden hatóságnál alsóbb rendőrségi személyzet szükséges, ilyenek p. o. a rendőrségi szolgák, a felfegyverezett és katonai modor szerint organizált rendőrségi őrök, piacz husvizsgálók s a t.

§. 71. *A rendőrségi hivatalosok kívántatóságai.*

A rendőrségi hivatalosok kívántatóságai következők:

1- ör. Mind az általános rendőrségi elveknek, mind pedig azon rendőrségi szabályoknak, mellyek a statusban divatoznak, alapos esmeretével bírjanak.

2- or. Józan Ítéletük, lelki jelenségük és gyors feltalálási tehetségük legyen.

3- or. Hivatalukban buzgók, és meg nem vesztegethettek legyenek.

4- er. Tetteikben komolyságot és szilárdságot emberiséggel mindazáltal és szelídséggel mérsékelve mutassanak.

§. 72. *A rendőrségi hatóságnak halála.*

A rendőrséghez tartozó ügyek természete azt kívánja, hogy a rendőrségi hatóságnak személyválogatás nélkül minden polgárosztályzat alá legyen vetve, tehát minden polgár minden körülményekben születése vagy rangja akármiilyen legyen, ugyan azon rendőrségi hatóságok alatt álljon, mert a hol a rendőrségi hatóság alóli felszabadítási kiváltságok léteznek, ott a jó rendet fenntartani lehetetlenné válik; a rendőrségi hatalom az idegenekre is terjed, kik vagy hosszabb vagy rövidebb időig az országban tartózkodnak; mert kétséget sem szenved, miszerint egy idegen valamely országban tartózkodási ideje alatt mint ideigleni alattvaló tekintendő. Nem különben szükséges, hogy a rendőrségnek hatósága minden helyre különbség nélkül kiterjedjen; azért az úgyne-

vezeti menedékhelyek (asyla) miilyenek hajdan a zárdák, templomok, temetők voltak, és honnan az oda menekedő gonosztévőt előhurczolni szabad nem vala, rendőrségi tekintetből sem helyeselhetek.

Egyébiránt ne hogy a rendőrségi hivatalosok mindent önkényük szerint cselekedhessenek, hatalmoknak korlátit a törvényben pontosan körülírni szükséges; így p. o. határozassanak meg a törvényben azon esetek, mellyekben házmozásnak helye lehet, így a különböző esetekben a rendőrség által használandó kényszerítés neme is kiszabassék; ezen kényszerítés annál nagyobb lehet, mennél fontosabb és nélkülözhetlenebb az általa végre hajtandó rendelés; e kényszerítés háromféle: vagy t. i. az engedelmetlennek a rendelés megtartásairai egyes késztetésében áll p. o. midőn valaki a dögvész elleni zárvonalnál általlopódnai akarván, tettelesen visszautasba tik; vagy a kényszerítés az által alkalmaztatik, hogy a rendőrségi tiszt törvény szerint teljesítendő, de valamelly polgár által nem teljesítetett cselekvényt helyette, és az ő költségeire, vagy az alárendelt rendőrségi személyzet, vagy különösen e végett rendelt munkások által vitet véghez, illy kényszerítés neme p. o. valamelly ragadó betegségtől meglepett marhának levágása, vagy hajókázást gátló építmények lebontása; vagy végre a kényszerítés az engedelmesen cselekvénynek véghezvitele után mint büntetés, és ezentuli elijesztés végett vétetik alkalmazásba.

Mellyik kényszerítés neme legyen egyes esetekben czélszerűbben alkalmazható, attól függ vájjon a rendőrségi törvénynek áthágása közvetlenül kártékony következéseket szül-e; vagy vájjon tán az engedelmetlennek a büntetéstőli mentessége által a rendelés megvetésének bekövetkezése, és így tán későbbben sok rossznak származása félhető-e? az első esetben valamelly cselekvénynek abbanhagyására, vagy teljesítésére tetteleges kényszerítés; a másik esetben pedig következő büntetés szükséges. Mindazáltal a rendőrség csak csekélyebb büntetéseket határoz; a tetemes büntetéseseteket pedig a bíróságra hagyandja; tetemesebb büntetéseseteknek pedig azok tekintendők, mellyekben a törvények által nagyobb mint csekély pénzbéli vagy szabadsági büntetés határoztatik.

A rendőrségi, intézkedések tehát a körülmények szerint igen sokfélék lehetnek, vannak még is általános elvek, melylyekből az azoknak czélszerűsége megítélhető, ilyenek következők:

1- ör. Minden policziai rendszabályok és intézkedések az erkölcsiséggel megegyezzenek.

2- or. A rendőrség által használt eszközök sem az egész társaság sem az egyes polgárok jogaival ne ellenkezzenek, mert a jogoknak bátorsága a közállománynak első célja, mindazáltal azon esetre, ha valamely magánosnak joga a köz jóval összeütközésbe jön, a rendőrség a köz jót a magános jognak elébe tenni, s tehát ezt megszorítani köteles, így P. o. történhetik, hogy a tűznek további harapodása másként nem gátoltathatik, ha csak egy pár ház le nem bontatik, illy esetben tehát a házak lebontását a tulajdonosok akarata ellen is megrendelheti, és ezeknek jogait a köz jó végett korlátozhatja, mindazáltal az igazság illy esetekben kívánja: 1-ör hogy a magánosok jogaikban csak annyiban korlátoztassanak, mennyiben a polgárok összeségének (azaz a józan résznek) abbani megegyezése feltehető és mennyiben a köz jó érdeke követeli; 2-or hogy a megkorlátotaknak mennyire lehetséges kármentesítés adassék, mi mindig történhetik, hol vagyoni jogok kérdésben forognak.

Egyébiránt a rendőrség szellemét és tartását az egyes országokban a nemzetek sajátlagos jelleme, az országnak alkotmánya, a felsőbb és alsóbb osztályok míveltségi foka, az uralkodó közszellem, és ennek a belső státuséletre behatása, és végre nem ritkán helybéli részint elmúló körülmények is közelebb meghatározzák, s a járandó utat kijelelik.

Ezen előfeltételek alatt a rendőrség a közállományban annak célját, a jognak feltétleni uralkodását, és az által az emberi nemnek rendeltetéséhez közeledését előmozdítandja, és nem lesz csendes és békességes polgárok ostora, hanem a közállománynak erős megállására, és biztos fenntartására szilárd istáppá, és az összes belső státuséletnek szünetnélküli haladására irányzott jótékony intézetté válik.